

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Empirická a komparativní lingvistika – Středoevropská studia: Polonistika

Diplomová práce

Bc. Vladimíra Holmanová

**Polsko-česká ekvivalence deverbativních konstrukcí po prepozici
do: klasifikace substantiv a analýza vybraných frazémů**

Polish-Czech equivalence of construction with preposition *do*:
classification of nouns and analysis of selected idioms

Praha 2024

Vedoucí práce: Mgr. Adrian Jan Zasina, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Budyšíně dne 24. 7. 2024

Vladimíra Holmanová

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu své práce za odborné připomínky, ochotu a zájem, s jakým se mi během celého studia věnoval. Také děkuji za milý osobní přístup, za důvěru a bezpodmínečnou podporu ve všech mých odborných aktivitách, které si velice cením.

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá verbálními substantivy v polštině a češtině, konkrétně těmi, kterým v polštině předchází prepozice *do* (té v češtině může odpovídat *do*, *k* nebo *ke*). Cílem práce je tato substantiva formálně a sémanticky klasifikovat a zároveň porovnat jejich frekvenci v obou jazycích. Zvláštní pozornost je věnována frazémům, v nichž se tato konstrukce objevuje. Z nich je několik – *mieć do czynienia*, *mieć do powiedzenia*, *dać/dawać do zrozumienia* a *pozostawiać wiele do życzenia* (česky *mít co do činění*, *mít co říct*, *dát/dávat na srozuměno* a *mít mnoho nedostatků*) vybráno k zevrubnější korpusové analýze, tedy k popisu toho, jak se tyto jednotky překládají z polštiny do češtiny. Zároveň je u jednotek, pro něž máme dostatek dat, srovnán způsob překladu v závislosti na textovém typu (konkrétně se jedná o beletrii a texty z Evropského parlamentu).

Klíčová slova: korpusová lingvistika, paralelní korpus, InterCorp, polština, čeština, translatologie, frazém

Abstract

This thesis focuses on verbal nouns in Polish and Czech, specifically those preceded by the preposition *do* in Polish (which in Czech can be followed by *do*, *k* or *ke*). The aim of the thesis is to classify these nouns formally and semantically and to compare their frequency in both languages. Particular attention is paid to the idioms in which this construction appears. Some of these – *mieć do czynienia*, *mieć do powiedzenia*, *dać/dawać do zrozumienia* and *pozostawiać wiele do życzenia* – are selected for a more thorough corpus analysis. Referring to these units in translation from Polish to Czech. At the same time, for those units for which we have enough data, the way of translation is compared depending on the text type (namely fiction and texts from the European Parliament).

Key words: corpus linguistics, parallel corpus, InterCorp, Polish, Czech, Translation Studies, idioms

Obsah

Úvod.....	7
Struktura práce	8
1. Teoretická část.....	9
1.1 Verbální substantiva	9
1.2 Historický vývoj.....	14
1.3 Česká literatura o verbálních substantivech	18
1.4 Typologický rozdíl čeština-polština v souvislosti s verbálními substantivy	20
1.6 Kolokace, víceslovné lexémy a ustálená slovní spojení	22
1.7 Použité korpusy	26
2. Metodologie	28
2.1 Sémantická klasifikace	28
2.2 Formální klasifikace	28
2.3 Analýza frazémů	30
2.4 Frazémy v synchronním korpusu češtiny.....	31
3. Analýza korpusového materiálu.....	32
3.1 Sémantická klasifikace verbálních substantiv	32
3.1.1 Oba jazyky.....	32
3.1.2 Polština	36
3.1.3 Čeština	36
Klasifikace v češtině a polštině – srovnání	36
3.2 Formální klasifikace verbálních substantiv	37
3.2.1 Polština	37
3.1.2 Čeština	48
Formální klasifikace v češtině a polštině – srovnání.....	55
3.3 Frazémy obsahující do + verbální substantivum.....	57
3.3.1 Slovník	57
3.3.2 Frazém / ustálené slovní spojení	58
3.3.3 Sloveso	83
3.3.4 Neplnovýznamové (modální) sloveso + infinitiv	103
3.3.5 Neplnovýznamové sloveso + substantivum (predikát sponově-jmenný).....	110
3.3.5.1 Neplnovýznamové sloveso + adjektivum (predikát sponově-jmenný)	113
3.3.6 Vedlejší věta	115
3.3.7 Substantivum	118
3.3.8 Jiné řešení	120
3.3.9 Nulový ekvivalent	124
Závěr k frazémům	124

3.4 Použití českých frazémů.....	126
3.4.1 Mít co do činění.....	126
3.4.2 Mít co dělat.....	128
3.4.3 Mít co činit	130
3.4.4 Mít tu čest.....	132
3.4.5 Jít o	134
3.4.6 Mít (něco) společného	136
3.4.7 Stát před.....	137
3.4.8 Jít ruku v ruce	138
3.4.9 Mít před sebou.....	140
3.4.10 Mít proti sobě	142
3.4.11 Udělat to někomu	144
3.4.12 Mít co říct/řici.....	144
3.4.13 Mít něco na srdci	146
3.4.14 Mít slovo	148
3.4.15 Nehlásit se o slovo.....	151
3.4.16 Mít na jazyku.....	152
3.4.17 Mít co vyprávět	154
3.4.18 Mít co kecat	156
3.4.19 Nic jiného mu nezbývá.....	158
3.4.20 Dát/dávat najevo.....	160
3.4.21 Dát/dávat na srozuměnou	162
3.4.22 Dát/dávat na sobě znát.....	164
3.4.23 Dát/dávat na vědomí.....	166
3.4.24 Mít daleko k dokonalosti.....	168
3.4.25 Mít rezervy	170
3.4.26 Mít mnoho nedostatků.....	172
SHRNUTÍ.....	173
3.5 Beletrie vs. Europarl – srovnání na základě zkoumaných frazémů	176
3.5.1 Mieć do czynienia	176
3.5.2 Mieć do powiedzenia	177
3.5.3 Pozostawiać (wiele) do życzenia.....	178
3.5.4 Dać/dawać do zrozumienia	178
Závěr.....	180
Použité zkratky	182
Bibliografie.....	183

Úvod

Čeština a polština jsou si jazyky velmi blízké (jak bývá ostatně často zmiňováno) a jinak tomu není ani v případě verbálních substantiv. Ta jsou velmi produktivní kategorií jak v češtině, tak v polštině; lze je tvořit od široké škály sloves, včetně těch nově přejatých; můžeme je vytvořit i příležitostně od lexémů, od nichž se běžně netvoří. Díky tomu je možné srovnat, kdy se verbální substantiva používají obdobně, která jsou typická pro češtinu a která naopak pro polštinu, nakolik je tato konstrukce produktivní či kolik naopak obsahuje ustálených slovních spojení – ta jsou, ve srovnání češtiny s polštinou, mimořádně zajímavá.

Právě na příkladu verbálních substantiv můžeme sledovat zrádnost v podobnosti obou jazyků. Byť jsou tato v obou jazycích rozšířena, zdaleka ne vždy jim v druhém jazyce odpovídá obdobná konstrukce, resp. slovtvorně obdobný prvek. Podobně je tomu i s frazémy. Ty sice mohou být v mnoha případech v podstatě doslovným překladem z polštiny do češtiny a naopak, jindy je ale jejich vhodným protějškem zcela jiná jednotka. Nabízejí se tedy coby zajímavý materiál pro kontrastivní korpusovou studii.

Jelikož jsou ale verbální substantiva a stejně tak frazémy, v nichž jsou obsažena, kategorií velmi širokou, předkládaná práce se omezuje pouze na genitivní konstrukci s prepozicí *do* v polštině a způsoby jejího překladu do češtiny. Detailněji se pak zaměřuje na několik vybraných frazémů, které tuto předložku s deverbativním tvarem obsahují.

Cílů práce je tedy několik. Nejprve má text za úkol klasifikovat verbální substantiva v této konstrukci – a to jak podle jejich sémantiky, tak formálně. Při formálním rozčlenění se přitom přihlíží především ke slovním druhům, které jednotce předcházejí. Vždy se pak soustřeďuje jak na shody, tak na rozdíly, které se při srovnání obou jazyků objevují; snažíme se přitom postihnout jevy, jež jsou pro ten který jazyk specifické.

Dalším úkolem je analyzovat, jak se vybrané frazémy (*mieć do czynienia*, *mieć do powiedzenia*, *dać/dawać do zrozumienia* a *pozostawiać wiele do życzenia*) překládají z polštiny do češtiny. Cílem je přitom popsat nejen idiomy, ale i jiná překladatelská řešení, která se coby protějšky polských spojení v češtině objevují. Dalším záměrem je taktéž zjistit, jaké případné interference se v českých textech vyskytují.

Následně je ověřeno použití ustálených víceslovných jednotek, jež se v překladu objevují, v českém synchronním korpusu SYN v12. Z korpusových dat přitom vychází i klasifikace a analýza překladu – pro obě tyto části byl použit paralelní korpus InterCorp v15 a v16, přičemž při sledování překladových ekvivalentů byl tento omezen výlučně na polské originály.

Posledním úkolem, který s tímto souvisí, je srovnat, jak se liší způsob překladu v závislosti na typu textu – po zúžení InterCorpu na polské originály v souboru zůstane převážně beletrie a veřejné výpovědi v Evropském parlamentu. Nabízí se tedy tyto dvě části porovnat – alespoň tam, kde to lze.

Struktura práce

Práce sestává tradičně z části teoretické a praktické/analytické. První z nich je omezena pouze na nezbytné minimum – pozornost je věnována verbálním substantivům jakož i jiným termínům, s nimiž se při popisu těchto jednotek můžeme setkat. Následně je nastíněn i historický vývoj těchto jmen. Další podkapitola stručně popisuje typologický rozdíl mezi polštinou a češtinou s ohledem na verbální substantiva. Vzhledem k tomu, že se analýza značnou měrou zabývá i frazémy, je část teorie věnována i tomuto pojmu, jakož i ustáleným slovním spojením. Na konci teoretické části jsou ještě popsány použité korpusy.

Část druhá podává popis použité metodologie – a to jak při sémantické a formální analýze, tak při způsobu zkoumání překladu frazémů z polštiny do češtiny.

Třetí, praktická část, je nejobsáhlejší. Nejprve jsou popsána verbální substantiva po prepozici *do* z hlediska sémantického. Následuje formální analýza těchto jednotek – nejprve v polštině, posléze v češtině. Dále je analyzován způsob překladu vybraných frazémů – postupuje se přitom od obdobných, ustálených spojení přes slovesné tvary a vedlejší věty až k jiným slovním druhům či nulovému ekvivalentu. Na závěr je pak krátce porovnán způsob překladu u zmíněných frazémů – ten je v podstatě možný pouze u dvou jednotek.

1. Teoretická část

V teoretické části práce jsou popsány pojmy klíčové pro část analytickou. Nejprve je podán stručný popis verbálních substantiv a následně krátce popsán jejich vývoj v češtině a polštině. Ve třetí podkapitole je pak obsažen výběr české literatury, která se jimi zabývá. Dále teoretická část nastiňuje typologický rozdíl mezi češtinou a polštinou právě s ohledem na tyto jednotky. Posléze je pozornost věnována ustáleným slovním spojením – typickým kolokacím a frazémům. Nakonec jsou popsány korpusy, které jsou používány v analytické části práce.

1.1 Verbální substantiva

Verbální substantiva jsou podstatná jména odvozená od sloves, resp. od slovesného kmene sufixy *-ní-/-tí-*, kterým v polštině odpovídají formanty *-nie-/-cie-*. V obou jazycích se jedná o produktivní, ačkoli velmi starý typ tvoření slov, který je ovšem živý ve všech slovanských jazycích (Kocková, 2017, s. 55). Tvoření verbálních substantiv pomocí sufixů *-ní-/-tí-* je zároveň nejproduktivnějším způsobem odvozování podstatných jmen od sloves, tedy nejpočetnější skupinou dějových substantiv (Dvořák, 2017; Jelínek, 1967, s. 570).

Označují především událost, děj, nebo stav, ale mohou denotovat i výsledek děje nebo předmět (*oznámení, líčení*), osobu nebo místo s dějem související (Dvořák, 2017). Podle P. Nejedlého jsou verbální substantiva základním typem pojmenování děje v průběhu celého vývoje češtiny (Nejedlý at al., s. 214). Formálně odpovídají podstatným jménům (jsou nositeli rodu, pádu i čísla; mohou být rozvíta přívlastky), nicméně přejímají řadu slovesných charakteristik (Jelínek, 1967, s. 570; Kocková, 2017, s. 55). Zachovávají např. slovesný vid, prefixy a sufixy (Karlík, 2002, s. 20–21; Jelínek, 1967, s. 574); fundujícímu slovesu taktéž odpovídají z hlediska významového. Ke slovesům mají tato jména tedy velmi blízko – podle F. Trávníčka je rozdíl mezi nimi a verbem toliko v různé slovnědruhové příslušnosti (uvádí na příkladu *lov* a *loviti*; Trávníček, 1951, s. 241). Naproti tomu M. Jelínek vidí rozdíl mezi slovesem a verbálním substantivem v tom, zde děj chápeme jako proces vázaný na nějakého nositele / vycházející z konkrétního původce, nebo jej pojímáme jako samostatnou substanci (Jelínek, 1967, s. 562). Mluvíci je vybírá zpravidla tehdy, chce-li vyjádřit procesualnost děje (Šlosar in Grepl et al., 2012, s. 150). Jako názvy konkrétních pojmů ale nejsou příliš výhodná – mají velkou tvarovou homonymitu a většinou od nich není možné, kromě deminutiv na *-íčko*, tvořit další odvozeniny (většinou ani adjektiva; Jelínek, 1967, s. 573).

Verbální substantiva je možné je tvořit od mnoha jednotek, včetně lexémů nově přejatých (v současnosti hojně od výpůjček z angličtiny; přejatá slovesa jsou velmi často zakončena na *-ovat* (*monitorovat* > *monitorování*), *-it* (*googlit* > *googlení*) nebo *-at* (*klikat* > *klikání*; Světlá, 2005, s. 55–56). Podle Příruční mluvnice češtiny je teoreticky možné utvořit je od všech sloves (tvoří se paradigmaticky), přičemž v textech převládají odvozeniny od imperfektiv (byť se samozřejmě tvoří i od perfektiv (Šlosar in Grepl et al., 2012, s. 148). Mnohé odborné publikace ovšem uvádějí jistá omezení. V češtině je nelze tvořit např. od několika sloves modálních

a sponových jako *moci, muset, smět*, částečně *mít* (ale existují relikty jako *jmění* nebo *být k máni*), *stát se* a částečně i *být* (to se ovšem používá v existenciálním slova smyslu – *bytí/nebytí*; Dvořák, 2017; Karlík, 2002, s. 20). P. Karlík k tomuto výčtu dodává i slovesa kauzativní (2002, s. 20). M. Jelínek k nemožnosti derivace od modálních sloves poznamenává, že se VS tvoří od lexémů *mít, chtít, dát* a *nechat* v jiném než modálním významu, např. *rukou dáním*. Kromě omezeného odvozování ze sponového *být* uvádí i slovesa polosponová jako *jevit se, ukazovat se, nacházet se, nalézat se, záležet (v čem), záviset (na čem), jmenovat se* a *nazývat se*, nicméně v nesponovém významu tato slovesa VS opět tvoří (Jelínek, 1967, s. 576). J. Kocková ve výčtu omezení dodává i iterativa (2017, s. 57), nicméně odkazuje na práci L. Stehlíkové, která podotýká, že i tato skupina sloves je pro mluvčí přijatelná (uvádí příklady jako *spávání, hrávání*; nenalézá ovšem doklad v korpusu). Ten přidává J. Kocková, jež uvádí jako příklad verbální substantivum *spávání* (2017, s. 57). Dále např. H. Křížková ke slovesům modálním, sponovým a polosponovým přidává frekventativa (tedy podle ní nejsou běžné jednotky jako *chodívání, psávání* a *stávání*), přičemž zmiňuje, že frekventativnost vyjadřuje spíše samotné sloveso (tedy spíše než *psávání dopisů mu přinášelo potěšení* je podle autorky přijatelnější *psaní dopisů mu přinášivalo potěšení*; Křížková, 1968, s. 134–135). K seznamu lexémů, od nichž nelze tvořit verbální substantiva, dodává M. Jelínek dodává ještě slovesa *hodit se, patřit se, slušet, (při)náležet, stát se, udát se, přihodit se, pravit, říct, růst, dovést, předčit* nebo *(do)stačit* (Jelínek, 1967, s. 576).

Nicméně pro češtinu je typické právě to, že mluvčí může verbální substantiva (ve specifických situacích a kontextech) utvořit i od sloves, od kterých se podle odborných publikací běžně netvoří (J. Kocková toto tvrzení dokládá příklady *zabrání i zbyvání tekutiny v brčku x zabrání i zbytu tekutiny v brčku*) (2017, s. 57). Zároveň platí, že i od verbálních substantiv je možné vytvářet deminutiva – L. Stehlíková uvádí např. *papáníčko, mazleníčko, milováníčko* nebo *počteníčko* (2010, s. 24); P. Karlík uvádí příklady jako *psaníčko, pohoštěníčko* (2002, s. 20). Variantnost je zde tedy větší, než se podle starších publikací a mluvnic zdá (byť ne všechny uvádějí slovo tvorná omezení); některá verbální substantiva tak mohou být vytvořena pouze jako okazionalismy.

Lze je pochopitelně odvozovat i od reflexivních sloves. Pokud toto zahrnuje reflexivní *se*, je zájmeno u verbálního substantiva ponecháno tehdy, pokud je důležité pro významové odlišení (*učení* a *učení se*, ale *chlubit se > chlubení, utkat se > utkání*; Šlosar in Grepl *et al.*, 2012, s. 150). Zvratné *si* se ale k VS běžně nepřidává – může být ale dodáno tehdy, kdy zvratné sloveso nabývá podoby reflexiva tantum (např. *osvojování si*; Jelínek, 1967, s. 575).

V polštině je stav podobný – VS se taktéž tvoří od většiny verb, ovšem nikoli od některých sloves modálních jako *móc, musiec, potrafić, chcieć, woleć* nebo *umieć*. Dále nevznikají deriváty od jednotek používaných pouze v 3. os. sg. jako *mdlić, brakować, boleć* či *bywać*. Neodvozují se ani od lexémů zakončených na *-eć* typu *czarnieć, bieleć* a *śniedzieć*. Formy

czernienie, bielenie samozřejmě existují, jsou ale deriváty kauzativních *czernić, bielić*. Omezení platí i pro některá další slovesa jako *umrzeć, uciec* a jiná. Pokud z verba není možné verbální substantivum odvodit, může jeho funkci plnit substantivum dějové, např. u lexémů *ból, chęć a pomoc* (Grzegorzyczkowa, 1979, s. 31-32).

Verbální substantiva (v obou jazycích) často přecházejí v pojmenování, tj. lexikalizují se – označují např. výsledek činnosti (*psani*), ale i mnohé jiné jevy, např. výrazy popisující prostor (*wywyższenie, naklonienie, shromáždzenie*), prostředek k činnosti označené základovým slovesem (*pitie, karmienie*), prostředek a nástroj (*podopięcie, obczerstwienie*) i původce činnosti (*wedzenie, rzenie*). Svůj význam takto konkretizovala substantiva téměř ze všech sémantických oblastí (Jelínek, 1967, s. 572-573). V polštině se tyto jednotky lexikalizují též, příkladem mohou být lexémy *mieszkanie, śniadanie* nebo *zebranie*.

Dále je důležité, že pokud verbální substantiva označují děj, zachovávají zároveň valenční rámec motivujícího slovesa (Dvořák, 2017). To může být klíčové právě tehdy, porovnáváme-li dva slovanské jazyky: byť si mohou být slovesa formálně velmi podobná, jejich valence může být odlišná. Je pak snadné „omylem“ přenést nepatřičnou vazbu z jednoho jazyka do druhého. Tyto interference jsou nicméně velmi časté, ostatně existuje vícero monografií, které se právě touto problematikou zabývá a zkoumá (nežádoucí) přenos prvků jednoho jazyka do druhého.¹

Substantivy odvozenými od sloves jsou samozřejmě i substantiva dějová; ta se tvoří taktéž od slovesného kmene dodáním různých sufixů, např. *-ot-* (*hućet > hukot*), *-b(-a)* (*ćist > ćetba*), *-k(-a)* (*zkuśet > zkouška*), formant ale může být i nulový, např. *sbirat > sběr; létat > let*. Podobně jako verbální substantiva na *-ni/-ti-* označují událost, tedy děj, výsledek děje, eventuálně stav (Dvořák, 2017). Tato podstatná jména, tedy substantiva dějová, bývají v literatuře označována jako deverbativní substantiva. Od verbálních substantiv se liší mj. tím, že nemusejí přebírat valenční rámec motivujícího slovesa, neodrážejí stejnou měrou jeho vid a netvoří se se stejnou pravidelností (Kocková, 2017, s. 56). Není tedy možné vytvořit je libovolně od (téměř) jakéhokoli slovesa, neboť jsou do značné míry lexikalizována a daný sufix je možné kombinovat pouze s určitými slovesnými kořeny. Pokud se ovšem daný kořen pojí s vícero formanty, výsledná substantiva jsou sémanticky odlišná (např. *dováżet > dovoz × dováżka*) (Dvořák, 2017). Ovšem platí, že ke každému dějovému substantivu je možné vytvořit substantivum verbální, zachovalo-li se fundující sloveso; nejedná se ale o významově shodné prostředky, tudíž je nelze libovolně zaměňovat (Jelínek, 1967, s. 571). Verbální substantivum má blíže ke slovesu než substantivum dějové, většinou si také právě onu dějovost zachovává – ovšem až na výjimky, které motivační vztah ke slovesu ztrácejí (*stavenie, sklepenie, jmění*,

¹ Např. I. Bogoczová v monografii *Typologicky relevantní rozdíly mezi polštinou a češtinou jako zdroj jazykové interference* nebo K. Pösingerová v textu *Problematika negativních transferů při výuce polského jazyka*. Dále W. Hofmański, který zkoumal jevy, které Slovanům v polštině činí největší problémy; popisuje např. interference v oblasti flexe, syntaxe (často špatné postavení zájmena *się*), lexika, ale i zaměřuje se i na potíže se zvukovou stránkou komunikace.

vysvědčení, tj. lexikalizované jednotky). Spojení s fundujícím slovesem tedy může být, v případě, že se význam verbálního substantiva zúžil, oslabeno (např. *stání u soudu, jednání v divadle*; s. 571-572).

Dále je nezbytné zmínit množství termínů, které se s verbálními substantivy pojí. V literatuře se lze setkat s různým označením těchto jmen: zejména ve starších textech je to *podstatné jméno slovesné* (Česká mluvnice B. Havránka a A. Jedličky, *Historická mluvnice československá* F. Trávníčka i *Mluvnice spisovné češtiny téhož autora*), nicméně na toto označení lze narazit i v dílech současných, např. u J. Pleskalové v příslušné kapitole *Staré češtiny pro nefilology* (zde ale autorka souběžně používá i označení *jména dějová* nebo *podstatná jména verbální*) nebo v článku J. Světlé *Nová abstraktní pojmenování*. Někdy autoři používají vícero termínů – např. v *Historické mluvnici češtiny* J. Bauera, A. Lamprechta a D. Šlosara se k verbálním substantivům vztahuje jak označení *podstatná jména slovesná*, tak právě *verbální substantiva*. K. Horálek v *Úvodu do studia slovanských jazyků* pro ně používá termín *substantiva slovesná*, jakákoli substantiva odvozená od sloves pak označuje jako *deverbativa*. V česko-polském kontextu termín *podstatné jméno slovesné* používá i E. Lotko, např. v publikaci *Čeština a polština v překladatelské a tlumočnické praxi*.

Termín *deverbativní substantivum* se váže především k substantivům dějovým. Takto tato jména označuje např. M. Ševčíková v článku *Bezpříponová substantiva a vyjadřování vidového protikladu u příbuzných sloves. Deverbativní substantiva* (coby substantiva dějová) přitom rozlišuje od *substantiv verbálních*. Tento termín je použit např. i v textu T. Hejdové a M. Vajdlové *Deverbativnost versus deadjektivnost: k možnostem interpretace substantiv s dějovým příznakem (se zaměřením na období staročeské a středněčeské)*. Naopak V. Kolářová označením *deverbativní substantiva* zastřešuje oba slovotvorné typy, tj. jak substantiva verbální (totiž lexémy na *-ní, -tí*), tak substantiva dějová (typ *žádost, prosba* aj.) Autorka si ovšem je mnohosti termínů vědoma – u verbálních substantiv uvádí coby další označení v české literatuře *podstatná jména slovesná*, pro druhý typ i *jména dějová* (Kolářová, 2010, s. 51). Naopak F. Trávníček v *Mluvnici spisovné češtiny* označuje spojením *dějová jména* substantiva verbální i dějová. K verbálním substantivům pak vztahuje pojem *podstatná jména slovesná*; substantiva dějová označuje jako *dějová v užším slova smyslu*.

Můžeme se setkat i s označením *deverbální substantiva* – např. P. Karlík v článku *Ještě jednou k českým deverbálními substantivům* používá tento termín jak pro substantiva verbální, tak dějová. Oba typy rozlišuje číslováním. Obdobně s tímto pojmem pracuje i L. Stehlíková ve své disertaci *Morfosyntaktické vlastnosti deverbálních jmen na -ní/-tí-*.

Deverbální substantiva tedy mohou označovat oba slovotvorné typy – P. Nejedlý v monografii *Slovotvorný vývoj deverbálních substantiv ve staré a střední češtině* tímto pojmem označuje všechna podstatná jména odvozená od sloves, tedy i jména činitelská, jména prostředků, dějů, výsledků děje, jména nositelů dějově podmíněné vlastnosti, obecná jména místní nebo jména vlastností. Pro označení jakýchkoli podstatných jmen odvozených od sloves

ale může být použit termín *jména dějová* – tak je tomu u M. Jelínka v *Tvoření slov v češtině*). Nicméně jména zakončená na *-ní* a *-tí* označuje autor pojmem *substantiva verbální*, eventuálně *podstatná jména slovesná*.

Lze narazit i na termín *substantivum verbale* – ten používá např. F. Trávníček ve své *Historické mluvnici československé* pro označení verbálních substantiv.

Termín *verbální substantiva* se pak (patrně) vždy pojí s deriváty končícími na *-ní/-tí*. S tímto označením se můžeme setkat např. v *Příruční mluvnici češtiny*, kde je ovšem použit i termín *dějová jména* zahrnující právě i substantiva dějová, tedy *typ náklad, dopad, četba, jekot, vykládka, zajižďka, zabijačka, tancovačka* a jiná substantiva odvozená od sloves. S termínem *verbální substantiva* pracuje např. i *Nový encyklopedický slovník češtiny* a jiné publikace. Tohoto označení se pak drží i předkládaná práce.

1.2 Historický vývoj

Jak bylo zmíněno v předchozí kapitole, verbální substantiva vznikají dodáním *suffixů* *-ní*, *-tí* v češtině a *-nie*, *-cie* v polštině ke slovesnému kmeni. Toto je synchronní hledisko, nicméně historicky souvisejí s n-ovým a t-ovým participiem.

Právě od těchto pasivních přičestí, n-ového a t-ového, se verbální substantiva historicky odvozují. Koncovka *-í* se přidává k základu odpovídajícímu právě pasivnímu participiu (Šlosar in Grepl *et al.*, 2012, s. 148). Ta se přitom vyvozují z infinitivního kmene sufixy *-t*, *-ta*, *-to*, ... či *-n*, *-na*, *-no*, ... příp. *-en*, *-ena*, *-eno*.

Podle Bauera, Lamprechta a Šlosara se participia se sufixy obsahujícími *-t* tvoří od sloves druhé třídy vzoru *minout*, *začít* a někdy i *tisknout*, dále od některých jednoslabičných sloves třídy třetí (1986, s. 243). J. Pleskalová uvádí, že participium t-ové měla slovesa typu *pieti*, *krýti*, *minúti* a ojediněle *tisknúti*; ostatní mají *n-ový* sufix (2001, s. 122). Ve staré češtině byla přitom distribuce n-ových a t-ových formantů přibližně stejná jako dnes, někdy však docházelo ke kolísání mezi zmíněnými typy tvoření přičestí (např. některá slovesa přecházela od participia *n-ového* k *t-ovému*, např. *ván* > *vát*, *mleň* > *mlet* aj.; Bauer, Lamprecht a Šlosar, 1986, s. 243), u některých sloves pak býval možný obojí sufix (*mléti* > *mleň*, *mlet*, *tříeti* > *třeň*, *třeť* aj. (Pleskalová, 2001, s. 122). U jednoslabičných otevřených kmenů je ovšem patrná tendence mít t-ové participium (Bauer, Lamprecht a Šlosar, 1986, s. 243).

Nicméně verbální substantiva se netvoří pouze od participií – ačkoli většinou vznikla odvozením od těchto přičestí příponou *i* < *ie*, existují i od sloves, která toto participium nemají (např. *spaní*, *bání se*) – dnes jsou tedy, jak je zmíněno výše, chápána spíše jako odvozeniny od slovesa jako takového než od konkrétního slovesného tvaru (Jelínek, 1967, s. 570). Morfologický šev verbálního substantiva se přesouvá k začátku slova a formant *-í* se spojuje s formanty *-n* a *-t* (Jelínek, 1967, s. 576).

Podobně je tomu i v polštině, kde se sufixy *-anie*, *-enie*, nebo *-enie* dodávají přímo ke slovesnému kmeni, ačkoli dříve bylo jejich základem právě participium (Benini *et al.*, 1923, s. 228). Platí přitom, že pokud je minulý kmen slovesa zakončen na *-a-*, *-owa-* nebo *-a-*, dodává se sufix *-nie* (*biegać* > *bieganie*, *czytać* > *czytanie*, *malować* > *malowanie*). Pokud má v kmeni *-i-*, přidá se k základu přípona *-enie* (*chodzić* > *chodzenie*, *robić* > *robienie*). Pokud kmen končí na samohlásku, verbální substantivum vytvoříme formantem *-cie* (*pić* > *picie*, *myć* > *mycie*). Kmen zakončený konsonantem pak vyžaduje sufix *-enie* (*gryźć* > *gryzienie*, *nieść* > *niesienie*). U některých sloves existují jisté nepravidelnosti. Typ *trzeć*, *drzeć*, jejichž minulý kmen zahrnuje skupinu *-ar-* (tedy *tarł*, *darł*) má stejné zakončení jako samohláskové kmeny, tj. *tarcie*, *darcie*. Kmeny obsahující *-nq-* mají formy s příponami *-cie* a *-nie* (*ciągnąć* / *ciągnięcie*, *westchnąć* / *westchnienie*). Ovšem formy na *-nie* jsou zastaralé nebo sémanticky odlišné od tvarů na *-cie*; dnes se tedy ke zmíněným typům sloves dodává právě formant *-cie* (Grzegorzczkova, 1979, s. 31-32).

Co se týče vokalických změn uvnitř verbálních substantiv, dříve se u dvouslabičných tvarů zkracovaly původně dlouhé kořenné samohlásky mimo *-á-* (*hnúti* > *hnutie*, *píti* > *pitie*, *krýti* > *krytie*; *státi* > *stanie*, *psáti* > *psanie*). U tříslabičných a delších substantiv byl sufix *-anie* krátký v případě, že mu předcházela dlouhá slabika (např. *zpievanie*, *dávanie*, *prodlévanie*) (Bauer, Lamprecht a Šlosar, 1986, s. 243). Pokud tato byla krátká, bylo *-á-* v sufixu naopak dlouhé (*chovánie*, *běhánie*, *bojovánie*). (Bauer, Lamprecht a Šlosar, 1986, s. 243). Dříve ovšem nenásledovaly tři dlouhé slabiky po sobě (Pleskalová, 2001, s. 122). Dnes je stav jiný (současným směrem se verbální substantiva vyvíjela od 16. stol.) – u dvouslabičných substantiv je *-á-* dlouhé jen tehdy, vzniklo-li kontrakcí (*přání*, *zasmání* x *psaní*, *lhaní* aj.). U tříslabičných a delších jmen je sufix *-ání* obvykle dlouhý (*chování*, *běhání*, *dívání* atd.; Bauer, Lamprecht a Šlosar, 1986, s. 244) – jedná se o víceslabičná slovesa zakončená na *-at* a *-ovat*. U některých participií docházelo k dloužení *-'en* > *ien* > *-ín*, pokud bylo *-'e* součástí kmene; toto je dodnes zachováno v dialektech zvláště v Čechách (*zavřino*, *uvařino*; Pleskalová, 2001, s. 122). V současnosti víceslabičná slovesa zakončená *-et/-ět* tvoří verbální substantiva dodáním sufixu *-ní* (ačkoli i zde mohou být nepravidelnosti, např. *trpění*, ale *utrpení*; Šlosar in Grepl *et al.*, 2012, s. 148).

Detailně pak způsob tvoření verbálních substantiv v češtině popisují např. *Příruční mluvnice češtiny* nebo *Tvoření slov v češtině 2. Odvozování podstatných jmen*. Ty podávají seznam sufixů, které se k jednotlivým třídám a vzorům váží, samozřejmě taktéž popisují hláskové alternace, k nimž zde může docházet. Těch je poměrně mnoho, např. *t' > c*, (*nutit* > *nucení*), *st > št'* (*jistit* > *jištění*), *d' > z* (*hladit* > *hlazení*), *zd' > žd'* (*zpozdit* > *zpoždění*), *s > š* (*hasit* > *hašení*), *z > ž* (*kazit* > *kažení*) aj., dochází i k vokalickým alternacím uvnitř kmene (*ou > u*: *hnout* > *hnutí*, *hubnout* > *hubnutí*). Někdy může mezi lexémy majícími a nemajícími alternaci existovat sémantický rozdíl, např. *tisknutí* a *tištění* (Šlosar in Grepl *et al.*, 2012, s. 148-149; Jelínek, 1967).

Ije, resp. **-bje* vychází z indoevropského základu *-(i)yo-*. Dodáním *-ije/-*-bje* se tvořila kolektiva, abstrakta (*kamenbje* – *kamení*, *listbje* – *listí*, *sъdravbje* – *zdraví*, *veselbje* – *veselí*), dále se tyto koncovky dodávají ke zmíněným pasivním participiům *n-ovým* a *t-ovým*, čímž se tvoří právě abstraktní jména, např. *čutbje* – *vnímání*, *dviženbje* – *pohyb* (Erhart a Večerka, 1981, s. 96–97; Večerka *et al.*, 2006, s. 128).

V češtině ovšem dříve nebyla zakončena na *-í*, nýbrž na *-ie*, stejně jako v polštině. Samotná dvojhlásková *ie* vznikla z *'é* (čili dlouhého *ě*) postupným vydělením *i-ových* složek po palatálních konsonantech (Bauer, Lamprecht a Šlosar, 1986, s. 112). *-ie*, stejně jako jiná pádová zakončení tohoto paradigmatu, vzniklo kontrakcí ze skupiny *ɔ + j + vokál* (Pleskalová, 2001, s. 61). Na počátku 10. stol. začala praslovanská změna stahování/kontrakce; zasáhla skupinu hlásek *vokál + j + vokál* (příčemž na místě vokálu stály *i* jery a nosovky). Nejprve zaniklo intervokální *j*, následně obě samohlásky splynuly v jednu dlouhou (Pleskalová, 2001, s. 26). Pokud byly samohlásky totožné, vznikla táž dlouhá (*dobraja* > *dobrá*), pokud byly různé, první vokál rozhodoval, zda bude slabika tvrdá či měkká, druhý určoval kvalitu samohlásky (psl.

stojati > prač. *stát'i* – výsledkem je zadní *á*, jelikož *o* je samohláska zadní; ale *dějati* > prač. *d'át'i* > *diēti* > *dīti*, kde vznikla přední varianta *'á*, protože *ě* je přední samohláska. Výsledky mohou být ale i nepravidelné – např. psl. *dělaješb* > *děláš*, pokud k tomuto existuje morfologická motivace (zde snaha zachovat *-a-*, které je i v infinitivu a participiu *l-ovém*). Ke stahování nedocházelo tehdy, narušila-li by se právě tvaroslovná nebo slovtvorná struktura slova (tj. např. předpona – kořen – přípona/y – koncovka), např. ve slově *rataj* kontrakce neproběhla: *ra-taj-a* > *ra-taj-ě*, nikoli **ratá* (Pleskalová, 2001, s. 27). Podobné výjimky existují i v polštině – ačkoli zde také proběhla kontrakce (*graje, grajesz* > *gram, grasz*), v důsledku analogie se neprojevila všude (*uznaję, uznajesz, daje, dajesz* (Benini *et al.*, 1923, s. 195).

Vývoj diftongu *-ie* však byl dále v obou jazycích poněkud odlišný. V češtině se skupina *ie* monoftongizovala na *í*, v polštině tato změna neproběhla. První spolehlivé doklady této hláskové změny v češtině pocházejí ze začátku 15. stol. (Pleskalová, 2001, s. 47).

Ie nebo *ye* (existovaly obě pravopisné varianty) v památkách z 15. stol. ovšem převládá, až v 16. stol. se prosazuje *i* (zapisováno jako *ij*, tj. vlastně zdvojené *ii*, nebo *j* (Pleskalová, 2001, s. 47). Historická mluvnice češtiny uvádí, že *ie* v zápisu literárních památek přetrvávalo až do pol. 16. stol. (Bauer, Lamprecht a Šlosar, 1986, s. 112). V mluveném jazyce změna nastala již dříve, snad již před koncem 15. stol. (Pleskalová, 2001, s. 47). Patrně se změna projevila o něco dříve i na Moravě, a sice již na počátku 15. stol. (to v Čechách ještě převažovalo *ie*; Bauer, Lamprecht a Šlosar, 1986, s. 112).

Z grafických zápisů je taktéž patrné, že v diftongu nejprve převažovala nejprve *e-ová* složka (starší grafika – *iee, yee, yé*, např. *muzyee*, tedy *mužie* nebo *myésta*, tj. *miesta*) až později převládla složka *i-ová* (mladší zápis *ije* (*ij = i*), *íe, ýe, yie*, např. *newijem, míešto, neymyiel*) a následně došlo k monoftongizaci. Změna se týká každého dlouhého *ie*, např. *viera* > *víra, vziēti* > *vzíti, znamenie* > *znamení* aj. (Pleskalová, 2001, s. 47), dále např. *miera* > *míra, bielý* > *bílý* a další (Bauer, Lamprecht a Šlosar, 1986, s. 112). Na Moravě ale mohl být průběh změny jiný – silně zavřené *'é* se mohlo změnit v *í*, nemuselo se jednat o převahu *i-ového* komponentu (pravděpodobně je to zejména na Valašsku, kde v nářečí přetrvávala měkkostní korelace a kde se i nevydělovalo ani v krátkých slabikách; s. 112).

Monoftongizace zasáhla celé české území (Pleskalová, 2001, s. 47), přičemž pronikla až do jižní části západní slovenštiny. Bauer, Lamprecht a Šlosar uvádějí jako výjimku okrajové nářečí v Branici na sever od Opavy. Zároveň je diftong zachován v kopaničářských nářečích, tato však vznikla až později slovenskou kolonizací – nejedná se tedy o neprovedení změny (1986, s. 112). V polštině k monoftongizaci *ie* > *í* nedošlo, tato vokalická skupina je zachována dodnes.

Z hlediska deklinačních typů se verbální substantiva řadila ke středním *ujo-*kmenům. Ty se vyvinuly z *jo-*kmenů, které měly před kmenotvornou skupinou měkký jer (Bauer, Lamprecht a Šlosar, 1986, s. 155). Neutra v tomto typu skloňování byla zakončena na *-ie*, po *l'* na *-é* (Pleskalová, 2001, s. 61). V důsledku proběhnuvších hláskových změn (přehláska *'á* > *ie, 'ú* >

í, monoftongizace *ie > í*) se singulárová deklinace stala velmi nezřetelnou (až na některá archaická nářečí, která změny neprovedla; s. 154). Stalo se tak vlivem deklinace složené (tj. adjektivní; Trávníček, 1935, s. 309) – příčinou tohoto vlivu je patrně shoda původních tvarů *ɔjo*-kmenů s tvary adjektiv, především shoda nominativů (s. 291). Koncovky složené deklinace se před provedením monoftongizace *ie > í* prosadily v instr. sg. (*-ím – znamením*), v dat. a instr. du. (*-íma – znameníma*), dat. pl. (*-ím – znamením*), a instr. pl. (*-ími – znameními*; Pleskalová, 2001, s. 62). V současném jazyce tato jména patří ke vzoru *stavení*, v němž většina pádů končí na *-í*, jiné zakončení, krom výše zmíněných má ještě lok. pl. (*-ích – znameních*). Jiná podobná paradigmatata, tedy mužské *ɔjo*-kmeny (vzor *řebří*; lexémy jako *úlí, třeví, klí* nebo apelativa *Antoní, Alexí* aj.; Trávníček, 1935, s. 304) a ženské *ɔjā*-kmeny (vzor *paní*; dále sem patřila např. jména *laní, lodí, rolí, pradlí*; s. 318) až na pár reliktvů zanikly (např. *na svatého Jiří, Jiljí*), resp. přešly k jiným deklinačním typům (*o*-kmeny, *jo*-kmeny, *ɔjo*-kmeny, *a*-kmeny, *ja*-kmeny nebo *i*-kmeny; s. 305, 319).

U *ɔjo*-kmenů tomu však bylo jinak – podle tohoto typu, jak již bylo zmíněno, se kromě jiných (např. *listie, šťastie, prútie, sbožie, obilé* aj.) skloňují právě verbální substantiva na *-nie* a *-tie*. Tento způsob tvoření byl během vývoje jazyka živý a produktivní, tudíž jmen skloňujících se podle této deklinace neustále přibývalo. Díky tomu deklinace nezanikla a zachovala se v jazyce až do dneška (Bauer, Lamprecht a Šlosar, 1986, s. 155). Jako další produktivní skupiny uvádí J. Pleskalová jména hromadná zakončení sufixem *-(ov)ie (>í)* – např. *javořie (javoří), kamenie (kamení)* aj. a jména okolností – *bezvětřie (bezvětří), násilé (násilí)* a další (2001, s. 62).

Polština problém s unifikací koncovek ale nemá – typ českého vzoru *stavení* zde neexistuje, tato substantiva se chovají stejně jako starý deklinační typ *pole* (Běličová, 1998, s. 14). Tento typ v různé míře splývá se vzorem *město*; právě koncovkám tohoto paradigmatu v dnešní češtině nejvíce odpovídají koncovky polských deverbativ typu *myślenie, rozumianie* atd.).

1.3 Česká literatura o verbálních substantivech

Verbálními substantivy se zabývá značné množství odborné literatury. Není možné ani žádoucí podat vyčerpávající seznam těchto prací. Budou tedy zmíněny pouze vybrané texty, které se těmito jmény zabývají z různých hledisek a které s nimi mají ve větší či menší míře co do činění.

Verbálními substantivy se zabývají práce z diachronní lingvistiky. Práce etymologické zmiňují VS v kapitolách týkajících se tvoření slov, soustředí se přitom především na staré slootovorné formanty – derivační sufixy popisuje např. R. Večerka v textu *K pramenům slov. Úvod do etymologie*, kde rozebírá indoevropské sufixy. Podobně je tomu i v *Úvodu do etymologie* A. Erharta a právě R. Večerky. Stavem ve staré češtině se zabývá D. Šlosar v článku *Vývoj dějových jmen v češtině* – text se přitom soustřeďuje jak na substantiva verbální, tak na dějová.

Jménům odvozeným od sloves se samozřejmě věnují i historické mluvnice češtiny, např. *Historická mluvnice češtiny* J. Bauera, A. Lamprechta a D. Šlosara, *Historická mluvnice československá* F. Trávníčka nebo pochopitelně *Historická mluvnice jazyka českého* J. Gebauera. Tyto práce obvykle verbální substantiva zmiňují v kapitolách o slootovorbě, dále v částech věnovaných n-ovým a t-ovým participiům a obvykle i v kapitolách týkajících se deklinace (tj. jerjo-kmenů). Zároveň je možné dozvědět se v nich více o hláskových změnách, které u verbálních substantiv proběhly (kontrakce, monoftongizace diftongů). V části o lexikologii je zmiňuje i K. Horálek ve srovnávací slavistické práci *Úvod do studia slovanských jazyků*.

Verbálním substantivům se ale věnují i texty novější, např. P. Nejedlý a kol. v monografii *Slootovorný vývoj deverbálních substantiv ve staré a střední češtině*. Verbální substantiva zmiňuje je i J. Pleskalové v monografii *Stará čeština pro nefilology* v části o participiech *n-ových* a *t-ových*, kde konstatuje, že z nich vznikají podstatná jména slovesná (verbální), k tématu nalezneme taktéž informace týkající se hláskových změn, jež se jich dotkly, nebo popis příslušného typu skloňování (*bjō*-kmeny).

Verbální substantiva jsou ovšem produktivním způsobem tvoření slov i v současnosti – prismatem neologie se tomuto tématu věnuje J. Světlá, která v článku *Nová abstraktní pojmenování* popisuje ty lexémy, které vznikají od slov do češtiny nově přejatých (především z angličtiny).

Jejich popisu se taktéž věnují mluvnice současné češtiny či jiné jazykové příručky v kapitolách o slootovorbě. Verbálními substantivy se zabývá již *Česká mluvnice* B. Havránka a A. Jedličky – zde jsou tyto jednotky popsány v kapitole o substantivech, resp. u způsobu tvoření podstatných jmen. V části o slootovorbě jim věnuje prostor i F. Trávníček v *Mluvnici spisovné češtiny*. Podobně je tomu v *Příruční mluvnici češtiny* – verbálním substantivům se věnuje kapitola D. Šlosara o slootovorbě, konkrétně část věnovaná odvozování podstatných jmen od sloves. Mnoho prostoru je jim věnováno v *Tvoření slov v češtině 2. Odvozování podstatných jmen*, kde kapitolu o těchto jménech (stejně jako o substantivech dějových)

podrobně zpracoval M. Jelínek. Z novější literatury se VS v rámci kapitoly o slovtvorbě je v rámci příkladů transpozice a tvoření názvů dějí zmiňuje F. Čermák v knize *Lexikon a sémantika*.

Dále existuje množství literatury zkoumající verbální substantiva z hlediska syntaxe – z hlediska valenčního se verbálními substantivy zabývá např. P. Karlík. Ten v článku *Ještě jednou k českým deverbálním substantivům* pečlivě srovnává (terminologií uvedené na začátku práce) verbální substantiva s deverbálními, přičemž je tyto rozlišuje číslováním nazýváje oba druhy jmény *deverbálními*. Zároveň reaguje na texty L. Veselovské, která je popisuje např. ve studii *K analýze českých deverbálních substantiv*. V článku je mimo jiné srovnává s anglickými gerundii. Verbálními substantivy se zabývala i V. Kolářová v publikaci *K valenci deverbálních substantiv v češtině (na materiálu substantiv s dativní valencí)*.

Samostatnou monografii věnovanou valenci substantiv dějových s názvem *Valence dějových substantiv v češtině* zpracoval i J. Novotný. Zkoumá v ní např. to, k jakým změnám ve valenci při tvoření podstatného jména ze slovesa dochází.

V neposlední řadě vznikají i kontrastivní studie zkoumající použití verbálních substantiv v různých jazycích. Takovým textem je např. článek J. Kockové *Substantiva mezi slovesem a jménem. Substantiva na -ní (-tí) / -nue (-mue) v češtině a ruštině ve světle paralelního korpusu*. V česko-polském kontextu se verbálními substantivy zabývá v několika svých pracích i E. Lotko, který oba jazyky pečlivě srovnává. Zaměřuje se na postavení těchto jednotek v obou jazycích, přičemž konstatuje, že v polštině jsou značně oblíbenější.

1.4 Typologický rozdíl čeština-polština v souvislosti s verbálními substantivy

Jazyková typologie je nástrojem velmi užitečným, zkoumáme-li jazyky geneticky příbuzné. Porovnává totiž a klasifikuje jazyky bez ohledu na jejich genetickou příbuznost (Lotko, 1981, s. 5), rozčleňuje je podle shodných a odlišných rysů (morfologických, fonologických, syntaktických, lexikálních) do několika skupin (či danému jazyku přiřazuje vlastnosti prototypické skupiny). Typologie tedy popisuje podobnosti a rozdíly v různých jazycích – a právě souhrn vlastností, které dávají jazyku jistý ráz, je jazykovým typem (Skalička, 1951, s. 10). Skalička rozlišuje pět typů jazyků, a sice izolační, aglutinační, flexivní, introflexivní a polysyntetický (1951, s. 11-12).

Typologie se uplatňuje nejen při zkoumání jazyků nepříbuzných, ale je důležitá i při porovnávání jazyků majících společný prajazyk (Lotko, 1981, s. 5). Starší typologie se přitom zaměřovala především na morfologický plán jazyka, jazyky lze ovšem klasifikovat podle všech rozlišovaných rovin (typologie tedy může být i fonologická, lexikální či syntaktická; Lotko, 1981, s. 7).

Čeština a polština jsou jazyky flexivními, tedy takovými, které hromadí gramatické informace v jedné části slova (Skalička, 1951, s. 11, 39). Např. koncovky substantiv nesou informaci o rodě, čísle i pádu. Respektive tento typ, flexivní, u obou dominuje, nicméně míra flexivnosti není v obou jazycích stejná (Lotko, 2009, s. 89). Pokud se zaměříme na synchronní srovnání češtiny a polštiny právě z hlediska typologického, je patrné, že čeština je syntetičtější, zatímco polština analytičtější, tedy méně flexivní (Lotko, 2009, s. 75).

Odklon polštiny od flexivního typu je patrný např. v morfolologii, v nesklonování (nebo jen částečném) některých slov (např. latinismy na *-um*, např. *idziemy do muzeum : jdeme do muzea* nebo různá cizí apelativa, např. *do Tokio : do Tokia*), zatímco čeština přejímky obvykle přiřazuje k příslušným vzorům a skloňuje (Lotko, 2009, s. 83-84). Dále je to patrné i na pojmenováních, která jsou v polštině často analytická, kdežto jejich české protějšky nikoli (*pole walki : bojiště, znak zapytania : otazník*; Lotko, 2009, s. 76). Dále je to patrné i v oblasti stupňování – při stupňování vzestupném jsou v polštině analytické tvary častější a jejich použití se, zdá se, stále rozšiřuje (např. *(naj)bardziej wzorowy : (nej)vzornější* (Lotko, 2009, s. 78-79). Větší analytičnost je patrná i u adverbálních výrazů – zatímco v češtině bude spíše použit syntetický tvar, polština preferuje analytické spojení (např. *w ten sposób : tak, do tej pory : dosud*; Lotko, 2009, s. 80).

Pro tuto práci je důležitý především typologický rozdíl týkající oblasti sloves, konkrétně nominalizace ve větě. V polštině je mnoho participiálních vazeb a konstrukcí s infinitivem, taktéž hojně využívá neosobních prostředků (bezagentní konstrukce s výrazy jako *powinno, warty, wypada* atd.; Lotko, 2009, s. 85). Kromě velmi patrné tendence k impersonálnosti ve vyjadřování je polština zřetelně nominálnější než čeština (Lotko, 2009, s. 76-77, 85). Deverbativa na *-nie* a *-cie* jsou tedy v polštině velmi oblíbená a současně pevněji ukotvena ve slovesné soustavě než verbální substantiva v češtině (Lotko, 2009, s. 76-77, 85). E. Lotko

přítom uvádí, že jsou tyto konstrukce až nadužívané (Lotko, 2009, s. 98). Na místě těchto polských jmen stojí v češtině často vedlejší věta s verbem finitem či samotný infinitiv (Lotko, 1981, s. 50). Pokud tedy v překladech z polštiny narazíme na přílišný výskyt těchto substantiv, je to velmi pravděpodobně způsobeno vlivem výchozího jazyka. Čeština má těchto verbálních analytismů, tj. verbo-nominálních spojení značně méně než polština (ačkoli zejména v odborném stylu se používají) – E. Lotko to dokazuje srovnáním vět polských a českých, např. *nie zdawał sobie sprawy : neuvědomoval si* nebo *dobiegł końca : skončil*, s verbálním substantivem např. *prowadzić badanie : zkoumat* (Lotko, 2009, s. 77). Tento rozdíl se ostatně potvrzuje i v analytické části práce. V těchto spojeních se pak často objevují slovesa jako *budzić, dać, dokonać, prowadzić, ulec, przeprowadzić, dojść* atd. (např. *ulec zmienie, dojść do stwierdzenia* atd.; Lotko, 2009, s. 76-77).

Verbální substantiva se vyskytují v četných frazémeh, z nichž v této práci bude analyzováno pouze několik ve vybrané vazbě. Podle E. Lotka jsou právě v ustálených spojeních důležitým nominálním komponentem, např. *ulec zniszczeniu, dokonać otwarcia* nebo *udzielać poparcia* (Lotko, 1981, s. 51). Zároveň se hojně používají v odborné slovní zásobě / termínech ve spojení substantivum + *do* + VS (např. *maszyna do pisania, szcotka do matrycowania* aj.; Lotko, 2009, s. 98).

Taktéž mají tato substantiva podíl na vyjadřování modality v konstrukcích *nie do + substantivum verbale* (Lotko, 1981, s. 51). Tyto konstrukce bývají do češtiny překládány pomocí adjektiva na *-(i)telný* (Lotko, 1981, s. 52). Jindy ale právě těmto českým adjektivům odpovídají v polštině přídavná jména na *-alny* a na *-ny* (*wybaczalny : odpustitelný, nieunikniony : nevyhnutelný*; Lotko, 2009, s. 78). To je sice pravda, na druhou stranu se jedná o až příliš velké zobecnění – mnoha případech je po *nie do* použito takové verbální substantivum, jehož protějšek podobu na *-telný* nemá.

V polštině je možné zaměňovat deverbativní tvary s infinitivem (např. *nie chcieli zabijania i torturowania niewinnych / nie chcieli zabijać i torturować niewinnych*), v češtině je ale obvyklejší vazba bez VS (*nechtěli zabít a mučit nevinné*; Lotko, 2009, s. 98)

V polštině je užití deverbativních substantiv běžné ve všech žánrech / slohových útvarech, zatímco v češtině jsou prostředkem intelektualizace jazyka a omezují se tak spíše na odborný styl (Lotko, 1981, s. 52), resp. se v něm vyskytují častěji než ve stylech jiných. Navíc jejich řetězení (např. *provedení vyklizení*) není v češtině stylisticky vhodné (Šlosar in Grepl *et al.*, 2012, s. 150).

1.6 Kolokace, víceslovné lexémy a ustálená slovní spojení

Vzhledem k tomu, že je velmi obtížné stanovit hranici frazému a ustálených spojení / typických kolokací, budou v následující části stručně vymezeny oba tyto pojmy. Zároveň je v analytické části práce patrné, že překladatelé mnohdy český frazém dosazují coby protějšek polské jednotky právě tam, kde by se tento přirozeně pojil/kolokoval s jinou jednotkou.

Kolokace je smysluplné, ustálené a syntagmatické spojení dvou a více výrazů (Čermák, 2017) či podle obsáhlého díla *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego* je to označení lexikálně podmíněné spojitosti výrazů (Jurkowski *et al.*, 1993, s. 274). Význam kolokace se mnohdy nerovná izolovaným významům obsažených členů (kolokátů), ale dává vzniknout významu novému, např. ve spojení *cestovní ruch* (Čermák, 2017). Kolokace nejsou náhodnou kombinací výrazů, proto se v některých pojetích tento pojem omezuje na typické kombinace dvou prvků (Cvrček, 2017).

Jednotky příslušného spojení přitom musejí být vzájemně kolokabilní a kompatibilní – kolokace, dříve slovní spojení, je pak realizací těchto předpokladů (Cvrček, 2017). Čermák uvádí jako příklad sémantické kompatibility spojení *psát dopis* × **psát dřevo* (2017). Kolokabilitou je pak míněna schopnost jednotek se spojovat, především na rovině lexikální. Míra kolokability je pro jednotlivé výrazy různá, žádný lexém ovšem nemá tuto spojitelnost neomezenou. (Grepl *et al.*, 2012, s. 88). Některé jednotky jsou kombinovatelné poměrně široce (např. slovesa jako *mít*, *být*, adjektiva *velký*, *malý*), jiné vyžadují spojení s výrazy majícími jisté sémantické rysy (např. sloveso *vřít* v doslovném významu vyžaduje nějaký sémém zahrnující tekutinu; *červený* vyžaduje u svého kolokátu rys konkrétnosti aj.). (Grepl *et al.*, 2012, s. 88). Jiné jsou naopak kombinovatelné s velmi úzkou skupinou jednotek, či pouze s jedinou – takovým případem jsou monokolokabilní slova, tedy taková, která se mimo daný frazém v jazyce nepoužívají (*mít pré*, *pozdě bycha honit*; Grepl *et al.*, 2012, s. 71). Kolokabilita výrazů přitom s jejich slovotvorným přesunem z jednoho slovního druhu do druhého nemusí měnit (Jurkowski *et al.*, 1993, s. 274).

Fakt, že se některé prvky pojí spíše s nějak vymezenou skupinou jednotek, je při sledování textů zjevný. Jeden prostředek často předznamenává prostředek jiný (či nějak vymezenou skupinu prostředků) ve své blízkosti. To je tzv. *princip předurčeného výběru* (*idiom principle*); jeho realizací jsou pak kolokace či frazémy. S *principem předurčeného výběru* kontrastuje *princip volného výběru*, který naopak naznačuje libovolnou kombinovatelnost jednotek (ta však není zcela volná prakticky nikdy; Čermák, 2017). Výrazy o podobném nebo identickém významu přitom mohou mít různou kolokaci (např. lexémy řídit a vést se pojí někdy pojí se stejnými lexémy (řídit/vést firmu), jindy ale s odlišnými (*řídit auto* x *vést jednání*). Naopak různé kolokace téhož výrazu mohou být projevem jeho polysémie (např. *jasný* – *jasná baraa* / *jasná koncepce*; Jurkowski *et al.*, 1993, s. 274). Některé lexémy se spolu ovšem pojí s velkou pravděpodobností; tato spojitelnost vyplývá hl. z jejich významových vlastností. Existují i jednotky s velmi nízkou pravděpodobností souvškytu, tj. již zmíněná slova monokolokabilní (např. *dávat bacha*, *jít k duhu*; Grepl *et al.*, 2012, s. 88).

Kolokace mohou být ustálené, systémové (takové, které je možné si vybavit z paměti) a neustálené, textové (ty jsou vytvořené podle momentální potřeby). Ustálené kolokace jsou dvojího druhu: pravidelné, termínové (tedy víceslovné termíny, např. *spalovací motor*) a nepravidelné, čili idiomatické (sem patří frazémy a idiomy, např. *mít něčeho/někoho po krk*). Neustálené lze také dělit na pravidelné, běžné kolokace (tzn. kombinace lexémů podle gramatických pravidel, např. *ostrý nůž*) a nepravidelné, individuální metaforické kolokace (Cvrček uvádí příklad *mávat argumentem*). Ne vždy je ale možné kolokace takto rozdělit, u některých je jejich ustálenost sporná – spojení, která jsou na pomezí ustálených a neustálených obrátů je možné nazvat běžnými kolokacemi uzuálními (Cvrček, 2017).

Ustálených slovních spojení / kolokací je v jazyce většina a mnohonásobně převyšují počet jednoslovných lexémů, byť jejich identifikace není vůbec jednoduchá (Cvrček, 2017; Čermák, 2010, s. 223). Za víceslovné lexémy lze přitom považovat vlastně všechny kolokace ustálené ve stejné míře, jako výrazy jednoslovné (Čermák, 2010, s. 222).

Ustálená slovní spojení mají charakter několikačlenných a současně významově ucelených lexikálních jednotek. O jejich jednotnosti svědčí např. nemožnost nahrazovat členy jednotek jinými výrazy – Příruční mluvnice češtiny uvádí, že není možné nahrazovat dané lexémy synonymy (* *doba studená*), antonymy (* *hlava zavřená*) nebo je rozvíjet (* *doba velmi ledová*; Grepl *et al.*, 2012, s. 70).

Mezi takovéto víceslovné jednotky patří víceslovná pojmenování (nominace) a frazémy. Pojmenování svou funkcí často odpovídají substantivu, Čermák mezi nimi rozlišuje 3-4 typy: víceslovné termíny (velmi četné; tato část lexikonu převažuje jednoslovné výrazy, např. *oxid uhličitý*), víceslovná propria (*Ústí nad Labem*), idiomatické kolokace (*nechat někoho na holičkách*; sem patří právě frazémy) a běžné uzuální kolokace (*číst knihu, řídit auto*; Čermák, 2010, s. 222).

Víceslovná pojmenování, která mívají charakter termínů², často jsou motivačně průhledná a jejich význam je odvoditelný z významu jednotlivých složek (např. *orel skalní*), ale mohou být i metaforického rázu. Často jsou dvouslovná (*ústřední topení*), mohou ale obsahovat i více složek (*ústřední revizní komise*). Skládají se z části určující a určované – jeden, determinující člen upřesňuje význam druhého, obecnějšího členu determinovaného (např. *oxid uhličitý*; Grepl *et al.*, 2012, s. 70) V běžně mluveném jazyce, slangu či profesní mluvě se často univerbizují, tedy víceslovná jednotka je nahrazena jednoslovnou (Grepl *et al.*, 2012, s. 70-71)

Frazémy jsou typem ustálených slovních spojení, jež můžeme v lexikonu nalézt. Lze je definovat jako ustálené a reprodukovatelné spojení alespoň dvou výrazů, jehož význam zpravidla není možné vyvodit z významu prvků, které ho tvoří (Čermák, 2007, s. 31; Jurkowski *et al.*, 1993, s. 215; Grepl *et al.*, 2012, s. 71). Tyto prvky přitom v žádné jiné kombinaci nefungují stejným způsobem (Čermák, 2010, s. 225). Podstatným a všudypřítomným rysem frazémů je anomálie – syntagmatická a/nebo paradigmatická (Čermák, 2007, s. 30; Čermák, 2010, s. 225). Čermák je pak definuje jako *frazém a idiom je takové nemodelové a ustálené*

² K termínům více např. D. Kovářiková v monografii *Kvantitativní charakteristiky termínů*.

syntagma prvků, z nichž (alespoň) jeden je z hlediska druhého členem extrémně omezeného a zavřeného paradigmatu (formálně a většinou i sémanticky; Čermák, 2007, s. 32). Prvkem se zde přitom chápe běžná jazyková jednotka jakékoli roviny. Nicméně definici, která by skutečně odpovídala všem frazémům, je velmi těžké nalézt (Čermák, 2007, s. 32). Snad jediným kritériem jeho vymezení, na němž se podle F. Čermáka odborníci shodnout, je ustálenost frazému (Čermák and Blatná, 1995, s. 122).

Frazémy mohou existovat v několika formálních nebo sémantických variantách (např. *żyć na wiarężyć na kocią łape*, významově odlišné *dostać* nebo *dać kosza*), přitom jsou významově a skladebně nedělitelné (Jurkowski *et al.*, 1993, s. 215; Čermák, 2007, s. 34.). Nejsou tedy součtem významu svých komponentů, není ale založen ani na principu kompozičnosti významu (Čermák, 2007, s. 34). Jsou často ambivalentní, sémanticky vágní a obrazné (Vertanová, 2023, s. 223). Z povšimnutí stojí fakt, že často zachovávají lexikální a gramatické archaismy (*kout pikle, nemít kouska rozumu; Grepl et al.*, 2012, s. 71). Také mohou být homonymní s neidiomatickou skladební skupinou, např. *postavit se na hlavu* nemusí být pouze ustálené spojení – doslovný, neidiomatický význam, proti tomu idiomatický, přenesený význam (Jurkowski *et al.*, 1993, s. 215). Tato homonyma ale bývají řidší a mají v textech odlišnou distribuci (Čermák, 2007, s. 32). Frazémy fungují podobně jako jiné autosémantické jednotky, existuje mezi nimi synonymie, antonymie, homonymie, ale i polysémie. Také patří do různých stylových vrstev, do dialektů či sociolektů. Podléhají také archaizaci (Vertanová, 2023, s. 221).

Jejich důležitou vlastností je i jistá škálovitost – různé jednotky jsou ve větší či menší míře frazémy. Tedy čím více anomálií frazém má, tím je idiomatictější a naopak – čím jich má méně, tím bližší je kombinacím pravidelného jazyka (Čermák, 2007, s. 32). Typickým znakem frazému je také jeho metaforičnost a expresivnost (ačkoli tyto rysy nemusejí být ve frazému nutně obsaženy) – např. *být v balíku, lézt někomu na nervy* (Grepl *et al.*, 2012, s. 71).

Lze rozlišovat mnoho typů frazémů – v závislosti na tom, na jako jazykovou rovinu se zaměříme a z jakého hlediska je posuzujeme (formálního, sémantického, kolokačního). Frazémy mohou být větné i nevětné; k nevětným se řadí ustálená přirovnání, která sice strukturu věty mají, ale některé členy obsazují až v konkrétních kontextech. Větné frazémy jsou pak slovesné (např. *házet někomu klacky pod nohy*) a neslovesné (*pro dobrotu na žebrotu*), mohou tvořit i souvětí (*Čiň čertu dobře, peklem se ti odmění.*; Grepl *et al.*, 2012, s. 72). Tradičně se z nich pak vydělují pořekadla, pranostiky, přísloví nebo okřídlená slova. Existují také frazémy dialogické, např. *Pozdrav pámbu! Dejž to pámbu!* aj (Grepl *et al.*, 2012, s. 73).

Čermák rozlišuje frazém nevětné (přísloví, pořekadlo, pranostika) a větné (formule, přirovnání, binomiály aj.; Čermák, 2007, s. 33). Dělí je ale i podle struktury, a sice na gramatické frazémy a idiomy (víceslovné předložky, spojky, částice, zájmena a číslovky – *po vzoru někoho, v duchu něčeho*), modifikační frazémy (něco nějak modifikují, kvalifikují, např.

se slzami v očích, jednou provždy, každým coulem), nominální frazémy a idiomy (*nevymáchaná huba, zlatý důl, otázka času*) a verbální frazémy a idiomy (ty fungují jako hotový predikát, např. *dát si do nosu, postavit se na vlastní nohy, tajit dech*; Čermák, 2007). Právě poslední zmíněné jsou v práci analyzovány.

Je očividné, že hranice mezi idiomy a frazémy není ostrá, naopak je mnohdy velice obtížně stanovitelná. Jednotky tohoto typu od ustálených a nějakým způsobem anomálních spojení postupně přecházejí do pravidelného jazyka. Právě spojení s nižším stupněm anomálie je možné považovat za kvazifrazém – např. výrazy s konkrétním denotátem (*kočičí hlavy*), výrazy terminologické povahy (*mrtvý chod*), jednotky se synsémantickými komponenty (*ve srovnání s někým*), s desémantizovanými komponenty (*bejt napakovanej*), výrazy s omezenou kolokabilitou jednotek (*zarytě mlčet*) nebo spojení verbonominální s abstraktním substantivem (*dávat pozor, věnovat pozornost*; Čermák, 2007, s. 42).

F. Čermák (a stejně tak i S. Vertanová (2023, s. 222-223) frazémy považují za jazykovou univerzálii – dokládá to mj. tím, že neexistence frazémů v nějakém jazyce nebyla prokázána, přičemž frazémy se neobjevují pouze v jazycích přirozených, ale i umělých (v esperantu) (Čermák, 2007, s. 247), Nicméně pojem jazykových univerzálií obecně je značně problematický – v podstatě neexistují prvky, které by byly společné skutečně všem jazykům (neplatí ani to, že by všechny jazyky měly jména a slovesa nebo že všechny jazyky mají samohlásky; Evans and Levinson, 2013, s. 34). Univerzálie podmíněné jiným jevem byly již několikrát vyvráceny, nepodmíněné univerzálie jsou pouze statistické (tedy nějaký jev sice převládá, ale vždy se najde jazyk, který onen rys nemá; Evans and Levinson, 2013, s. 36).

S frazémem souvisí i pojem idiom. Ty jsou u Čermáka vzájemně zaměnitelné – frazém zdůrazňuje formální stránku a funkci jednotky, zatímco idiom stránku anomálně sémantickou (Čermák, 2007, s. 247; Grepl *et al.*, 2012, s. 71). Vysvětluje, že se tyto termíny zčásti překrývají, ale že se jedná především o odlišný pohled – frazém zdůrazňuje hledisko formální, tj. analyzujeme-li kombinatorický útvar formálně), analýza sémantická pak preferuje název idiom. Někdy je toto rozlišení vhodné, všímáme-li si zvlášť stránky formální a zvlášť sémantické; jindy je ale patrné, že se sémantická stránka oslabuje a zbývá pouze stránka formální, tedy termín frazém (Čermák, 2007, s. 33). Od staršího užití slova idiom ve významu „nepřeložitelný frazeologismus“ (Grepl *et al.*, 2012, s. 71). I diplomové práci se používají termíny frazém a idiom záměně.

1.7 Použité korpusy

Analytická část práce čerpá z korpusů Českého národního korpusu, a sice z paralelního korpusu InterCorp a synchronního korpusu češtiny SYN v12.

Pro sémantickou a formální klasifikaci a taktéž sledování způsobu překladu frazémů byl zvolen korpus InterCorp. Jedná se o synchronní paralelní korpus, tzn. takový soubor textů, který obsahuje originální texty v jednom jazyce a jejich překlady do dalšího jazyka nebo jazyků, přičemž segmenty (věty, souvětí) v obou jazycích bývají zarovnány tak, aby je uživatel mohl vidět vedle sebe³. InterCorp se skládá z *jádra (core)* a *kolekce (collection)*. *Jádro* obsahuje převážně beletristické, ručně zarovnané texty. *Kolekce* jsou zarovnány automaticky (segmenty v daných jazycích si tedy nemusejí odpovídat), zahrnují např. filmové titulky, právní texty, zápisy z jednání Evropského parlamentu, překlady Bible aj. Všechny texty přitom mají svoji českou verzi, tzn. čeština je zde *pivotem*⁴.

Verze 16, která byla použita pro klasifikaci verbálních substantiv, obsahuje 61 jazyků⁵. Česká část čítá 314 359 444 tokenů, jádro má přitom 35 326 626 pozic (Rosen *et al.*, 2023). Polský InterCorp má 314 359 444 pozic, z čehož jádro tvoří 35 326 626 pozic (Bańczyk *et al.*, 2023). Ideální by byly samozřejmě synchronní korpusy příslušných jazyků. Problémem je ovšem to, že polská strana nedisponuje korpusem, který by měl nástroje podobné Českému národnímu korpusu a ve kterém by bylo možné stejně detailně vyhledávat. Proto jsme přistoupili k výběru takového souboru textů, který sice není vyvážený, ale v němž je možné oba jazyky nějak relevantně porovnat.

Starší verze 15, v níž byly analyzovány způsoby překladu, obsahuje jazyků 41⁶, přičemž v české části nalezneme 265 583 097 pozic, z toho jádro činí 148 487 780 tokenů a Europarl 14 993 843 (Rosen *et al.*, 2022). Polská zahrnuje 115 395 353 pozic, z toho jádro má 34 738 990 tokenů a Europarl 14 848 793 (Bańczyk *et al.*, 2022). Právě ta je klíčová, neboť vyhledávání bylo omezeno právě pouze na *jádro* a *Europarl*. InterCorp byl pro tuto analýzu jasnou volbou – nelze jinak korpusově zkoumat způsob překladu než právě na tomto materiálu. Jak již bylo zmíněno, polská část čítá 115 395 353 pozic. Ovšem zkoumáme-li pouze směr polština > čeština, je vhodné omezit se výlučně na polské originály, nikoli v korpusu ponechávat i překlady z jiných jazyků do češtiny a polštiny. Takto se korpus zúží na jádro, tj. hlavně beletristické texty, a Europarl, což jsou výpovědi v evropském parlamentu. Takto můžeme dobře sledovat překladatelské postupy a nesnáze s nimi spojené, jako např. interference. Nicméně se tímto zásahem samozřejmě značně sníží počet výsledných konkordancí a o některé výsledky tak přijdeme (na to upozorňuje např. A. Charciarek (2019, s. 87).

Dále je díky analýze jádra, tj. převážně beletristických textů, a Europarlu, možné srovnávat způsob překladu krásné literatury a textů určených k oficiálním projevům. Právě v Europarlu (a částečně i v beletrii) je totiž zastoupen alespoň v malé míře i písemně

³ <https://wiki.korpus.cz/doku.php/pojmy:paralelni> [citováno 2024-6-30].

⁴ <https://wiki.korpus.cz/doku.php/cnk:intercorp> [citováno 2024-6-30].

⁵ <https://wiki.korpus.cz/doku.php/cnk:intercorp:verze16> [citováno 2024-7-2].

⁶ <https://wiki.korpus.cz/doku.php/cnk:intercorp:verze15> [citováno 2024-7-2].

zaznamenaný mluvený jazyk (byť specifický), v němž mohou některé frazémy použity častěji než v textu psaném. Právě mluvený projev v paralelním korpusu poněkud chybí (byť se samozřejmě mohou prvky typické pro mluvený text projevit v přímých řečech např. v beletrii), ačkoli je z hlediska frazeologie důležité zkoumat i ten (mnoho běžných komunikačních obrátů tak v textech nemusí být zastoupeno, ačkoli některé se mohou objevit v beletrii, především při využití hovorového jazyka), srov. Charciarek, 2019. To je samozřejmě jistým nedostatkem této metody, tedy nedostatečné zastoupení mluveného jazyka v datech.

Pro ověření použití textových ekvivalentů vybraných frazémů v češtině byl zvolen korpus SYN v12. Jedná se o synchronní korpus psané češtiny zahrnující všechny dříve dostupné synchronní korpusy. Dále obsahuje i publicistiku z let 2010-2021 a dříve nezveřejněnou publicistiku z roku 2022. Není reprezentativní (tzn. nejsou v něm dostatečně zastoupeny všechny variety češtiny⁷) a právě publicistika v něm převažuje. Nicméně se jedná o nejrozsáhlejší korpus tohoto typu (i s interpunkcí obsahuje 6 238 142 297 tokenů), právě proto byl vybrán pro ověření českých víceslovných jednotek.⁸

Všechny popsané korpusy jsou referenční, tzn. pro uživatele stále dostupné v podobě, v níž byly zveřejněny⁹.

⁷ Více k pojmu reprezentativnosti v korpusové lingvistice na <https://wiki.korpus.cz/doku.php/pojmy:reprezentativnost>

⁸ <https://wiki.korpus.cz/doku.php/cnk:syn:verze12> [citováno 2024-6-30].

⁹ Bližší informace k pojmu na <https://wiki.korpus.cz/doku.php/pojmy:referenci>.

2. Metodologie

2.1 Sémantická klasifikace

Pro sémantickou klasifikaci sloves v obou jazycích byl použit InterCorp v16. Korpus není nijak omezen (na rozdíl od části, která se zaměřuje na způsob překladu frazémů).

V polštině lze deverbativní konstrukci vyhledat pomocí CQL dotazu [lemma="do"] [lemma=".+[nc]ie"|lemma=".+[ćc]"&word=".+[nc]ia"]. Takto bylo získáno 351 727 výsledků. Pokud chceme zjistit, jaké lexémy se na této pozici objevují, lze vytvořit frekvenční seznam pomocí *Frekvence > Slovní tvary* (to je vhodnější než seznam lemmat, v němž by se některé položky ukazovaly dvakrát – jednou lemmatizované jako substantivum, podruhé jako verbum). Pro analýzu bylo vybráno prvních sto položek, přičemž některé z nich byly vyloučeny. Jedná se o lexikalizovaná verbální substantiva *więzienie*, *mieszkanie*, *sprawozdanie*, plurál od lexému *badanie* (*do badań*) a homonymní *południe*.

V češtině byla verbální substantiva po předložce vyhledána dotazem [word="do|k|ke"] [word=".*[nt]í" & (lemma=".*[ní|tí]" | lemma=".*[t|ti]" & (tag="N.*"|tag="V.*") & lemma!="vězení"]. Jelikož polskému *do* v češtině často odpovídá *k*, byly do seznamu zahrnuty i prepozice *k* a *ke*. I zde se zaměřujeme na sto nejčastějších jednotek, přičemž byly opět vyloučeny lexikalizované či homonymní jednotky, a to *vězení*¹⁰, *paní*, *svítání*, *štěstí*, *ústraní*, *podsvětí*, *setmění*, *zařízení*, *podrobnost*, *oblast* a *neštěstí*.

Samotná třídy či skupiny sloves jsou vymezeny tak, aby co nejlépe popisovaly slovesa, od nichž jsou VS odvozena.

2.2 Formální klasifikace

Z formálního hlediska je deverbativní konstrukce klasifikována podle toho, jaký slovní druh jí předchází. Nejprve je ovšem třeba vyhledat

Lexémy předcházející zkoumané konstrukci můžeme pro polštinu ověřit pomocí CQL dotazu [lemma="do"] [lemma=".+[nc]ie"|lemma=".+[ćc]" & word=".+[nc]ia"].

V češtině je použit dotaz [word="do|k|ke"] [word=".*[nt]í" & (lemma=".*[ní|tí]" | lemma=".*[t|ti]" & (tag="N.*"|tag="V.*")&lemma!="vězení"]. Data v obou jazycích jsou ověřována v korpusu InterCorp v16.

V něm následně v záložce *Frekvence > Vlastní* vyhledáme lemma na pozici 1L, tedy lexémy předcházející zkoumané konstrukci. Samotnou prepozici s deverbativním substantivem (byť to není nutné) zobrazíme atributy word na pozici Node a 1R. Word je vhodné ponechat zejména proto, že VS jsou lemmatizována jak jako slovesa, tak jako podstatná jména. Oproti tomu u pozice předcházející je vhodnější zvolit lemma (pro omezení různorodosti tvarů a neúměrnému prodloužení frekvenčního seznamu). InterCorp bohužel nenabízí možnost vyhledávání podle atributu *pos* (tzn. podle slovního druhu před deverbativní konstrukcí), což by práci

¹⁰ I přes negativní filtr se tato jednotka v datech objevila.

s daty pochopitelně zjednodušilo a zpřehlednilo. Takto je třeba lemmata roztřídit ručně, nicméně v seznamu je alespoň dobře viditelné, které lexémy jednotce předcházejí a kolikrát.

Úroveň	Atribut	Nerozlišovat velikost	Pozice	(Node) začít od
1.	lemma	<input type="checkbox"/>	1L	slova KWIC nejvíce vlevo
2.	word	<input type="checkbox"/>	Node	slova KWIC nejvíce vlevo
3.	word	<input type="checkbox"/>	1R	slova KWIC nejvíce vlevo

Vytvořit frekvenční seznam

Obr. 1. Vyhledávání deverbativní konstrukce a jí předcházejícího lexému

U některých výsledků si ovšem nelze vystačit s pouhou jednou pozicí před deverbativní konstrukcí – v případech, kdy je pozice 1L závislá na jiném členu, než je zkoumaná konstrukce (respektive verbální substantivum), či naopak, pokud verbální substantivum není závislé na členu na pozici 1L, je zejména v některých případech vhodné dohledat i jednotky předchozí. Na příklad: pokud na této pozici stojí adjektivum, obvykle se jedná o přívlastek, příslušné substantivum pak není nutné dohledávat (tato jména mohou být značně variabilní). Nicméně u osobních zájmen, která jsou objektem nějakého slovesa, je již vhodnější předchozí pozici ověřit – pronomina zde totiž bývají součástí víceslovné jednotky.

V polské části InterCorpu se jedná o zájmena a o několik číslovek. Zájmenem je míněno především reflexivní *się*, které je součástí slovesného tvaru. Dohledat sloveso, ke kterému náleží, je v polštině poměrně jednoduché, neboť *się* obvykle stojí v těsné blízkosti slovesa (na rozdíl od češtiny). Dohledání předchozí pozice vyžadují i zmiňovaná pronomina ve funkci objektu. Poslední takovou jednotku, u níž je ověřována pozice 2L, jsou numeralia – konkrétně *I, II a III do rozporządzenia* (římské číslice jsou evidentně přívlastky náležející k jiné pozici).

Ideálním řešením je problematickou pozici z dat pomocí pozitivního vydělitelového filtru, a následně nalézt i předcházející lexém, tedy z hlediska deverbativní konstrukce pozici L2 (případně více předcházejících pozic). Do klasifikace jsou následně zařazena pouze taková lemmata, jež v datech vystupují alespoň 5krát.¹¹

Někdy je na pozici 1L také interpunkce – takové výsledky jsou ve frekvenčním seznamu ponechány a popsány na příslušném místě

Coby irelevantní jsou vyřazeny pouze konkordance obsahující lexém *więzienie* (vězení) a *mieszkanie* (byt), a to proto, že tyto jednotky jsou již lexikalizované; jeden případ, kdy je na pozici 1L závorka:) *do Porozumienia*. Takto je vyřazeno celkem 9 výsledků.

U frekvenčního seznamu je dále třeba ověřit lemmatizaci – někdy je daný lexém lemmatizován jako jiný slovní druh než ten, který se skutečně objevuje v datech (např. *przeznaczony do spożycia* je lemmatizován jako sloveso, tedy *przeznaczyc*, ačkoli se ve zkoumaných datech objevuje výlučně jako adjektivum).

¹¹ Jedná se o arbitrární rozhodnutí.

V češtině je lexém *vězení* z dat již předem vynechán. Předcházející pozice jsou dohledány zejména u adjektiv, která rozvíjejí předchozí substantiva.

Seznam s pozicí 1L zahrnuje v polském InterCorpu 99 931 položek – samozřejmě tedy není možné a ani nutné komentovat všechna tato spojení; klasifikace je arbitrárně, především z důvodu rozsahu práce, omezena na prvních sto výsledků (po vyřazení lexému *więzienie*, *mieszkanie* a zmiňovaného případu se závorkou). Český seznam obsahuje 84 482 položek a zmiňované *vězení* je již vynecháno.

V textu jsou výrazy řazeny podle toho, kolikrát se daný slovní druh na předcházející pozici vyskytuje, nikoli podle celkové absolutní frekvence příslušných slovnědruhových lemmat. Na konci každé podkapitoly je pak vytvořen seznam lemmat, která jsou uskupená podle toho, který lexém se v datech opakuje.

2.3 Analýza frazémů

Pro porovnání stavu ve dvou jazycích – tedy pro analýzu frazémů – byla použita předposlední verze korpusu InterCorp v15 dostupná přes korpusový manažer KonText. K polské části InterCorpu byla připojena zarovnaná česká verze. Vzhledem k tomu, že jsou analyzovány české ekvivalenty zkoumaných polských konstrukcí, byl vytvořen subkorpus sestávající výlučně z polských originálů. Tím se množství obsažených textů omezilo na jádro, tj. převážně beletristické, ručně zarovnané texty, a Europarl, tedy výpovědi v Evropském parlamentu. Takto vytvořený subkorpus čítá 4 478 780 pozic.¹²

Pro vyhledání zkoumané konstrukce byl použit následující CQL dotaz:

```
[lemma="do"] [lemma=".[nc]ie"|lemma=".[ćc]" & word=".[nc]ia"].
```

Jelikož jsou deverbativní substantiva lemmatizována jak jako substantivum, tak i sloveso, bylo třeba zahrnout oba tyto typy lemmat (tedy jak substantiva zakončená na *-nie* a *-cie*, tak infinitivy končící v polštině na *-ć* i *c*).

Zároveň je důležité specifikovat i požadovaný tvar slova, tedy word, neboť dotaz pouze pomocí lemmat vyhledá i takové výrazy, jejichž lemma je zakončeno na *-nie*, *-cie*, *-ć*, *-c*, ale po prepozici *do* má zcela odlišný tvar, kromě toho se nejedná o zkoumaná slovesná substantiva, např. *do śmieci*, *do uległości*, *do piaskowca* aj.

Z výsledků bylo následně vybráno několik frazémů, jež jsou podrobeny zevrubnější analýze. Třídění výsledků je spíše formální než sémantické – kromě frazému či ustáleného slovního spojení, které přímo odpovídá polštině, jsou použity převážně slovnědruhové kategorie (např. jsou zvlášť uvedeny výskyty slovesných tvarů a zvlášť modálního slovesa s infinitivem).

Ve výsledcích jsou uváděny ekvivalenty podle četnosti; zároveň jsou nejprve uvedeny protějšky vyskytující se v obou částech korpusu, posléze ekvivalenty objevující se pouze

¹² V nejnovějším korpusu je počet tokenů... - moc se to u výsledku nelišilo.

v beletristické části a nakonec protějšky z Europarlu. V části Europarl, která není ručně zarovnaná, je při vyhledávání někdy nutné rozšířit kontext – požadovaný lexém není vždy v dané konkordanci obsažen.

K analýze byly zvoleny jak jednotky frekventované s poměrně jasným českým protějškem (*mieć do czynienia, mieć do powiedzenia a dać/dawać do zrozumienia*), tak frazém objevující se v datech zřídka, kterému přímý český ekvivalent chybí (*pozostawiać wiele do życzenia*).

2.4 Frazémy v synchronním korpusu češtiny

Jednotky, které jsou protějšky polských frazémů, jsou vyhledány v korpusu syn v12. Nejedná se sice o korpus reprezentativní, je nicméně velmi rozsáhlý, a tudíž poskytuje nejvíce výsledků; zároveň je možné porovnat četnost výskytu frazémů v současnosti a v minulém století. Nerepresentativnost je kompenzována údaji o relativní frekvenci.

Frazémy jsou vyhledány pomocí CQL dotazů. S pouhým přepisem jednotky si většinou nevystačíme, je tedy třeba dotaz zadat tak, aby obsahoval různé slovosledné varianty a případně i pozice, které mohou být vloženy dovnitř frazému. Jelikož je dotaz u každé jednotky jiný, je tento vždy na příslušném místě, tj. na začátku kapitoly popisující daný idiom, uveden.

3. Analýza korpusového materiálu

3.1 Sémantická klasifikace verbálních substantiv

Pokud se zaměříme na význam sloves, od nichž se verbální substantiva odvozují, je patrné, že oba jazyky se v mnohém shodují a tyto jednotky vytvářejí od obdobných sloves. Narážíme ale i na lexémy, které jsou typické pouze pro jeden jazyk. Jednotlivá základová slovesa jsou seřazena do skupin, v rámci jednotlivých skupin jsou jednotky uváděny dle četnosti výskytů v korpusu.

3.1.1 Oba jazyky

Slovesa označující činnost obecně, realizaci něčeho

V obou jazycích jsou hojně zastoupena verba, která popisují nějakou činnost, práci, tvoření obecně. V polštině jsou to výrazy *czynić, zrobić, wykonać, zalać, działać, robić, wykonywać* a *opracować*. Vidíme, že tam, kde jsou použity obě vidové varianty, jsou častější perfektiva. V češtině mezi taková slovesa patří *činit, provést, provádět, zpracovat* a *uskutečnit*.

Slovesa myšlení

Verba cogitandi se v deverbativní konstrukci používají taktéž poměrně často. V polštině jsou zde výrazy *porozumieć, zrozumieć, myśleć* a *pomyśleć*. Čeština zahrnuje lexémy *zamyslet se, přesvědčit, posoudit, pochopit, přemýšlet, rozumět* a *uvěřit*. Poslední dvě jsou v datech realizována jako deverbativa *k nedorozumění* a *k neuvěření*, tedy jako typ ustálených kolokací.

Faktitiva

Sloves označujících změnu stavu, resp. získání nějaké vlastnosti, je v obou jazycích poměrně dost. Polština zahrnuje slovesa *zwiększyć, zmniejszyć* a *wzmocnit*. V češtině je tato skupina ještě početnější, máme zde lexémy *zlepšit, zvýšit, snížit, posílit, rozšířit, zmírnit* a *usnadnit*. Významově si ovšem odpovídá v podstatě pouze dvojice *wzmocnit : posílit*.

Slovesa smyslových vjemů

Od těchto základů se sice odvozují VS v obou jazycích, sémantika konstrukcí s prepozicí *do* je ovšem zcela jiná. V polštině jsou fundujícími verby *zobaczyć, widzieć, oglądać* a *przewidzieć*. První dvě jsou přitom ve spojení se zmíněnou předložkou pozdravy (tedy *do zobaczenia* a *do widzenia*). V češtině se objevují lexémy *vidět, nepoznat, poznat, nerozeznat* a *sledovat*. *Být k vidění, být k nepoznání* nebo *být k nerozeznání od někoho/něčeho* lze přitom jistě považovat za již ustálené víceslovné jednotky.

Slovesa označující vznik, vytváření

V této skupině jsou výrazněji zastoupena polská slovesa – patří sem lexémy *składać*, *stworzyć*, *powstać*, *tworzyć*, *złożyć* a *wytwarzać*. V češtině je tato skupina poněkud chudší, pouze jeden kmen je shodný s polštinou, a sice *tvoř-*. Slovesa zde použitá jsou *vytvoření* a *vytváření*.

Dějová slovesa

V obou jazycích se vyskytují dějová slovesa různého významu – v polštině *pisać*, *podpisać*, *czytać*, *żuć*, *odegrać* a *prac*, v češtině *číst*, *obchodovat* a *učit*. Odpovídají si tedy pouze lexémy *czytać* : *číst*.

Sloves určení, ujištění, definice

Tato skupina souvisí s nějakou mírou jistoty vyjadřovanou mluvčím, eventuálně popisem něčeho. Z polských výrazů jsou sem zařazeny lexémy *zapewnić*, *ustalić*, *ustanowić*, *ustalać*, *określić* a *wyznaczyć*. Z českých jednotek sem řadíme slovesa *rozhodnout*, *stanovit* a *určit*. Z formálního (ale i sémantického) hlediska si odpovídá dvojice *ustanowić* a *stanovit*, co do významu se dobře shodují např. *ustalać* a *určit* (nicméně mají odlišný vid).

Slovesa přijetí, splnění, schválení

Další třída je v obou jazycích poměrně vyvážená. V polštině zde máme lexémy *przyjąć*, *zaakceptować*, *spełnić* a *przynać*, v češtině slovesa *přijmout*, *splnit*, *schválit* a *přijímat*. Dvě z nich (*przyjąć* a *přijmout*, *spełnić* a *splnit*) přitom mají společný původ. V polštině je navíc přejímka z latiny, která v českém seznamu chybí.

Slovesa získání, nabytí, dosažení něčeho

V tomto seznamu převažuje polština, v ní nacházíme lexémy *osiągnąć*, *uzyskać*, *zdobyć*, *wziąć* a *otrzymać*. V češtině se vyskytují pouze některé z ekvivalentů polských lexémů, a sice *dosáhnout*, *získat* a *dostat*. Chybí tu např. protějšek *obdržet* nebo *vzít*.

Slovesa zrušení, zničení, odvolání, porušení

Třída těchto sloves je početnější v češtině, deverbativa po *do* nebo *k* jsou utvořena od sloves *odstranit*, *zničit*, *narušit*, *odvolat*, *zrušit* a *porušit*. V polštině do skupiny zařazujeme jediné sloveso *odwołać*; slovesa označující ničení nebo rušení zde chybějí.

Slovesa hledání, zkoumání, objevu, zjištění

Tato třída je obsáhlejší v polštině – můžeme sem zařadit slovesa jako *znaleźć*, *zbadać*, *rozpatrzeć* a *badać*. Z české části bychom do této skupiny mohli zařadit lexémy *nalézt*, *zjistit* a *vyšetřovat*. Chybí zde tedy, na rozdíl od polštiny, sloveso označující nějaké obecnější zkoumání.

Slovesa použití

Slovesa související s použitím, aplikací něčeho mají více jednotek v polštině – zde se verbální substantiva tvoří hned od třech (v některých kontextech) synonymních sloves, a sice *stosować*, *korzystać* a *użyć*. Konkrétně se v datech objevují odvozeniny od lexémů *stosować*, *wykorzystać*, *korzystać*, *użyć* a *zastosować*. V češtině je zde použito pouze verbum *užít*, respektive jeho dvě prefigované varianty *použít* a *využít*.

Slovesa označující začátek/konec

Jednotky popisující zahájení a zakončení tvoří pro potřeby této práce jednu skupinu. Z polských výrazů sem patří *rozpocząć*, *zakończyć*, *wdrożyć*, z češtiny pak *zahájit*, *zavést*, *uzavřít* a *ukončit*. Z hlediska významového si nejlépe odpovídá pár *zakończyć* : *ukončit*, ekvivalentní může být ale i dvojice *wdrożyć* : *zavést*.

Slovesa pohybu

Polská skupina sloves pohybu je značně početnější než česká – zahrnuje lexémy *wyjść*, *wprowadzić*, *prowadzić*, *przeprowadzić*, *wejść* a *ładować*. Tato verba se přitom mnohdy používají v přeneseném významu. V češtině zde máme jediné sloveso *zastavit*. Zmíněným polským verbálním substantivum v češtině odpovídají spíše jména dějová (např. *odchod*, *východ*, *vstup*) nebo jiné jednotky, VS *ładowanie* ale má svůj protějšek v obdobně vytvořeném *przystáni*.

Slovesa konzumace

Třída je opět zastoupená v obou jazycích, nikoli však identická. V polštině nalzáme deriváty od stylově neutrálních sloves *jeść* a *pić*, navíc ale i od knižnějšího *spożyć*. V češtině je tento směr spíše opačný – některá verba jsou opět neutrální, konkrétně *pít* (to se zde objevuje dvakrát ve variantě *k pití* a *do pití*) a *nakousnout*. Jednou se zde objevuje hovorový výraz, a sice expresivní *sežrat*. *Nakousnout* je pak emočně zabarvené ve frazému *být k nakousnutí*, stejně tak frazém *být k sežrání*. V polštině takovéto ustálené jednotky nenalzáme, je zde ovšem navíc VS od slovesa *jeść*. V češtině této jednotce odpovídá substantivum dějové, tedy *jídlo*, resp. *k jídlu*.

Slovesa mluvení

V této skupině se v češtině objevují lexémy signalizující vyšší styl, *sdělit* a *vyjádřit*. V polštině se oproti tomu setkáváme s výrazy z různých stylových vrstev – jak s neutrálními *powiedzieć*, *omówić*, *mówić*, tak s hovorovým *gadać*.

Slovesa rozhodování, řešení, jednání

Tato skupina čítá celkem šest jednotek, a sice polské *rozwiązać*, *głosować* a české *jednat*, *hlasovat*, *řešit* a *vyřešit*. Chybí zde tedy polský protějšek slovesa *jednat* a také nedokonavá varianta verba *rozwiązać*.

Slovesa dávání, poskytnutí

Do této skupiny patří polské lexémy *przekazać* a *wydać*, z českých výrazů *poskytnout*, *podat* a *podávat*. V obou jazycích se objevují deriváty slovesa *dát*. Polské jednotky navíc náleží spíše do neutrální stylové vrstvy, zatímco z těch českých může výraz *poskytnout* sugerovat poněkud vyšší styl.

Slovesa držení, uchování

Tyto jednotky si v obou jazycích odpovídají poměrně přesně. V polštině jsou verbální substantiva dvě, deriváty sloves *utrzymać* a *zachować*. V češtině jsou VS utvořena od tří lexémů, a sice *zajistit*, *udržet* a *zachovat*.

Slovesa označující zabití

Tyto jednotky se v obou jazycích shodují velmi přesně: v polštině se objevují slovesa *zabić* a *zabijać*, v češtině *zabít* a *zabíjet*.

Slovesa řízení, ovládnutí

Z polských jednotek do této skupiny patří slovesa *rozporządzić* a *zarządzać*. Čeština zde má dvě synonyma, jejichž kolokáty se ale mohou značně lišit, tedy *řídit* a *vést*. Společného původu jsou obě polské jednotky a české *řídit*.

Existenciální slovesa

Slovesa vyjadřující existenci se v polštině objevují dvakrát, jedná se o lexémy *żyć* a *być* (*do życia* a *do bycia*). V češtině se používá pouze prefigovaná varianta, sice sloveso *přežít* (ve spojení *k přežití*).

Slovesa otevření/zavření

Tyto jednotky byly odděleny od skupiny označující zahájení a ukončení, jelikož se ve fyzickém významu vztahují především k místu, až přeneseně k času. Patří sem české *uzavřít* a *otevřít*, polština zde má pouze verbum *otworzyć*. Výraz vztahující se k uzavření něčeho zde tedy chybí.

Slovesa placení

V obou jazycích se VS odvozují od sloves souvisejících s financemi. V polštině je to *finansować*, zatímco v češtině se ke slovesu *financovat* přidává i negované *nezaplatit*, respektive *k nezaplacení*. V polštině takováto ustálená deverbální jednotka či spíše přímý protějšek frazému *být k nezaplacení* není, blízko k němu ovšem mají adjektiva, např. *bezcenny*.

Slovesa omezení

Tato se po jednom objevují v obou jazycích, odpovídají si vcelku přesně. Jsou to polské *ograniczyć* a české *omezit*.

3.1.2 Polština

Sponová slovesa

Dvakrát se v polštině setkáváme se slovesy sponovými *podjąć* a *podejmować*, resp. *do podjęcia* a *do podejmowania*. Tato jsou ve verbonominální konstrukci s VS velmi častá.

Další slovesa

Další slovesa jsou již z hlediska své sémantiky osamocena. Mezi takové jednotky řadíme lexémy *spać*, *zaferować*, *sprawdzić*, *stracić*, *wynając*, *przedstawić*, *znieść*, *przestrzegać* a *ukryć*.

3.1.3 Čeština

Modální slovesa

V češtině existuje deverbativum od modálního slovesa *mít*, a sice ve spojení *k mání*. Tato jednotka je velmi frekventovaná, v polštině žádný případ derivace od modálního verba nenalzáme.

Slovesa prasknutí

Pouze v češtině se po předložce *k* objevují lexémy odvozené od sloves *pukat*, resp. *popukat*, a *prasknout*. V prvním případě se jedná o frazém *být k popukání*, v druhém pak o ustálenou kolokaci *typu být + adjektivum + k prasknutí* či např. *verbum + k prasknutí* aj.

Další slovesa

VS po předložce jsou dále utvořena od lexémů, které netvoří žádné ucelené skupiny. Jedná se o slovesa *pokryt*, *zbláznit se*, *plnit*, *zajmout*, *dokončit*, *oddělit*, *jmenovat*, *zatkout*, *překonat*, *obnovit*, *zahodit*, *zastihnout*, *zaměstnat* a *vysílat*.

Klasifikace v češtině a polštině – srovnání

V datech se můžeme setkat s řadou sémanticky vymezených skupin, které se ve zkoumaných jazycích velmi shodují, nebo alespoň částečně překrývají (slovesa vzniku, tvoření, otevření/zavření nebo slovesa označující změnu stavu). Oba příbuzné jazyky ale mají svá specifika – v češtině je možné vytvořit deverbativum od slovesa *mít*, spojení *k mání*, resp. *být k mání* je v datech velmi frekventované. V polštině je třeba tuto dostupnost vyjádřit jinými prostředky. Oproti tomu v polštině se verbální substantiva v této konstrukci tvoří i od sloves sponových

3.2 Formální klasifikace verbálních substantiv

Formálně je konstrukce s verbálními substantivy v této práci klasifikována podle toho, jaký slovní druh jí předchází. Samozřejmě v závislosti na typu textu se mohou konkrétní lemmata lišit, nicméně InterCorp umožňuje alespoň jisté zobecnění toho, s jakými výrazy je možné se zde setkat. Vhodnější by byl zajisté rozsáhlejší korpus, resp. synchronní korpusy příslušných jazyků, nicméně vzhledem k tomu, že polská strana nedisponuje tak propracovanými nástroji jako Český národní korpus, byl vybrán právě tento soubor textů. A stejně tak i pro češtinu (byť je česká část InterCorpu rozsáhlejší) – složení synchronního a paralelního korpusu je poněkud odlišné, což by mohlo mít na výsledky nežádoucí vliv, pokud bychom klasifikaci každého z vybraných jazyků prováděli odlišně.

Zajímavá je četnost konstrukce v obou jazycích. V polské části se *do + verbální substantivum* objevuje 351 727, tj. 1 118,87 i.p.m. Vytvořený seznam lemmat (tj. pozice 1L, do + VS) čítá 99 931 položek. Český InterCorp (a zde nebyl lexém *vězení* vynechán, aby výsledky nebyly zkreslené) nachází 209 376 konkordancí zahrnujících do + VS, což je 404,05 i.p.m. (tento ukazatel je klíčový, český a polský InterCorp nejsou stejně rozsáhlé). Seznam se slovními druhy před konstrukcí má 85 521 položek. Je tedy patrné, že v polštině jsou deverbativa mnohem četnější. Samozřejmě je ale třeba počítat s jistou chybovostí a také lexikalizovanými VS, která v seznamu zůstala.

3.2.1 Polština

3.2.1.1 Reflexivum

Tam, kde zkoumané konstrukci předchází reflexivum *się*, je třeba dohledat i verbum, k němuž náleží. V případě některých VS je zde patrna značná variabilita; jiná naopak preferují jediné sloveso.

Spojení *się do wyjścia* v datech předcházejí slovesa *szykować się*, *zbierać się*, *przygotować się/przygotowywać się*, *kierować się*, *skierować się*, *udać się*, *odprowadzić się*, *rzuć się*, *odwrócić się*, *gotować się*, *dostać się* a *zmusić się*. Na pozici 2L opět stojí i sloveso *być* – to je zde opět součástí syntetického préterita. Lexémy předcházející VS *wyjście* často vyjadřují pohyb.

Konstrukci s VS *rozpatrzenie* nejčastěji předchází sloveso *kwalifikować się*.

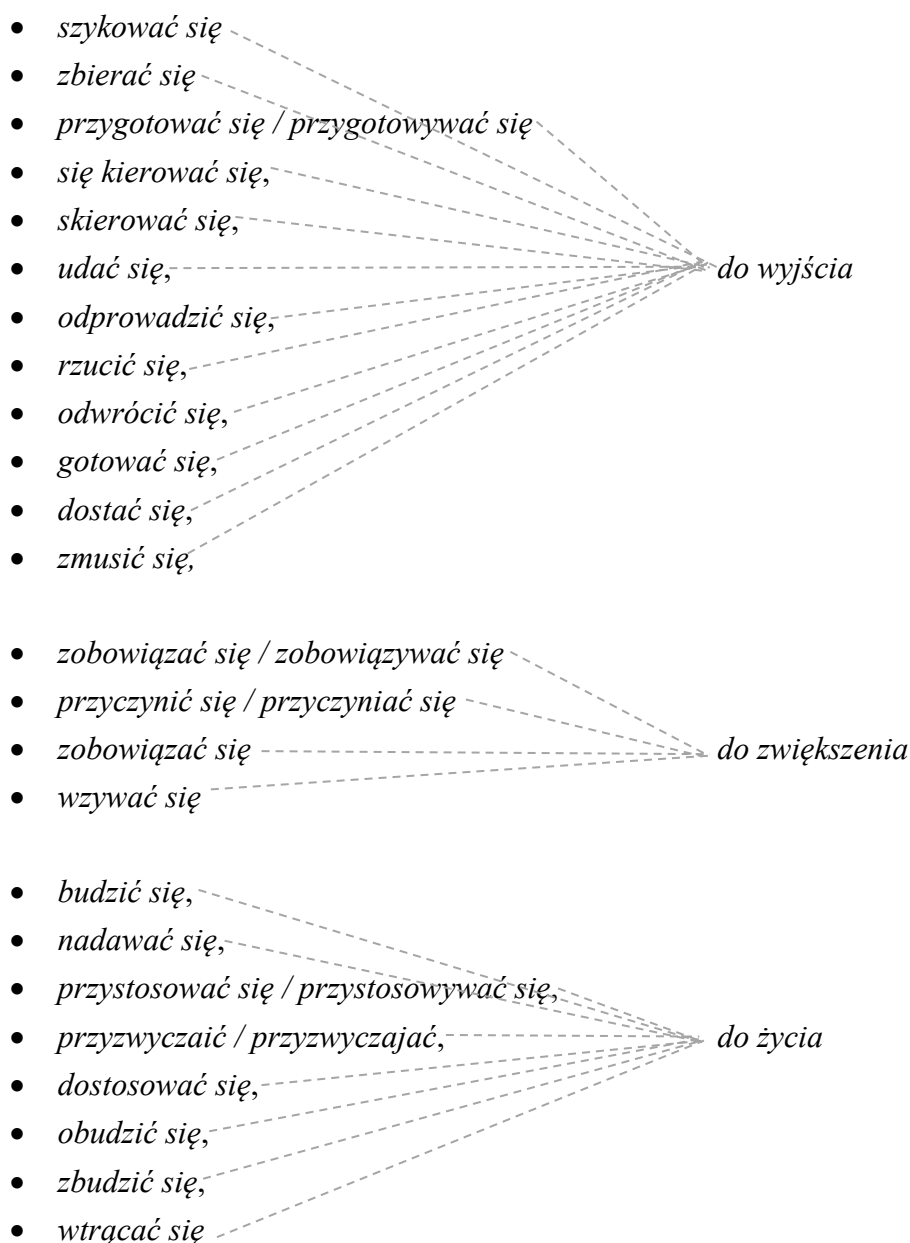
Před lexémem *osiągnięcie* nejhojněji stojí slovesa *przyczynić się / przyczyniać się* a *zobowiązując się / zobowiązując się*.

Do zwiększenia – *przyczynić się / przyczyniać się*, *zobowiązując się* a *wzywać się*.

Velká variabilita je i před prepozicí předcházející lexému *życie* – na této pozici nalézáme následující slovesa: *budzić się, nadawać się, przystosować się / przystosowywać się, przyzwyczać / przyzwyczajać, dostosować się, obudzić się, zbudzić się, wtrącać się*. Sloveso *być* je opět tvarem syntetického préterita.

Konstrukci s VS *powstanie* předcházejí ve větším množství pouze slovesa *przyczynić się / przyczyniać się*. Toto sloveso, tedy *przyczynić się / przyczyniać się*, je také jediným lexémem, který se objevuje před dvěma deverbativními substantivy, a sice *do zwiększenia* a *do osiągnięcia*

Je tedy jasné, že ačkoli verbálních substantiv je v konstrukci, již předchází reflexivní sloveso, pouze několik, právě výčet reflexivních sloves je poměrně pestrý. Různá VS ve zkoumané konstrukci pochopitelně preferují odlišná verba. Stojí za povšimnutí, že u všech uvedených vidových dvojic převažují dokonavá slovesa.



- *kwalfikować się do rozpatrzenia*
- *przyczynić się / przyczyniać się do osiągnięcia*

3.2.1.2 Substantivum

V datech 18krát předchází zkoumané konstrukci substantiva, mezi nimiž jednoznačně převažují abstrakta. Tři konkréta jsou zpravidla součástí nějaké nominace: jedná se o spojení *guma do žucia*, *maszyna do pisania* a *maszyna do zabijania*. Ta jsou v prvních dvou případech překládány pomocí účelového adjektiva na *-cí* (*žvýkací guma*, resp. univerbizovaně jako *žvýkačka*, a *psací stroj*). *Maszyna do zabijania* je pak označení pro elektrické křeslo, nikoli pro jakýkoli stroj určený k zabíjení.

Abstraktní substantiva na pozici 1L často souvisejí s prací či povinnostmi různého druhu (*rzecz do zrobienia*, *sprawa do załatwienia*, *robota do wykonania*, *praca do wykonania*, *zadanie do wykonania*, *robota do zrobienia*).

Některé jednotky jsou opět typické pro právní texty – *zaproszenie do skladania*, *załącznik do rozporządzenia* nebo *kryterium do ustalenia*.

Mezi substantivy na pozici L1 se dvakrát objevují lexém *prawo* (*prawo do życia*, *prawo do glosowania*), *robota* (*robota do wykonania*, *robota do zrobienia*) a *maszyna* (*do pisania* a *do zabijania*) dále pak po jednom *załącznik*, *rzecz*, *sprawa*, *kryterium*, *czas*, *praca*, *wzór*, *miejsce*, *środek* a *rola*. Dvakrát na tomto místě stojí deverbativa – *zaproszenie* a *zadanie*.

Po prepozici *do* se nejčastěji objevují deverbativa *wykonanie* (třikrát), *zrobienie* a *życie*. (obě dvakrát). Konkrétně *do wykonania* je vždy nějaká práce – *praca*, *zadanie* a *robota*, což je v podstatě hovorové označení práce. *Do zrobienia* je taktéž nějaká práce – *robota* nebo *rzecz*. *Do życia* je v datech *środek* a *prawo*.

Pokud tedy konstrukci předchází podstatné jméno, častější jsou abstrakta (konkréty jsou na tomto místě pouze *rzecz*, *guma* a *maszyna*), přičemž konkrétní podstatná jména jsou vždy nominacemi. Seznam substantiv s deverbativní konstrukcí je následující:

- *robota*
 - *praca*
 - *zadanie*
- do wykonania,
-
- *rzecz*,
 - *robota*
- do zrobienia
-
- *środek*
 - *prawo*
- do życia,

- *maszyna* -----> *do pisania,*
-----> *do zabijania,*
- *zaproszenie do składania,*
- *załącznik do rozporządzenia,*
- *sprawa do załatwienia,*
- *guma do żucia,*
- *kryterium do ustalania,*
- *czas do stracenia,*
- *wzór do naśladowania,*
- *miejsce do spania,*
- *rola do odegrania*
- *a prawo do głosowania.*

3.2.1.3 Verbum

Slovesa předcházejí zkoumané konstrukci v 17 případech. Výsledky je ovšem třeba manuálně zkontrolovat – vždy je nutné ověřit použití slovesa *być* na této pozici (konstrukci předchází pouze dvakrát) – může se totiž jednat o tvar syntetického préterita, kondicionálu nebo futura. Pokud sloveso *być* předchází spojení *do czynienia*, téměř ve všech případech se jedná o tvar slovesa *mieć*¹³. Podruhé se pomocné sloveso objevuje před spojením *do porozumienia*. Většinou máme do činění s tvarem slovesa *dojść*, dvakrát s jeho nedokonavou variantou *dochodzić*¹⁴, a jednou je *być* součástí syntetického tvaru slovesa *doprowadzić*. Ani jednou zde není použito coby plnovýznamové sloveso. Pokud tedy vezmeme v úvahu 100 nejčastějších spojení, syntetické tvary s *być* přiřadíme k příslušným verbům a vynecháme hapaxy, zkoumané konstrukci předchází celkem 6 sloves: *mieć*, *dojść*, *doprowadzić*, *prowadzić*, *dać* a *dawać*.

Mezi případy, kdy konstrukci předchází sloveso, je poměrně vysoký počet ustálených slovních spojení. Na druhou stranu jsou některé jednotky značně variabilní. Na druhé straně zde lze nalézt i jednotky značně variabilní.

Jak již bylo naznačeno, často se před konstrukcí s deverbativem vyskytují neplnovýznamová slovesa – 6krát lze na předcházející pozici nalézt sloveso *mieć* (*mieć do czynienia*, *do powiedzenia*, *do stracenia*, *do zaoferowania*, *do zrobienia*, *do odegrania*), po jednom slovesa *dać* a *dawać* (*dać/dawać do zrozumienia*; častější je *dać*) a *być* (*być do przewidzenia*).

Dále zde narazíme na slovesa pohybu či slovesa vyjadřující směr – dvakrát sloves *doprowadzić* (*doprowadzić do porozumienia*, *doprowadzić do powstania*), jednou jeho neprefigovaná varianta *prowadzić* (*prowadzić do ustalenia*), po jednom výskytu jsou to *dojść* a *dochodzić* (*dojść/dochodzić do porozumienia*; *dochodzić* se v datech objevuje jen sporadicky),

¹³ Několik dalších příkladů jsou chyby různého druhu.

¹⁴ Dva výskyty s tvarem slovesa *dołączyc* nebyly do výsledků přiřčleněny – sloveso totiž předchází deverbativu lexému *Porozumienie* – jedná se o jakýsi dokument, nikoli deverbativum v pravém slova smyslu.

dále sloveso *dążyć* (*dążyć do osiągnięcia*) a *wrócić* (*wrócić do życia*). Z verbálních substantiv po prepozici se tedy opakuje pouze *porozumienie*, jemuž předcházejí slovesa *dojść/dochodzić* a *doprowadzić*.

Poslední jednotkou je abstraktní sloveso, užívané především v právnických textech, *upoważnić* (*upoważnić do wyznaczenia*). Typické pro právní texty je také již zmiňované spojení *prowadzić do ustalenia*.

Mezi popisovanými jednotkami je, jak již bylo naznačeno, značné množství ustálených spojení či frazémů, např. *mieć do czynienia*, *mieć do powiedzenia*, *dojść/dochodzić do porozumienia*, *dać/dawać do zrozumienia*, *mieć do zrobienia* či *mieć do stracenia*.

Pokud se na pozici 1L objevuje vidová dvojice, vždy je používanější dokonavé sloveso. Celý seznam pak vypadá následovně:

- *mieć*
 - do czynienia,*
 - do powiedzenia,*
 - do stracenia,*
 - do zaoferowania,*
 - do zrobienia,*
 - do odegrania,*

- *doprowadzić*
 - do powstania,*
 - do porozumienia,*
- *dojść/dochodzić do porozumienia*
- *prowadzić do ustalenia,*
- *dać/dawać do zrozumienia.*
- *upoważnić do wyznaczenia,*
- *wrócić do życia,*
- *doprowadzić do powstania,*
- *być do przewidzenia*
- *a dążyć do osiągnięcia.*

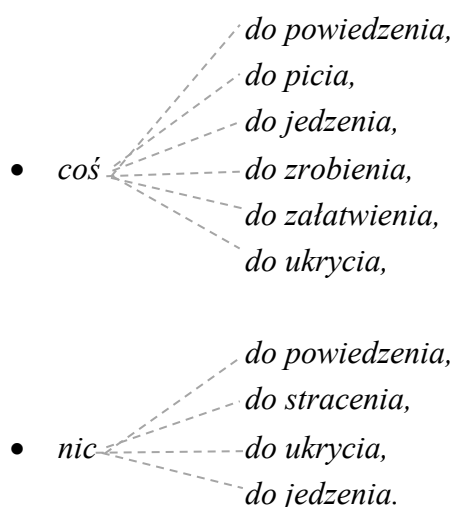
3.2.1.4 Interpunkce (konstrukce na začátku věty)

Pokud se spojení prepozice a verbálního substantiva objevuje na začátku věty či po interpunkci, jedná se ze sémantického hlediska o pozdravy. Po různých interpunkčních znaménkách se objevují spojení *do zobaczenia*, *do widzenia* a *do usłyszenia*, které je ovšem značně méně frekventované než první dvě uvedená, celkem 13krát.

3.2.1.5 Pronominum

Zájmena stojí na pozici předcházející konstrukci s VS 10 krát; 6krát je zde zájmeno *coś* a 4krát *nic*. Obvykle jsou tato proverbialia součástí delšího ustáleného slovního spojení (*mieć coś do powiedzenia, mieć coś do zrobienia, do załatwienia; nie mieć nic do powiedzenia, do stracenia, do ukrycia*, a předchází mu (ne vždy zcela bezprostředně) sloveso. Povětšinou je to afirmativní či negovaná podoba verba *mieć*: *coś do powiedzenia, nic do powiedzenia, coś do zrobienia, nic do ukrycia, coś do załatwienia, nic do stracenia, coś do załatwienia a coś do ukrycia*.

Větší variabilitu lze sledovat pouze u spojení *coś do picia* a *coś/nic do jedzenia*. Ta tvoří samostatnou jednotku již sama o sobě a slovesa, jejichž objektem tato deverbativa jsou, mohou být různá. Mezi deverbativy se tedy opakují lexémy *powiedzenie, jedzenie* a *ukrycie*. Kompletní seznam je následující:



3.2.1.6 Adjektivum

Adjektivum se na pozici předcházející konstrukci s VS objevuje 10krát. Nejčastějším jménem na pozici 1L jsou lexémy *niezbędny* (*niezbędny do wykonania, do zapewnienia a do osiągnięcia*) a *przeznaczony* (*przeznaczony do spożycia¹⁵, do wykorzystania a do stosowania*) oba se tedy v datech objevují třikrát.

Po jednom konstrukci s verbálním substantivem předcházejí adjektiva *gotowy* (a to jak podobu jmennou, *gotów*, tak složenou, *gotowy*; s VS *gotowy do wyjścia*), *możliwy* (*możliwy do przyjęcia*), *ważny* (*ważny do powiedzenia*) a *przewodniczący* (*przewodniczący do przekazania*), jediné nt-ové participium v datech.

Lze ještě ověřit, zda existují lexémy, které typicky adjektivům předcházejí, resp. jsou jimi rozvíjeny. U *niezbędny do wykonania* jsou to často lexémy *przepis* a *środek* – jedná se ovšem o spojení typická pro právní texty. *Niezbędny do zapewnienia* bývá mnohdy opět *środek*;

¹⁵ N-ové participium je dvakrát lemmatizováno jako verbum, nikoli jako adjektivum; v InterCorpu se před touto konstrukcí ovšem vystupuje výlučně jako přídavné jméno.

spojení *do osiągnięcia* předcházejí často jiné než jmenné lexémy, často se používá ve vedlejší větě.

Gotowy do wyjścia na některé předchozí pozici obvykle vyžaduje sloveso *być*. Kontext spojení *możliwy do przyjęcia* je velmi různorodý a nelze říci, že by se toto typicky pojilo s nějakým lexémem, nicméně často v jeho okolí vystupuje sloveso *być*. U *ważny do powiedzenia* se naopak povětšinou jedná o součást frazému *mieć do powiedzenia*, tedy *mieć coś ważnego do powiedzenia*. Poslední lexém *przewodniczący* je v datech zpodstatnělým přídavným jménem. Spolu s *do przekazania* se jedná o spojení běžné v právních textech; není tedy typickým ukazatelem kolokace s verbálním substantivem. Výčet všech jednotek vypadá následovně:

- *niezbędny*
 - do wykonania,
 - do zapewnienia,
 - do osiągnięcia,
- *przeznaczony*
 - do zpożycia,
 - do wykorzystania,
 - do stosowania,
- *gotowy do wyjścia*,
- *możliwy do przyjęcia*,
- *przewodniczący do przekazania*,
- *ważny do powiedzenia*.

3.2.1.7 Partikule

Partikule předcházejí zkoumané konstrukci 9krát. Z částic se v korpusových datech obvykle objevuje záporka *nie* – *nie do przyjęcia*, *nie do zniesienia*, *nie do pomyślenia*, *nie do zaakceptowania*, *nie do wytrzymania*, *nie do poznania* a *nie do pokonania*.

Konkordance obsahující partikuli jsou často součástí frekventovaných spojení jako *być nie do zniesienia* nebo *być nie do wytrzymania*. Právě sloveso být těmto jednotkám často předchází.

Produktivitu tohoto typu lze ověřit tak, že zvlášť vyhledáme spojení se záporkou *nie* a verbálním substantivem¹⁶. V korpusu InterCorp v16 se objevuje 69 lemmat, z nich 69 hapaxů. Pouze šest lemmat se zde objevuje více než 10krát, a to *nie do pomyślenia*, *nie do zniesienia*, *nie do zdobycia*, *nie do życia* a *nie do pogardzenia*.

Do češtiny se tyto jednotky překládají často jako adjektiva na *-telný* (viz Lotko). Nicméně ne vždy si lze s tímto způsobem překladu vystačit – jen při pohledu na zmíněné

¹⁶ Použit CQL dotaz [lemma="nie"][lemma="do"][lemma=".*nie|.cie"&word=".*nia|.cia]

lexémy takto není možno přeložit např. *nie do poznania, nie do zdobycia, nie do życia* nebo *nie do pogardzenia*.

Dále se před konstrukcí s VS objevují částice *to* a *więc*, a sice před pozdravem do zobaczenia. Seznam jednotek je takovýto:

- nie do
 - przyjęcia,
 - zniesienia,
 - pomyślenia,
 - zaakceptowania,
 - wytrzymania,
 - poznania,
 - pokonania,
- to do zobaczenia
- więc do zobaczenia

3.2.1.8 Verbum + zájmeno

Osobní zájmena jsou na pozici předcházející zkoumané konstrukci vždy objektem, který je vložen mezi sloveso a *do + verbální substantivum*; pro detailnější analýzu je záhodno zájmenům dohledat příslušná verba – osobní zájmena totiž netvoří samostatnou jednotku se zkoumanou frází, jsou závislá na slovese. Před konstrukcí se objevují 6krát, v datech se opakuje tvar lexému *ja* a *on*. Po prepozici *do* se lze setkat s verbálními substantivy *zrozumienie* (to je v seznamu dvakrát, po obou osobních zájmenech), *życie*, *myślenie*, *powiedzenie* a *czynienie*.

Pokud tedy před zájmeny dohledáme ještě pozici L2, dojdeme k následujícímu. U konstrukcí se substantivem *życie* předchází osobnímu zájmenu celkem 46 různých lemmat, z nichž valnou většinu tvoří hapaxy. Alespoň 5krát mu předchází 7 lemmat – jasně dominuje sloveso *przywrócić/przywracać* (častější je dokonavá varianta), následují lemmata *być*, *powołać*, *zmusić* a *potrzebować*.¹⁷ Co se týče slovesa *być* na této pozici, opět se jedná o syntetický slovesný tvar. Po dohledání ještě jednoho předcházejícího lemmatu vidíme, že se ve většině případů jedná o préteritum slovesa *przywrócić*¹⁸, zbylé lexémy již mají velice nízkou frekvenci.

Slovesa *przywrócić/przywracać*, *powołać* a *zmusić* vyžadují zájmeno v akuzativu, *potrzebować* v genitivu.

Před zájmenem *on* předcházejícím spojení *do zrozumienia* je nejčastějším lexémem sloveso *dać/dawać* (opět převažuje dokonavá varianta), následuje sloveso *być* (ostatní lemmata

¹⁷ U všech spojení se před osobním zájmenem nalézá i sloveso *být* – vždy se ale jedná o složený slovesný tvar (nejčastěji préteritum, ale i kondicionál); tyto tvary jsou přiřčeny k příslušným slovesům.

¹⁸ Několik dalších slovesných tvarů je velmi málo frekventovaných.

mají frekvenci <5). V jeho případě se vždy jedná o syntetický tvar sloves *dać/dawać*. Zájmeno *on* se zde používá v dativu, tvar je tedy *dać/dawać mu/jej/nim do zrozumienia*.

Proverbium *ja* se objevuje před konstrukcí *do myślenia*, obvykle je použito v dativu (*mi/mnie do myślenia*). Na předcházející pozici stojí nejčastěji sloveso *dać/dawać*, nejčastěji v préteritu (*dał mi do myślenia*) – to je taktéž ustálené spojení, něco jako *donutilo mě přemýšlet / zamyslet se nad něčím*.

Dalšími slovesy předcházejícími osobnímu zájmenu v dostatečném počtu jsou *być*, *zmuszać/zmusić*, *skłonić/sklaniać*. *Być* je syntetickými tvary sloves *dać/dawać* a *zmusić*. Všechna uvedená slovesa vyžadují zájmeno v dativu.

V případě lemmatu *ja + do powiedzenia* nalézáme osobní zájmeno taktéž v dativu; ve valné většině případů mu předchází sloveso *mieć*; vyskytuje se zde však několikrát i sloveso *zmusić/zmuszać*. Dokonavá varianta u něj je opět o něco málo častější. Setkáváme se tedy s tvary *mieć mi do powiedzenia* a *zmusić/zmuszać mnie do powiedzenia*.

U zájmen *on/ona/oni*¹⁹ předcházejícího deverbativu *czynienie* se většinou jedná o objekt frazému *mieć do czynienia*. Zájmeno je tedy v instrumentálu. V tomto případě je nutné vyhledat více pozic předcházejících ustálenému spojení (někdy i 4-5). Zájmenu totiž ve většině případů předchází prepozice *z* a někdy ještě sloveso *być*, které je obvykle součástí syntetického tvaru préterita. V datech se tedy objevuje forma frazému *mieć do czynienia*, někdy doplněný o partikuli *już*.

V posledním případě, tj. u zájmena *ja* před konstrukcí *do zrozumienia* je zájmeno opět v dativu (tj. *mi*). Nejčastěji mu předchází sloveso *dać/dawać*, přičemž častější je dokonavá varianta (opět se před zájmenem objevuje i sloveso *być*, jedná se o préteritum slovesa *dać*). Jiná verba se před zájmenem objevují pouze v zanedbatelném množství.

Nicméně sloveso následované osobním zájmenem nenajdeme ve frekvenční špičce – nejčastější je s 348 výskyty spojení *on do życia* (řazeno dle lemmatu na pozici 1L) na 60. pozici. Celkový seznam tvarů, u nichž konstrukci s deverbativem předcházejí verba a proverbia, je následující:

- *przywrócić/przywracać go/ją/je/ich*
 - *powołać go/ją/je/ich*
 - *zmusić go/ją/je/ich*
 - *potrzebować go/ją/je/ich*
- do życia,
- *dać/dawać mu/jej/nim do zrozumienia*,

¹⁹ Oba rody i čísla jsou lemmatizovány jako zájmeno *on*.

- *dać mi/mnie,*
 - *zmuszać/zmusić mnie*
 - *skłonić/skłaniać mnie*
- do myślenia,
- *mieć mi*
 - *zmusić/zmuszać mnie*
- do powiedzenia,
- *mieć z nim/nia/nimi do czynienia* (v *prézentu* nebo *préteritu*),
 - *mieć już z nim/nia/nimi do czynienia* (pouze *préteritum*),
- *dać/dawać mi do zrozumienia.*

3.2.1.9 Substantivum + numeralia

Vlivem právnických textů se do dat dostaly i číslovky. Čtyřikrát totiž spojení *do rozporządzenia* přechází římská číslovka zapsaná *I, II, III* a *i*; jednou pak před konstrukcí *do Porozumienia* nalézáme *II*.

Co se týče číslovek předcházejících deverbativu s prepozicí *do rozporządzenia*, před *I* stojí vždy substantivum *załącznik*. Před *II* nalézáme nejen *załącznik*, ale i spojku *i* slučující dvě římské číslovky. U *III* je stav obdobný, lze se ale setkat ještě s konjunkcí *oraz*. Jiné jednotky se na předcházející pozici objevují pouze v mizivém množství. U *i do rozporządzenia* se opět jedná o římskou číslovku *I*, které ovšem bylo přiřazeno lemma *i*. Lexém *załącznik* sice spojení nepřechází ve všech případech, nicméně jiné jednotky se zde objevují pouze jako hapaxy.

Podobně je tomu i u spojení *II do Porozumienia*; na předcházející pozici až na jednu výjimku stojí vždy substantivum *załącznik*.

Je patrné, že tyto jednotky se v datech objevují výlučně vlivem právních textů (všechny výskyty pocházejí z korpusu *Acquis*), které díky použití římských číslovek v ustálených formulacích zvyšují podíl tohoto slovního druhu v datech. Rozhodně ale nelze říci, že by se jednalo o typický levostranný kolokát zkoumaného spojení, byť zajisté možný. Seznam číslovek je pak tento:

załącznik I

załącznik II

załącznik III

załącznik i

do rozporządzenia

załącznik II do Porozumienia

3.2.1.10 Adverbia

Adverbia stojí před zkoumanou jednotkou v datech pouze čtyřikrát, bývají součástí ustáleného slovního spojení, a sice *mieć do zrobienia* a *mieć do powiedzenia*. Často jim tedy předchází sloveso *mieć*, ale i jiná slovesa, např. *być* (v neosobních formách jako *nie było wiele do zrobienia*). Těžko lze proto spojení deverbativní konstrukce adverbii chápat jako samostatnou jednotku.

Před *wiele do zrobienia* se kromě zmiňovaných sloves objevuje dále např. *pozostawać*, *pozostać*, *zostać* nebo *istnieć*.

Taktéž před variantou s *dużo*, tedy před *dużo do zrobienia*, mohou stát různá slovesa (kromě *mieć* a *być* jsou to např. *pozostawać* nebo *zostać*).

Spojení *dużo do powiedzenia* předchází nejčastěji sloveso *mieć*, nicméně samostatný lexém se v datech objevuje častěji v komparativu (*więcej*) a nezřídka je použit v negativní větě (např. *Nie mam nic więcej do powiedzenia*).

I před poslední jednotkou s adverbium, *wiele do powiedzenia*, převažuje sloveso *mieć*. V datech se tedy objevují kombinace dvou příslovcí a dvou verbálních substantiv, které jsou vždy součástí frazémů:

- *wiele* ----- *do zrobienia*
- *dużo* ----- *do zrobienia*
- *dużo* ----- *do powiedzenia*
- *wiele* ----- *do powiedzenia*

3.2.1.11 Verbum + adverbium

Jednou zkoumanému slovnímu spojení předchází adverbium, tu. Pokud ověříme ještě širší kontext, tedy pozici 2L, zjistíme, že se jedná o spojení *mieć do czynienia*, resp. *mieć tu do czynienia* (*mamy tu do czynienia z pewną tendencją*). Jiné lexémy než sloveso *mieć* předcházejí příslovečnému určení jen výjimečně.

3.1.2 Čeština

3.2.2.1 Verbum

V českém InterCorpu na pozici předcházející konstrukci s deverbativem jednoznačně převažují slovesa – v datech se objevují celkem 46krát (resp. 44krát, přičteme-li tvar slovesa být k patřičným slovesům), což je téměř polovina zkoumaných případů. Na rozdíl od polštiny v českém präteritu nesplývá pomocné *být* s plnovýznamovým sloveso v präteritu, tudíž je práce s daty poněkud jednodušší. Jednou ovšem sloveso *být* coby tvar präterita v datech nalézáme, a sice jako *být k rozhodnutí* – jedná se o minulé časy sloves *dospět* a *dojít*.

I v češtině nalézáme mezi slovesnými tvary ustálené jednotky jako např. *být k mání*, *k popukání*, *k nalezení*, *k vidění*, *k zahození*, *k sežrání*, *k nezaplacení*, *k dostání*, *k neuvěření*, *k nakousnutí*, *k vydržení*, *k zbláznění*, *k nerozeznání*, *k nevydržení*; *dojít k nedorozumění*, *k rozhodnutí*; *stáhnout do ústraní*, *dospět k rozhodnutí*, *padnout do zajetí* nebo *změnit k nepoznání*.

Sloveso *být* se v těchto jednotkách objevuje asi nejčastěji, celkově deverbativu předchází v první stovce výsledků 17krát. Stojí před bigramy *k mání*, *k popukání*, *k nalezení*, *k vidění*, *k zahození*, *k sežrání*, *k nezaplacení*, *k zastížení*, *k dostání*, *k neuvěření*, *k nakousnutí*, *k nepoznání*, *k dosažení*, *k vydržení*, *k zbláznění*, *k nerozeznání*, *k rozhodnutí* a *k nevydržení*. Mezi ním a deverbativem je ve všech případech použita prepozice *k*. Jak je patrné, sloveso *být* se zde nepoužívá pouze v ustálených jednotkách (např. *být k dosažení* nebo *k rozhodnutí* bychom za ustálené považovat nemuseli), ačkoli tato spojení jistě převládají. Zároveň vidíme, že s některými deverbativy tvoří prepozice nerozlučnou dvojici a sloveso *být* jí (byť ne vždy bezprostředně) předchází velmi často; to lze případně ověřit v korpusových datech.

Druhým nejčastějším slovesem je *dojít*, v korpusu se objevuje 8krát, a sice zde: *dojít k nedorozumění*, *dojít k narušení*, *dojít k porušení*, *dojít ke snížení*, *dojít ke zvýšení*, *dojít k poškozování*, *dojít k rozhodnutí* a *dojít k překročení*. Až na *dojít k rozhodnutí* se tato spojení používají převážně v bezpodmětných větách; poslední jmenované nicméně často vyjadřuje to, že *k rozhodnutí* došel nějaký subjekt.

Jednou se v datech objevuje nedokonavá verze předchozího slovesa, a sice docházet ve spojení *docházet k přerodělení*. Vidíme, že jak tato víceslovná jednotka, tak případy se slovesem *dojít* vyžadují (až na *dojít k nedorozumění* a *k rozhodnutí*) nějaký objekt v genitivu.

Stejně je tomu i u následujících lexémů, a sice verba *vést* (*vést ke stanovení*, *ke snížení*, *ke zvýšení*, *k vytvoření* a *k poskytnutí*), *přispět* (*přispět ke zlepšení*, *k dosažení*, *ke zvýšení*, *ke snížení*, *k vytvoření* a *k posílení*) a jeho nedokonavé varianty *přispívat* (*přispívat k dosažení*).

Doplnění v genitivu naopak nevyžaduje sloveso *dospět*, jež v datech nalézáme dvakrát (*dospět k rozhodnutí* a *k přesvědčení*).

Jako samostatné jednotky fungují i konstrukce se slovesy *stáhnout* (*stáhnout do ústraní*), *potřebovat* (*potřebovat k přežití*), *padnout* (*padnout do zajetí*), *změnit* (*změnit k nepoznání*) a *dát* (*dát k pití*). Reflexivům (*stáhnout se* a *změnit se*) zvrtná zájmena v těchto případech pochopitelně předcházejí.

Z verbálních substantiv po prepozici se v datech 3krát opakují *snížení* a *zvýšení* (před nimi nalézáme slovesa *dojít*, *přispět* a *vést*), 2krát pak lexémy *rozhodnutí* (k němu lze *dojít* a *dospět*), dále *dosažení* (*přispět* a *přispívat k dosažení*) a *nepoznání* (*být* a *změnit se k nepoznání*). Seznam všech deverbativ, jimž předchází verbum, je takovýto:

- *být*
 - k máni,*
 - k popukání,*
 - k nalezení,*
 - k vidění,*
 - k zahození,*
 - k sežrání,*
 - k nezaplacení,*
 - k zastižení,*
 - k dostání,*
 - k neuvěření,*
 - k nakousnutí,*
 - k nepoznání,*
 - k dosažení,*
 - k vydržení,*
 - k zbláznění,*
 - k nerozeznání,*
 - k nevydržení,*

- *dojít*
 - k nedorozumění,*
 - k narušení,*
 - k porušení,*
 - ke snížení,*
 - ke zvýšení,*
 - k poškození,*
 - k rozhodnutí,*
 - k překročení,*

- *docházet k přerozdělení,*

- *přispět*
 - ke zlepšení,*
 - k dosažení,*
 - ke zvýšení,*
 - ke snížení,*
 - k vytvoření,*
 - k posílení,*

- *přispívat k dosažení,*
- *vést*
 - ke stanovení,*
 - ke snížení,*
 - ke zvýšení,*
 - k vytvoření,*
 - k poskytnutí,*
- *dospět*
 - k rozhodnutí,*
 - k přesvědčení,*
- *dát k pití,*
- *stáhnout do ústraní,*
- *potřebovat k přežití,*
- *padnout do zajetí,*
- *změnit k nepoznání.*

3.2.2.2 Substantivum

Druhým nejvíce zastoupeným slovním druhem, který předchází deverbativní konstrukci, jsou substantiva; objevují se zde celkem 23krát. V češtině se kromě prepozice *k* setkáváme i s její vokalizovanou podobou *ke*. Na pozici před předložkou jsou v datech nejčastější taktéž deverbativní substantiva, a sice 5krát *opatření* (*opatření k zajištění, k zařazení, ke snížení, ke zlepšení a ke zvýšení*) a 2krát *povolení* (*povolení k vyhledávání a k přistání*). Většina zmíněných spojení vyžaduje opět objekt v genitivu. *Povolení k přistání* je však samostatnou jednotkou, kterou lze oprávněně pokládat za termín.

Dalším častým podstatným jménem na této pozici je *přístup* (*ke vzdělání, k zaměstnání a k financování*). Dvakrát se opakuje *výzva* (*výzva k podávání a k předkládání*) – oba tyto příklady posléze vyžadují objekt v genitivu – a *místo* (*k sezení a k bydlení*)

Dále se v datech objevují některá pojmenování či termíny jako *návod k použití, příkaz k zatčení* a již zmiňované *místo k sezení* nebo typické kolokace jako *důvod ke znepokojení* nebo *voda ke koupání* (ta je v některých případech dokonce termínem). V dalších případech se taktéž může jednat o ustálená spojení, ovšem až po dodání objektu – např. *prostředek k dosažení (cíle)* nebo *cesta k dosažení* (taktéž *cile*; zde je ovšem větší variantnost).

Zbylé případy taktéž vyžadují genitiv, a sice jednotky *pravidlo k nařízení, závazek k zajištění a krok k zajištění*. Poslední případ, *místo k bydlení*, je opět samostatnou jednotkou.

Vidíme, že v datech se neobjevují téměř žádná konkréta – objevuje se zde pouze látkové jméno *voda*.

Z verbálních substantiv stojících po prepozici se zde objevují některá jména jako u konstrukce s předchozím slovesem (*dosažení, snížení, zvýšení*). Vícekrát se opakuje pouze lexém *zajištění* (*opatření, závazek a krok k zajištění*) a *dosažení* (*prostředek a cesta k dosažení*).

- *opatření*
 - *k zajištění,*
 - *k zařazení,*
 - *ke snížení,*
 - *ke zlepšení,*
 - *ke zvýšení,*

- *přístup*
 - *ke vzdělání,*
 - *k zaměstnání,*
 - *k financování,*

- *výzva*
 - *k podávání,*
 - *k předkládání,*

- *povolení*
 - *k vyhledávání,*
 - *k přistání,*

- *místo*
 - *k sezení,*
 - *k bydlení,*

- *pravidlo k nařízení,*
- *návod k použití,*
- *prostředek k dosažení,*
- *závazek k zajištění,*
- *krok k zajištění,*
- *voda ke koupání,*
- *důvod ke znepokojení,*
- *příkaz k zatčení*
- *a cesta k dosažení*

3.2.2.3 Adjektivum

Adjektiva se na pozici před deverbativní konstrukcí objevují 8krát. Mezi ním a deverbativem stojí vždy prepozice *k*, resp. *ke*. Nejčastějším lexémem na pozici 1L je přídavné jméno *nezbytný*, setkáváme se s ním 4krát (*nezbytný k zajištění, k provedení, k dosažení a k provádění*). Většinou rozvíjí nějaká abstrakta jako *opatření, předpis, kroky* nebo *prostředek*.

Dále se v datech objevuje dvakrát adjektivum *určený* (*určený k použití a ke zpracování*). To se vztahuje k různým podstatným jménům, často konkrétním nebo látkovým (*máslo, mléko, zařízení, systém; produkt, maso*).

Další spojení se v korpusu objevují po jednom, a sice *oprávněný ke jmenování* (často *orgán*), *přijatý k provedení* (*předpis, opatření*) a *potřebný k zajištění* (typicky opět *opatření*).

Z verbálních substantiv se opakují lexémy *zajištění* (*nezbytný a potřebný k zajištění*) a *provedení* (*nezbytný a přijatý k provedení*)

Většina těchto výsledků pochází z právnických textů; u adjektiv je často vhodné dohledat příslušné rozvíjené substantivum. Všechny popsané tvary vypadají následovně:

- nezbytný
 - k zajištění,
 - k provedení,
 - k dosažení,
 - k provádění,
- určený
 - k použití,
 - ke zpracování,
- oprávněný ke jmenování,
- přijatý k provedení,
- potřebný k zajištění.

3.2.2.4 Adverbia

Adverbia jsou čtvrtým nejčastějším slovním druhem na této pozici. Jednoznačně mezi nimi převládá lexém *až*, jenž je použit v 6 ze 7 případů. Jednou se v datech objevuje příslovce *opět*. Často jsou příslovce součástí ustálených slovních spojení.

Lexém *až* se objevuje v kolokacích *až do skonání* a *až k prasknutí*; po *až* do skonání samozřejmě nemusí následovat substantivum, v datech se ale často setkáváme se spojeními *až do skonání světa* nebo *věků*. Naopak *až k prasknutí* často předchází adjektiva jako *napjatý, plný* nebo *nacpaný*. Za typickou kolokaci lze snad považovat i *až do odvolání*, eventuálně *až do vyčerpání* (např. *dřít až do vyčerpání*), to ale někdy může vyžadovat objekt v genitivu (např. *až do vyčerpání zásob*, kteréžto spojení je také častou kolokací s lexémem *vyčerpání*). Toto příslovce předchází také různým časovým údajům, jako *až do svítání* a *až do setmění*.

U *opět k mání* se jedná o součást frazému *být k mání*. Všechny tvary jsou uvedeny níže:

- až
 - do svítání,
 - do odvolání,
 - do skonání,
 - k prasknutí,

*do vyčerpání,
do setmění,*

- *opět k mání.*

3.2.2.5 Verbum + zájmeno

Zájmena vložená mezi sloveso a deverbativní konstrukci bývají, podobně jako v polštině, součástí ustálených slovních spojení. Sloveso a zájmeno stojí před zkoumanou konstrukcí celkem 7krát, přičemž se jedná o spojení *mít co do činění*, *být k popukání* a *být k zbláznění*.

Konkrétně se v datech objevují tvary *co do činění*, *něco do činění* a *nic do činění*, kterým v různé vzdálenosti předchází sloveso *mít*. Podobně jako v polštině ověřujeme pouze ta slovesa, která se v datech objevují alespoň 5krát. Zde se ale vždy jedná o sloveso *mít*, mezi to a zájmeno jsou občas vloženy jiné lexémy, např. u prvního případu je nejčastějším tvarem *mít co do činění*, poté typ *má to co do činění*, následně *nemít nic co do činění*, *mít hodně/málo/tu/moc co do činění*. Podobně je to u *něco do činění* – též mu předchází *mít*, eventuálně narážíme na tvar *má to něco do činění*. Stejným případem je i *nic do činění* – zde je obvyklým tvarem záporné *nemít nic do činění*, eventuálně *nemá to / s tím nic do činění*.

U *ten*²⁰ *k zbláznění* se jedná o spojení *je to k zbláznění*; pouze dvakrát se v datech objevuje varianta *milovat to k zbláznění*. U *ten k popukání* jde opět o spojení *být k popukání*, resp. typ *je/bylo to k popukání*. Tvary zahrnující sloveso a zájmeno jsou tedy tyto:

- mít co,
 - mít něco,
 - nemít nic,
- do činění
- je to k zbláznění,
 - je to k popukání.

3.2.2.6 Pronominum

Samotná zájmena předcházejí konstrukci 4krát; dvakrát je to neurčité *něco* a dvakrát záporné *nic*. *Něco* se pojí s deverbativou *k pití* a *k zakousnutí*; po *nic* stojí taktéž *k pití*, podruhé *k vidění*. *Něco k pití* je nicméně vůbec nejčastější jednotkou v korpusových datech; této jednotce, stejně jako *něco k zakousnutí* a *nic k pití* předcházejí různá slovesa. Před *nic k vidění* ovšem stojí nejčastěji sloveso *být* – máme zde *co do činění* s ustáleným spojením *není (tu, tam) nic k vidění*.

²⁰ Ukazovací zájmena různých rodů jsou lemmatizována jako maskulina.

- něco ----- k zakousnutí
 ----- k pití
- nic ----- k vidění
 ----- k pití

3.2.2.7 Konjunkce + VS + objekt v genitivu

Ve třech případech předcházejí deverbativní konstrukci spojky. Je ale patrné, že by pro úplnost bylo vhodné dohledat i objekt v genitivu, který VS vyžaduje. Nicméně vzhledem k tomu, že bývají substantivní objekty rozvity vícero přívlastky, musely by být výsledky tříděny ručně a jednalo by se o práci poměrně náročnou. U prvního příkladu, *že k zajištění*, bývá pozice před spojkami poměrně sjednocena – *že k zajištění* často předchází *vzhledem k tomu* (tedy např. *vzhledem k tomu, že k zajištění účinné správy režimu je nutno stanovit jistotu pro dovozní licence*). U zbývajících dvou spojení jsou ale i tyto pozice poměrně různé. Pro lepší představu o tom, s čím se konstrukce s verbálním substantivem na začátku věty pojí, je ale možné dohledat substantivní kolokáty. Po *že k zajištění* často následují substantiva *uplatňování, fungování, řízení* nebo *správa*. A *k zajištění* se často pojí s lexémy *ochrana, přístup, uplatňování, stabilita, úroveň* nebo *kvalita*. Po *že k dosažení* převažuje výraz *(tento) cíl*. Tyto většinou ustálené formulace pocházejí přitom z právnických textů.

Výsledky jsou tedy takovéto:

že ----- *k zajištění,*
 ----- *k dosažení,*

a k zajištění.

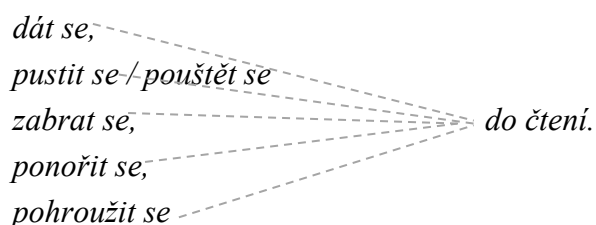
3.2.2.8 N-ové participium

Dvakrát můžeme před deverbativní konstrukcí nalézt pasivní participium. Je ovšem třeba ověřit slovesná lemmata – u participiálních tvarů je totiž coby lemma uvedeno právě verbum. V obou případech se jedná o sloveso *určit*, resp. participium *určen*, a to *k pokrytí* a *k použití*. Lexém *pokrytí* vyžaduje objekt v genitivu a nejčastěji po něm následují substantiva spojená s financemi: *náklady, výdaj, nákup, příspěvek* nebo *platba*. Pravostranné kolokáty spojení *určen k použití* jsou ovšem různé – často je zde např. adverbiale loci.

určen ----- *k pokrytí*
 ----- *k použití*

3.2.2.9 Reflexivum

Jednou před sledovanou konstrukcí stojí reflexivní zájmeno *se*; ověříme-li slovesa, která *se do čtení* předcházejí, nalezneme následující. Nejčastějšími slovesy jsou *dát se* a *pustit se / pouštět se (do čtení)*, převažuje dokonavá varianta²¹. Na třetím místě je sloveso *být*, přičemž se zde jedná o tvary préterita, nejčastěji právě těchto dvou sloves. Dále můžeme narazit na lexémy *zabrat se*, *ponořit se* a *pohroužit se*. Jiná verba *se* v datech vyskytují pouze zřídka.



Formální klasifikace v češtině a polštině – srovnání

Z výsledků analýzy je patrné, že oba jazyky hojně používají konstrukci *do* + verbální substantivum v ustálených slovních spojeních.

V češtině zmíněná konstrukce obvykle nestojí na začátku věty – v polštině často ano, jedná se přitom o pozdravy.

Na pozici předcházející *do* + VS jsou v obou jazycích nejpočetnější slovesa. V polštině přitom převažují reflexiva, která se ovšem váží pouze k několika verbálním substantivum; ne-reflexivní slovesa v datech jsou vždy součástí ustáleného spojení. V češtině je reflexiv značně méně, vždy po nich následuje spojení *do čtení*. Zároveň se před mnoha deverbativy objevuje sloveso *být*. To v polštině nenalézáme, *być* je vždy součástí syntetického préterita. Pokud si na této pozici konkurují dokonavá a nedokonavá varianta slovesa, vždy je častější dokonavá, a to v obou jazycích. Pokud jsou verba součástí ustáleného slovního spojení, v češtině se tato hojně objevují v bezpodmětných větách. V češtině také po slovese převažuje přeložka *k*, *ke*.

U podstatných jmen stojících před zkoumanou konstrukcí jsou v češtině více zastoupena verbální substantiva než v polštině; v obou jazycích přitom převažují abstrakta. Oba jazyky takto tvoří pojmenování nebo termíny – s některými abstrakty a se všemi konkréty, která se na této pozici objevují. Mnohé tato spojení jsou také ustálenými kolokacemi. V češtině se zde z prepozic objevuje vždy *k*, *ke*.

Pokud *VS* + *do* předcházejí adjektiva, pouze některá z nich jsou součástí ustáleného slovního spojení. V češtině po přídavném jménu vždy stojí předložka *k*.

Naopak adverbia jsou v polštině vždy součástí víceslovných jednotek, nefungují jako samostatné celky. V češtině sice také mohou být součástí frazémů, často jsou ale použitelné samy o sobě a ostatní lexémy v jejich okolí mohou různě variovat. V češtině zde také převažuje předložka *do*.

²¹ *Pouštět se* se v datech objevuje jen jednou.

Ze zájmen se v obou jazycích objevuje neurčité *coś/něco* a *nic*. Po obou nalézáme jednotky *k pítí/do picia*, v češtině ještě i *k zakousnutí*, v polštině zase *do jedzenia* (přímý český protějšek by byl *k jídlu*). V češtině je po zájmenu navíc ještě *k vidění*, jinak jsou ale zmíněná pronomina na této pozici početnější v polštině. V tomto jazyce také nacházíme více ustálených jednotek, v češtině je takovým případem pouze *není tu nic k vidění*.

V polštině na této pozici může stát i partikule – nejčastěji *nie*, eventuálně jiná zesilující částice, po níž obvykle následuje pozdrav. V češtině na tento slovní druh nenarážíme.

Pouze v polštině na pozici 1L také nacházíme osobní zájmena. K nim je vhodné dohledat i pozici 2L, tedy verbum – vždy se v těchto případech jedná o frazém, dovnitř kterého je vložen právě ještě objekt, pronominum.

Naproti tomu konjunkce se objevují pouze v češtině, vždy na začátku věty. Nefungují ovšem jako samostatné celky, většinou je k nim třeba dohledat více pozic.

Výlučně v češtině se zde používá pasivní n-ové participium.

Je patrné, že složení korpusu může výsledky vyhledávání značně ovlivnit. Ve stovce nejčastějších jednotek se objevují kombinace typické pro právní texty. Respektive se jedná o ustálené formulace, které se v těchto textech schematicky opakují, čímž jejich frekvence značně narůstá. Jedná se např. o konjunkce a pasivní participium v češtině.

3.3 Frazémy obsahující do + verbální substantivum

Mieć do czynienia

Spojení *do czynienia*, respektive lemma *czynienie/czynić* je ve vytvořeném subkorpusu nejfrekventovanějším verbálním substantivem. Vždy je součástí frazému *mieć do czynienia*. Vyskytuje se zde celkem 207krát; 137krát v beletristické části a 70krát v korpusu Europarl.

Mieć do powiedzenia

Do powiedzenia je v korpusových datech čtvrtým nejčastějším verbálním substantivem v této konstrukci. V datech se objevuje 68krát, z toho 60 v podobě frazému *(nie) mieć do powiedzenia*. 59 z těchto frazémů pak nalézáme v beletristické části, pouze jeden v Europarl. Formálně se často objevuje v 1. os. pl.

Dać/dawać do zrozumienia

Do zrozumienia se v datech objevuje 59krát; o spojení *dać/dawać do zrozumienia* se jedná ve 48 případech. Všechna data pocházejí z beletristické části korpusu.

Pozostawiać (wiele) do życzenia

Jedná se o frazém, kterému chybí jednoznačný český protějšek; v datech se objevuje 10krát, z toho 7krát ve variantě se slovesem *pozostawiać*, po jednom pak se slovesy *budzić*, *pozostawać* a *przedstawiać*. „Pouze“ třikrát jej nalézáme v jádru, 7krát pak v Europarl. Překládá se pomocí ustáleného slovního spojení / frazému (3krát) nebo jako sloveso se sponou (taktéž 3krát). Vždy jej v datech nalézáme ve 3. os. sg. či pl.

3.3.1 Slovník

Pokud chceme z překladového slovníku zjistit, jak se daný frazém překládá či používá, je třeba v něm vyhledat příslušné verbální substantivum (to je zde samostatným heslem). Slovník K. Olivy je zde, na rozdíl od korpusu, konzistentní – frazém je vždy uveden u příslušného VS, nikoli u slovesa.

Mieć do czynienia

Ve slovníku K. Olivy najdeme následující: **mieć do –nia** (z *kim, czym*) mít co dělat (*s kým, čím*); zabývat se (*čím*) (Oliva, 1999, s. 163). Je zajímavé, že se zde neobjevuje „doslovná forma“ *mít co do činění*, která je jinak v korpusových výsledcích častá jako ekvivalent polské kolokace/frazému/slovního spojení.

Mieć do powiedzenia

Stejně jako je tomu i v případě korpusových výsledků, i ve slovníku u tohoto frazému nalzááme kvantifikátory **mieć wiele|málo do -nia a)** mít|nemít hlavní slovo v nějaké věci; **b)** mít hodně|málo co říci (Oliva, 1999, s. 117).

Dać dawać do zrozumienia

dać do zrozumienia dát na srozuměnou (Oliva, 1999, s. 167)

Pozostawiać (wiele) do życzenia

Ani ve slovníku u tohoto spojení nenalzááme vhodný český frazém: **pozostawiać wiele do -nia** mít mnoho nedostatků; být značně nedokonalý; **książka -eń i zażaleń** kniha přání a stížností (Oliva, 1999, s. 700)

3.3.2 Frazém / ustálené slovní spojení

MIEĆ DO CZYNIENIA

Z 207 výskytů tohoto spojení je v české verzi frazém použit 115krát. Nejčastějším z nich je *mít co dělat* – v datech se objevuje 45krát, následuje *mít co činit* – 20krát (oboje výlučně v beletrii), poté 25krát *mít co do činění* (19krát v beletristické části a 6krát v Europarl), poté 8krát *mít tu čest*, 5krát *jít o (něco)* a *mít něco společného*, třikrát *stát před něčím* (v části Europarl), po jednom *mít před sebou*, *mít proti sobě* a *udělat to (někomu)* (vše zmíněné v beletrii) a jeden výskyt idiomu *jít ruku v ruce* (v části Europarl). Již na tomto výčtu můžeme sledovat škálovitou povahu idiomů – zatímco některé bychom do této kategorie jednoznačně zařadili (*jít ruku v ruce*), u jiných nemusí být příslušnost k této skupině jednoznačná (*mít před sebou*). Práce ovšem vychází z pojetí F. Čermáka, totiž že jediný kritérium pro definici frazému, na němž jsou odborníci schopni se shodnout, je jeho ustálenost (Čermák and Blatná, 1995, s. 122); tudíž jsou jako frazémy chápány i takovéto jednotky.

Obě části korpusu

Mít co do činění

Jedná se o třetí nejčastější ekvivalent polského idiomu (v subkorpusu se objevuje 25krát), který by ovšem, zdá se, mohl být v překladech použit častěji a zastupovat místy nevhodně použitý frazém *mít co dělat* (a vice versa – sám je mnohdy oním frazémem zastupitelný). Zároveň je to jediný frazém, jenž je použit v obou částech korpusu. Na rozdíl od nejfrekventovanějšího slovního spojení *mít co dělat se* u něj ovšem nesetkáváme s tolika nepřirozenými způsoby překladu. Pokud jej totiž použijeme namísto spojení *mít co dělat*, můžeme se vyhnout mylným interpretacím, kdy by toto mohlo být chápáno ve smyslu *namáhat*

se, nebo naopak bez přenesení významu, doslovně. Příkladem, kde jsou oba frazémy navzájem zastupitelné, mohou být následující souvětí:

(1p) *Zobaczy doniczkę i będzie wiedział, że ma do czynienia z kobietą, która wrzuca do zlewu kwiaty doniczkowe.*

(1č) *Uvidí květináč a pochopí, že má co do činění se ženskou, která hází do dřezu květiny v květináči.*

Jinde by již ale jejich záměna mohla být matoucí (a budit dojem, že by daná činnost byla pro agenty náročná):

(2p) (...) *to jednak z perspektywy Instytutu Anatomii było jednym z wielu zdarzeń, z jakimi mieli do czynienia na co dzień.*

(2č) (...) *avšak pro Institut anatomie to byla jen jedna z mnoha událostí, s nimiž měli její zaměstnanci co do činění takřka každý den.*

Mít co do činění je dále použito mj. v případě, v němž by bylo zastupitelné frazémem *mít tu čest*, a v němž se setkáváme se stále zřídkaovou přechýlenou formou substantiva *idiot*. Ta, jak můžeme zjistit v synchronních korpusech, stále není v češtině příliš rozšířena.

(3p) *Zobaczy mnie w tym stanie i będzie wiedział, że ma do czynienia z kretynką.*

(3č) *Uvidí mě v tomhle stavu a bude vědět, že má co do činění s idiotkou²².*

Mít tu čest by snad bylo namísto stávajícího frazému možné/vhodné použít i v následujících příkladech:

(4p) *A przy tym ja lubię wiedzieć, z kim mam do czynienia (...)*

(4č) *A přitom chci vědět, s kým mám co do činění²³.*

(5p) *Miałam już kiedyś z nimi do czynienia.*

(5č) *Už jsem s nimi měla jednou co do činění.²⁴*

²² Frekvenci můžeme ověřit v synchronním korpusu – v korpusu SYN v12 se objevuje 184, její relativní frekvence je pak 0,03; oproti tomu absolutní frekvence lexému *idiot* je 24 175, relativní 3,98. V korpusu SYN2020 je *idiotka* 13krát, její relativní frekvence je 0,11 i. p. m.; *idiot* je zde 1 341krát, relativně pak 11,01.

²³ Širší kontext je následující: *Czy ja po to idę do kościoła, żeby się zdenerwować? Ja mama nerwy, ja nie jestem cham, ja nie lubię się gnębić nudnym gadaniem. A przy tym ja lubię wiedzieć, z kim mam do czynienia – cóż to za firma protestantyzm?! Papież to firma.,* česky *Copak chodím do kostela proto, abych se rozrušoval? Já mám nervy, já nejsem obyčejný chlap, nerad se trápím nudnými řečmi. A přitom chci vědět, s kým mám co do činění. Jaká je to firma – protestanství! Papež – to je firma!*

²⁴ V tomto případě je vhodné znát i širší kontext: *Nagle zauważyłam, że tym razem Konsul zboczył z utartej trasy, i zanim się spostrzegłam, przepadł w zaroślach porastających między. Stała tam ambona, a kilkaset metrów dalej jeszcze jedna. Miałam już kiedyś z nimi do czynienia. Lis zniknął mi z oczu, a ponieważ nie miałam nic innego do roboty, poszłam skrajem lasu w jego stronę.,* česky *Najednou jsem si všimla, že Konzul uhnul ze své trasy, a než jsem se nad tím stačila zamyslet, zmizel v křovinách na mezi. Stála tam kazatelna a o několik set metrů dál další.*

Je ovšem třeba myslet na to, že *mít tu čest* nemusí být vnímáno jako neutrální protějšek polského frazému – může budít dojem nepříjemného nebo negativního setkání. Zejména v druhém případě by ale idiom touto svou možnou konotací jakési nelibosti do výpovědi zapadal

Jindy by bylo možné zastoupit *mít co do činění* slovesem (*setkávat se / potkávat se*), ale i realizovaný doslovný překlad frazému působí vhodně:

(6p) *Był moim sąsiadem, nasze domy dzieliło nie więcej niż pół kilometra, ale rzadko miałam do czynienia z Wielką Stopą.*

(6č) *Byl to můj soused, k jeho domu to mám ani ne půl kilometru, ale jen zřídka jsem s ním měla co do činění.*

Jevem, na který lze narazit i v profesionálních překladech, je interference z původního jazyka – takovým případem je následující souvětí:

(7p) *O moich pasjach wspominam zaś jedynie dlatego, by zorientował się pan, z jakiego rodzaju maniakiem ma pan do czynienia.*

(7č) *O mých náruživých zájmech se zmiňuji jen proto, abyste se mohl zorientovat, s kterého druhu bláznem máte co do činění²⁵.*

Zorientovat se v něčem se v tomto kontextu jeví jako značně nepřírozené, vhodnější by se zdála kupříkladu verze *abyste pochopil*. Konečně slovesu chybí předmět v lokálu. Valenční rámec slovesa je ostatně možné ověřit ve slovníku Vallex 4.5. Ten pro nedokonavou variantu lexému, tedy *orientovat se*, uvádí hned čtyři významy tohoto verba: 1) *dokázat určit polohu; vyznat se*, tehdy sloveso vyžaduje obligatorně lokál. 2) *zaměřovat se*, kdy po slovesu následuje patiens v akuzativu (*orientovat se na něco*) nebo v dativu (*orientovat se k něčemu*). 3) *zaměřovat se* vyžadující adverbialie (*orientovat se jak*, např. *lingvisticky*). 4) *mít rozhled*, tehdy je nutný lokál po prepozici *v* (např. *orientovat se v problému*)²⁶. V žádném z těchto významů nevyžaduje *orientovat se* vedlejší větu, ani se nepoužívá ve smyslu *pochopit něco*.

Překladatel se tedy až příliš držel originálu; že český text nijak nevylepšoval, lze pozorovat i na použitém zájmenu *můj* namísto *svůj*, jež by bylo v obou jazycích stylisticky vhodnější.

V 10 případech je pak *mieć do czynienia* použito pro označení milostného aktu či pro popis partnerského života. 9krát se takový význam objevuje v *Knihách Jakubových* O. Tokarczuk, z nichž dvakrát je přeložen jako frazém:

(8p) *(...) a on z nią będzie miał do czynienia siedem razy w nocy i sześć razy w dzień.*

Už jsem s nimi měla jednou co do činění. Liška se mi ztratila z dohledu, a protože jsem neměla co na práci, vydala jsem se po kraji lesa za ní.

²⁵ V obou jazycích by bylo vhodnější použít zájmeno *svůj*. Překladatel evidentně originál nijak nevylepšoval.

²⁶<https://ufal.mff.cuni.cz/vallex/4.5/#/lexeme/orien2/0> [citováno 2024-5-30].

(8č) (...) a on s ní bude mít co do činění sedmkrát v noci a šestkrát během dne.

(9p) (...) kobieta medyka to strażniczka, ta sama, z którą nie tak dawno miał do czynienia Jakub

(9č) (...) medikova žena je strážkyně, tatáž, s níž měl nedávno co do činění Jakub.

Pokud je takovýto význam přeložen výše popsaným způsobem, nemusí být rodilému mluvčímu vůbec jasné, co je spojením *mít s někým co do činění* v souvětí č. 9 míněno, resp. si to může pouze domýšlet. Na druhou stranu význam není jednoznačný ani z originálu, tudíž má příjemce v obou jazycích ze sdělení v podstatě obdobný dojem, což je při překladu důležité. V prvním příkladu je ovšem význam patrný z kontextu.

Jednou se frazém v podobném smyslu objevuje i v *Morfii* S. Twardocha:

(10p) *Może miała już do czynienia z jakimś generałem.*

(10č) *Možná už měla co do činění s nějakým generálem*²⁷.

Byť je věta gramaticky v pořádku, pro vyjádření obdobného sdělení volí čeština jiné způsoby; pokud chceme pro milostný akt použít eufemismus, nabízejí se možnosti jako *mít něco s někým* nebo *být s někým* (v prvním a třetím případě – čísla vět), eventuálně pak explicitnější vyjádření (v závislosti na typu textu). V prvním případě by bylo jistě možné nahradit frazém i slovesem. Na druhou stranu v *Morfii* je skutečný smysl výpovědi spíše jen naznačen – a to i v polském textu. Tudíž pokud by v češtině bylo dodáno, co konkrétně se spojením *mít co do činění* myslí, vlastně by zde byl navíc význam, který v polštině není.

Ostatně spojení *mieć do czynienia* v souvislosti s milostným životem nalézáme v datech 10krát a pomocí ustáleného slovního spojení je přeloženo výlučně ve výše zmíněných případech. Jinde jej v češtině zastupuje právě verbum. Zdá se tedy, že vzhledem k mnohoznačnosti popisovaného idiomu mají překladatelé tendenci jeho význam zpřesnit. Pravděpodobně tedy frazém v tomto významu není vhodným způsobem překladu, neboť není zřejmé, co jím autor naznačuje. *Mieć do czynienia* v tomto smyslu, zdá se, není běžné ani v polštině.

Všechny výše popsané příklady pocházejí z beletristické části subkorpusu a až na jedno souvětí s výraznou interferencí z polštiny (která se ovšem netýká frazému samotného) se jeví jako přijatelné.

Příkladem z části Europarl, který se může zdát poněkud neobratný, budiž následující souvětí:

²⁷ V tomto případě potřebujeme znát širší kontext, abychom pochopili, v jakém významu je frazém použit: *Najpewniej wiedziała, jak tanio chodzi teraz honor polskiego oficira. Może miała już do czynienia z jakimś generałem. Dębem-Biernackim chociażby. Albo innymi legionistami. Więc wpatrywała się we mnie, jakby widziała przede mną wskroś, jakbym skóre miał przezroczyść i jakby całe moje plugastwo stało przed nią obnażone.*, česky *Dozajista věděla, jak je teď čest polského důstojníka laciná. Možná už měla co do činění s nějakým generálem. Možná s Dębem-Biernackým. Nebo s jinými legionáři. A tak na mě upřela zrak, jako by viděla skrz mě, jako bych měl průsvitnou kůži a veškerá moje všivost před ní stála obnažená.*

(11p) *Widać wyraźnie, że mamy do czynienia z problemem, który jest różnie usytuowany w poszczególnych krajach członkowskich.*

(11č) *Je jasné, že máme co do činění s problémem, který se v jednotlivých členských státech liší.*

Nelze samozřejmě říci, že by tato verze byla nějak zásadně zaskakující či nevhodná; jako příliš doslovná ovšem působí zvláště kvůli neobvyklé kolokaci *mít co do činění s problémem*. Pokud toto spojení vyhledáme v korpusu SYN 2020 pomocí CQL dotazu [lemma="mít"] [lemma="co"] [lemma="do"] [word="činění"] [lemma="s"] [lemma="."+]* [lemma="problém"] within<s/>, získáme pouze dva výsledky.

Příhodnější by se tedy mohla jevit substituce idiomu slovesem, nicméně toto by již význam původní výpovědi poněkud zpřesňovalo. Varianty *řešit problém* nebo *čelit problému* již naznačují, jaký je vztah mluvčího k objektu, což ovšem originál explicitně neříká. Najít vhodné překladatelské řešení tak zdaleka není jednoduchou záležitostí.

Beletristická část

Mít co dělat

Nejčastější ekvivalent je mnohdy použit vhodně, nicméně nejméně přibližně ve 13(!) případech (z 45) je česká verze nepřirozená až neohrabaná. Setkáváme se s výpověďmi, v nichž by bylo v překladu vhodnější použít jiný frazém – často *mít tu čest* – či plnovýznamové sloveso.

Použití jiného idiomu nebo verba v české verzi přichází v úvahu zejména v následujících větách:

(12p) *(...) opowiadał dalej o fryzjerze z hotelu "Bristol", najlepszym z fryzjerów, z jakimi miał kiedykolwiek do czynienia.*

(12č) *(...) dále vyprávěl o holiči z hotelu Bristol, nejlepším holiči, s jakým měl kdy co dělat.*

Zde by značně přirozeněji působil překlad pomocí frazému *mít co do činění*, *mít tu čest* nebo slovesa *setkat se*, doslovnost na tomto místě textu rozhodně neprospívá. Překladatel mimo ustáleného spojení „kopíruje“ i slovosled.

V následujícím případě by oproti tomu bylo vhodné použít verbum, např. *zabývat se* – realizovaný způsob překladu totiž může evokovat spíše námahu mluvčího (tedy výpověď ve smyslu *měl jsem co dělat, abych to zvládl* nebo *pořád jsem se tím trápil*):

(13p) *Miałem z tym stale do czynienia, gdy jeszcze byłem zwykłym sędzią.*

(13č) *Měl jsem s tím pořád co dělat, dokud jsem ještě byl obyčejným soudcem.*

Ne zcela přirozeně působí rovněž následující souvětí:

(14p) *I ty chciałbyś tu zostać, żeby mieć z nimi całe życie do czynienia?...*

(14č) *A ty bys tady chtěl zůstat, abys s nimi měl celý život co dělat... ?*

Vhodnější volbou by zde bylo snad sloveso, např. *potýkat se*, či modální sloveso s infinitivem – *muset se potýkat*. Překlad pomocí tohoto lexému by byl možný (vhodnější?) i v následující větě:

(15p) *Po tym piekle jeszcze tam jechać? Mieć do czynienia z Anglikami, z Arabami?*

(15č) *Po tom pekle ještě se vypravit tam? Mít co dělat s Angličany, s Araby?*

Pokud trváme na větší doslovnosti, mohou v překladu vznikat nejen nepřirozené až neohrabané/krkolonné věty, ale může docházet k jistému významovému posunu či možné mylné interpretaci. Toho si lze všimnout v následujícím souvětí:

(16p) *Miałem już do czynienia z takimi dniami, które trwały nie jeden dzień, ale dwa dni lub kilka dni (...)*

(16č) *Měl jsem už co dělat s takovými dny, které trvaly ne jeden den, ale dva dny nebo několik dní (...)*

Zde totiž použití konstrukce *mít co dělat* může evokovat námahu nikoli pouze označovat to, že je agens zažil či s nimi měl co do činění.

Substituce slovesem, např. *spolupracovat*, by byla příhodná i v další výpovědi:

(17p) *Przypomniał sobie, z czasów kiedy jeszcze miał do czynienia z oddziałem prowadzącym sprawy, polityczne (...)*

(17č) *Připomněl si z dob, kdy ještě měl co dělat s oddělením pro politické záležitosti (...).*

Nahradit frazém slovesným tvarem by bylo záhodno i v následujícím případě, v němž je možné pozorovat i překvapivý výběr ekvivalentu pro polský lexém *skutek*:

(18p) *Nie poznam nigdy impulsu, który powoduje ich rozwój. Mam do czynienia ze skutkiem. Sam ów impuls pozostaje tajemnicą.*

(18č) *Nepoznám nikdy impuls, který je vyvolá. Mám co dělat s účinkem. Impuls sám zůstává tajemstvím.²⁸*

²⁸ Širší kontext je následující: *Mają pana tymczasem interesować skutki. One właśnie powinny być podstawą pańskich osądów ... - Nie zajmują pana, doktorze, przyczyny chorób? – przerwał. Lekarz wzruszył ramionami. – Te, które mogą poznać. Nie poznam nigdy impulsu, który powoduje ich rozwój. Mam do czynienia ze skutkiem.*

Zde by bylo opět vhodnější použít sloveso (*potýkat se*), kromě toho je ale zvláštní i použití substantiva *účinek* – jedná se o to, že se lékař nezabývá příčinami chorob, ale jejich *projevy, dopady, důsledky*. *Účinek* se z tohoto hlediska jeví jako nesmyslný (*nemoc* těžko bude mít *účinek*) a český text je pak jen obtížně interpretovatelný.

Několikrát v datech narážíme na případ, kdy by bylo vhodnější v českém překladu použít spojení *mít tu čest*. Tak je tomu kupříkladu v následujících větách:

(19p) *Ja w ogóle nie wiem, z kim mam do czynienia! - powiedziała mama i rzuciła słuchawkę.*

(19č) „*Já vůbec nevím, s kým mám co dělat,*“ *řekla maminka a praštila telefonem.*

(20p) *Wystarczy na nich popatrzeć, żeby wiedzieć z kim się ma do czynienia!*

(20č) *Stačí se na ně kouknout, aby člověk viděl, s kým má co dělat!*

(21p) *zanim ci przyjdzie ochota zaczepiać kogoś, sprawdź, z kim masz do czynienia,*

(21č) *než dostaneš chuť někoho zadržet, zjisti si nejdřív, s kým máš co dělat...*

Poslední příklad by v tomto znění dokonce mohl mluvčí mást, neboť není vyloučeno, že by použitý frazém mohli pochopit doslovně (tedy *je třeba si zjistit, co mám s kým provádět*). Do popisovaných vět by idiom *mít tu čest* zapadal i díky své možné negativní konotaci (či zejména díky ní).

Ve dvou výpovědích, které jsou v češtině negované, by bylo namísto *mít co dělat* možné použít spojení *nemít nic společného*:

(22p) *Z taką mieć do czynienia przykro.*

(22č) *S takovou ženskou je lepší nemít co dělat.*

(23p) *Nikt, nawet najbardziej niewinny, nie chciał mieć do czynienia z UB i Komisją Specjalną.*

(23č) *Nikdo, ani ti nejnevinnější, nechtěl mít co dělat s tajnou policií a se Zvláštní komisí.*

Sam ów impuls pozostaje tajemnicą. Nigdy nie zastanawiam się – widząc już objawy – gdzie jest pierwsza przyczyna sprawcza. Poznaje stale jej skutki. Występuję przeciw nim. Staram się też najdokładniej je poznać.
Česky: *A vás mají zajímat skutky. Právě ty mají být podkladem vašeho usuzování... “ – A vás, doktore, nezajímají příčiny chorob?” přerušil ho. Lékař pokrčil rameny. „Ty, které mohu poznat. Nepoznám nikdy impuls, který je vyvolá. Mám co dělat s účinkem. Impuls sám zůstává tajemstvím. Nikdy se nezamýšlím – když už vidím projevy – kde je první příčina, která je způsobila. Poznávám stále její účinky. Vystupuji proti nim. Snažím se je co nejdůkladněji poznat.*

V prvním příkladu se zápor objevuje až v přeložené větě, v druhém je použit již v polském originálu. V těchto případech by bylo možné upustit od doslovnosti a nahradit frazém s *co* konstrukcí obsahující záporné zájmeno, jak je to v češtině v negaci běžné.

Zvláštní je i následující způsob překladu, v němž by sice bylo možné i ve druhé větě použít spojení *nemít nic společného*, nicméně v takovém případě by se v cílovém textu opakovala slova. Tomu se pravděpodobně snažil vyhnout již autor originálu (přitom ale chtěl pro zdůraznění výpověď pomoci synonymního vyjádření zopakovat); tudíž by i překladatel měl zvolit takovou variantu, v níž budou sice obě po sobě jdoucí věty synonymní, nebudou ale obsahovat příbuzná slova. Snad by bylo vhodné přistoupit k takové podobě textu, jež by sice doslovně nekopírovala originál, ale z hlediska situace byla adekvátní a mluvčí se nad jejím zněním nemusel pozastavovat:

(24p) Nie chcę mieć z tym wszystkim nic wspólnego! Nie chcę mieć z niczym do czynienia! Jestem kobietą i chcę żyć, tak jak wszystkie kobiety!

(24č) Nechci mít s tím vším nic společného! S ničím nechci mít co dělat! Já jsem ženská a chci žít, jak žijí ostatní ženy!

V tomto případě by buď přicházelo v úvahu jednu větu vypustit (a tak ovšem vynechat opakování), nebo výpověď přeformulovat a text přeložit kupř. jako *Nechci s tím mít nic společného! Nechci se tím vůbec zabývat!* či obdobným způsobem.

Zdá se tedy, že *mít co dělat* je vhodnější použít spíše tam, kde po frazému následuje *patiens* zastupující negativně zabarvený denotát či *patiens* vzbuzující respekt, hrůzu apod., nebo tam, kde negativní asociace vyvolává celá věta. Z příkladů výše lze usoudit, že zdaleka není nejlepším překladatelským řešením sáhnout po „slovníkovém ekvivalentu“. Mnohdy by byla v češtině vhodnější verze vzdálenější polskému originálu (např. použití jiného slovesa). Nebo naopak doslovnější, tedy *mít co do činění*.

Ačkoli jsou výše zmiňované způsoby překladu v různém míře podivné a zaskakující, jistě jejich přirozenost (a přijatelnost) bude záležet také na individuálním vnímání každého mluvčího.

Na závěr je ještě důležité podotknout, že z výše popsaných překladatelských řešení jich 6 pochází z překladu *Zwycięstwa* H. Grynberga (v subkorpusu celkem 7 vět z tohoto díla obsahuje zkoumaný frazém)²⁹.

Mít co činit

²⁹ Jsou to následující příklady: 1. *Nechci mít s tím vším nic společného! S ničím nechci mít co dělat! Já jsem ženská a chci žít, jak žijí ostatní ženy!*, 2. *Já vůbec nevím, s kým mám co dělat, "řekla maminka a praštila telefonem.*, 3. *Vějtahové, kteří se v ničem nevyznají, nedoukově ... " "A ty bys tady chtěl zůstat, abys s nimi měl celý život co dělat...? "*, 4. *Stačí se na ně kouknout, aby člověk viděl, s kým má co dělat!*, 5. *Po tom pekle ještě se vypravít tam? Mít co dělat s Angličany, s Araby?* a 6. *Nikdo, ani ti nejnevinnější, nechtěl mít co dělat s tajnou policií a se Zvláštní komisí.*

V beletristické části je druhým nejčastějším ekvivalentem, nicméně až na dva případy všechny tyto protějšky pocházejí z překladu *Úvodu do sémantiky* (tedy nebeletristickém textu, který je ovšem součástí *jádra*). Často se používá jako formálnější či archaičtější varianta frazému *mít co dělat*, funguje tedy jako jeho synonymum. V datech se objevuje mj. i ve formě nt-ového participia:

(25p) *De Saussure, jako lingwista mający do czynienia z żywymi stosunkami społecznymi, wyraźnie się też zastrzegł przeciw interpretowaniu jego poglądów w duchu konwencjonalizmu.*

(25č) *De Saussure jakožto lingvista mající co činit s živými společenskými vztahy se také výslovně ohradil proti tomu, aby jeho názory byly interpretovány v duchu konvencionalismu.*

Jednou ve zmiňovaném překladu *Úvodu do sémantiky* zůstala velmi výrazná interference z polštiny (ovšem netýkající se verbálního substantiva):

(26p) *Możemy zgodzić się, że mamy tu do czynienia z tworami konwencjonalnymi, i na tym poprzestać.*

(26č) *Můžeme se shodnout na tom, že zde máme co činit s konvencionálními výtvary, a přestat na tom.*

Jedná se o zcela chybné užití verba *přestat*. Vhodnější verzí by bylo např. *a tím skončit, a tím to uzavřít*. Kromě toho je vazba *přestat na něčem* v češtině negramatická. Po ověření valenčního rámce slovesa ve slovníku Vallex 4.5, zjistíme, že se používá ve významech *zakončit/zakončovat* a *končit se / skončit se*; obligatorně oba významy vyžadují agens v nominativu (ten může být u *končit se* nahrazen i infinitivem), první způsob použití si žádá kromě aktora i patiens v instrumentálu s prepozicí *s*, po obou významech pak může následovat příslovečné určení času. Slovník u tohoto verba uvádí ještě idiomatické spojení *to už přestává všechno*³⁰. Ani jednou se zde nesetkáváme s vazbou *přestat na + lokál*. Celkem spolehlivě ji lze tedy označit za interferenci z polštiny.

Druhým textem, kde je *mít co činit* použito, je *Meč osudu* A. Sapkovského:

(27p) *Oczywiście, nie wiedziała, że ma do czynienia z wiedźminem, nie z człowiekiem.*

(27č) *Samozřejmě nevěděla, že má co činit se zaklínačem, ne s člověkem.*

Třetím dílem, v němž se se lze setkat s popisovaným frazémem, je *Král obojí Sicílie* A. Kuśniewicze. Jak zde, tak u A. Sapkovského se jedná o texty psané poněkud archaizujícím stylem:

³⁰<https://ufal.mff.cuni.cz/vallex/4.5/#/lexeme/prest1/0> [citováno 2024-5-30].

(28p) *Stwierdzamy te fakty mimo ostrożności w ocenie wzajemnego stosunku czasu, z jakim mamy do czynienia, i jego względności, ...*

(28č) *Konstatujeme tato fakta přes veškerou opatrnost v hodnocení jejich vzájemného časového vztahu, s nímž máme co činit, i jeho relativity, ...*

Je tedy zřejmé, že nebýt výše zmiňovaného *Úvodu do sémantiky*, byl by tento ekvivalent používán pouze zřídka; dost možná spíše ve vyšším stylu či archaičtějším textech. To se ostatně potvrzuje i tehdy, vyhledáme-li příslušný frazém v synchronním korpusu – *mít co činit* má vyšší relativní frekvenci právě ve starších textech.

Mít (tu) čest

Mít tu čest se ve výsledcích objevuje (pouze) 8krát, ovšem mnohdy by mohlo zastupovat spojení *mít co dělat* nebo *mít co do činění* tam, kde je patientem nějaká osoba. Figuruje zde pak ve významu *setkat se s někým, potkat někoho*. Je ovšem třeba dávat pozor na to, že *mít tu čest* může vzbuzovat poněkud negativní konotace. Nicméně v některých případech je jeho užití vhodné zvláště proto, že setkáme-li se s ním, je jasné, že se jedná o frazém, a není tedy vykládán dvojsmyslně či doslovně, jako tomu může být v případě *mít co dělat*. Následující příklady budiž ukázkou toho, jak by záměna tohoto idiomu za jiný, jindy synonymní, mohla být matoucí a měnit význam výpovědi (tedy by klauze mohla být pochopena doslovně, pokud v ní namísto *mít tu čest* bylo použito spojení *mít co dělat*):

(29p) *Przez chwilę nie wie z kim ma do czynienia.*

(29č) *Chvíli neví, s kým má tu čest. (*s kým má co dělat)*

(30p) *I Amelia, wyostrzona zapewne niejedną medytacją i niejednym wysiłkiem duchowym, od razu wywęszyła z kim ma do czynienia,*

(30č) *A Amélie, jistě vytríbená nejednou meditací a nejedním duševním úsilím, okamžitě vycítila, s kým má tu čest. (*s kým má co dělat)*

(31p) *Ale na szczęście nie będzie z nim miała do czynienia.*

(31č) *Naštěstí s ním však nebude mít tu čest. (*mít co dělat)*

Mezi příklady lze nalézt souvětí, v němž *mít tu čest* působí poněkud zvláště – vztahuje se totiž k neživé entitě zastoupené zájmenem *co*. Ve zkoumaných datech se jedná o ojedinělý případ:

(32p) *Na odchodnym jeszcze wypowiedał z celebrą pożegnalne słowa, gdybym nie zdawał sobie sprawy, z czym mam do czynienia.,*

(32č) *Před odchodem ještě slavnostně pronesl slova na rozloučenou, kdybych si nebyl vědom, s čím mám tu čest.*

Jít o (něco)

Toto spojení je v podstatě (v některých kontextem méně stylisticky obratným³¹?) synonymem slovesa *jednat se o* a v datech jej nalézáme 5krát. V následujícím příkladě se v důsledku jeho užití dvojčlenná věta obsahující nevyjádřený subjekt *my* na větu jednočlennou (bezpodmětnou):

(33p) (...) *i w wypadku afazji mamy do czynienia z pewną anomalią z punktu widzenia procesu komunikowania się ludzi.*

(33č) (...) *i v případě afázie jde o určitou anomálii z hlediska procesu lidského komunikování.*

Ačkoli jsou obecně neosobní konstrukce v polštině častější, zde je tomu vlastně naopak.

Mít něco společného / nechtít mít nic společného

Pětkrát se v datech objevuje překlad pomocí spojení *mít něco společného* či *nemít nic společného*. Afirmativní varianta zde vystupuje dvakrát, negovaná třikrát.

Jednou je frazém použit v otázce, způsobem pro češtinu zcela běžným:

(34p) *A cóż tu ma do czynienia mundur?*

(34č) *A co s tím má společného uniforma?*

Tuto klauzi by samozřejmě bylo možné přeložit taktéž pomocí frekventovanějšího ekvivalentu, např. jako *co s tím má co dělat uniforma*, nicméně i použitý protějšek je nanejvýš vhodný. Druhá afirmativní varianta frazému vypadá následovně:

(35p) *No i tak żyją w sąsiedztwie, ma teraz do czynienia więcej z Żydami niż ze swoimi (...)*

(35č) *No a tak žijí v sousedství, má teď více společného s Židy než se svými.*

Zde je ovšem otázkou, zda nedošlo k jistému významovému posunu a zda by nebylo trefnější použít např. sloveso *stýkat se* – to, že *má někdo s někým do činění* přece jen neznamená, že s ním *má něco společného*.

Všechny tři negované varianty idiomu se objevují v podobě *nechtít mít nic společného*:

(36p) *Ja na pewno już nie chcę mieć do czynienia z żadnym facetem.*

³¹ Slovník české frazeologie a idiomatiky toto spojení neuvádí. SSJČ uvádí následující: *neos. jde (oč, o koho) týká se něčeho, někoho; běží: jde o konkrétní věci; jde o to, aby...; jde o život, o čest, o všecko; o mne nejde.*

<https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=j%C3%ADti&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no>
[citováno 2024-03-08].

(36č) *Já už tedy rozhodně nechci mít nic společného s žádným chlapem.*

Zbylé dvě výpovědi obsahují patiens reprezentovaný zájmenem, tedy *nechci s tím mít nic společného*.

Je tedy patrné, že *(ne)mít něco/nic společného* je coby protějšek sledovaného frazému vhodné použít především v negované větě nebo v otázce.

Mít před sebou

Spojení je použito jednou, a to v *Medailonech Z. Nalkowské*. Kolokuje se substantivem *mrtvola*, zajisté by však mohlo být použito i v jiných kontextech:

(37p) *Ale gdy jeden wziął ją pod plecy, zrozumiał od razu, że ma do czynienia z trupem.*

(37č) *Ale když jí jeden dal ruku pod záda, hned poznal, že má před sebou mrtvolu.*

Mít proti sobě

Mít proti sobě se v datech vyskytuje taktéž jednou, a to v případě, kde je jeho kolokačním partnerem lexém *protivník*.

(38p) *Wiedział, że będzie miał do czynienia z przeciwnikiem trudnym (...)*

(38č) *Věděl, že bude mít proti sobě obtížného protivníka (...).*

V českém překladu zde jistě bylo možné použít i frazém *mít co do činění* nebo sloveso, např. *potýkat se*. Ve výsledném souvětí je ale zářející spíše slovosled striktně kopírující polský originál (mohli bychom očekávat spíše *Věděl, že proti sobě bude mít obtížného protivníka*), nikoli patřičně vybraný idiom.

Udělat to (někomu)

Frazém *mieć do czynienia* je pro popis milostného života použit 10krát, většinou v díle O. Tokarczuk, jednou u S. Twardocha. Následující příklad, v němž je idiom přeložen jako *udělat to (někomu)* pochází z *Knih Jakubových*, ostatně jako většina výskytů popisovaného spojení vystupujícího v obdobném významu:

(39p) – *Miałem z nią do czynienia i ozdrowiała – odpowiedział Jakub i więcej nie chciał wracać do sprawy.*

(39č) „*Udělal jsem jí to a uzdravila se,“ odpověděl Jakub a víc se k té záležitosti nechtěl vracet.*

Překladatel českou verzi poněkud konkretizoval (polské *mieć do czynienia* má přece jen obecnější význam), navíc věta zásluhou tohoto spojení působí značně hovorově.

Část Europarl

Stát před (něčím)

Na toto spojení narážíme v datech třikrát. Ve všech případech je v podstatě synonymem slovesa *čelit* (*něčemu*), kolokuje s abstrakty *porušování*, *nárůst* a *situace*. V první větě by ale právě zmiňované verbum bylo, zdá se, vhodnější volbou:

(40p) *Dzisiaj mamy do czynienia z brutalnym naruszaniem tych zasad.*

(40č) *Dnes stojíme před brutálním porušováním těchto zásad.*

Stát před něčím by bylo možné nahradit slovesem i v dalších uvedených příkladech. *Čelit* (*něčemu*) navíc, na rozdíl od frazému, spíše signalizuje aktivní podíl agentu na ději; otázkou ovšem je, který ze způsobů překladu lépe reflektuje význam polského *mieć do czynienia*, konkrétně míru zapojení činitele do děje. Popisovaný idiom, zdá se, tuto sémantickou nuanci příliš nezachycuje:

(41p) *Mamy do czynienia z gwałtownym natężeniem represji wobec obrońców praw człowieka.*

(41č) *Stojíme před prudkým nárůstem represí vedených proti ochráncům lidských práv.*

(42p) *Morderstwo gubernatora Taseera pokazuje, z jak delikatną sytuacją mamy do czynienia.*

(42č) *Vražda pana Tasíra svědčí o tom, před jak ožehavou situací stojíme.*

Pokud se podíváme na příklady, zdá se, že *stát před něčím* se používá hlavně v případech, kde je jeho patientem lexém vyjadřující změnu/pohyb/nárůst určitého jevu nebo tehdy, kdy se odkazuje k něčemu potenciálně negativnímu, rizikovému nebo zásadnímu.

Jít ruku v ruce

S tímto frazémem se setkáváme jednou; pro jeho použití je důležité to, že musí referovat ke dvěma souvisejícím jevům – tuto provázanost v polštině signalizuje pozice *wraz*:

(43p) *Niestety wraz z szybkim rozwojem gospodarczym nie mamy do czynienia z procesem demokratyzacji tego kraju.*

(43č) *Rychlý hospodářský rozvoj však v Kambodži naneštěstí nešel ruku v ruce s procesem demokratizace.*

SHRNUTÍ

V případě zkoumaného frazému nacházíme procentuálně vysoký počet příkladů, které jsou (jistě pro různé mluvčí různou měrou) nepřírozené až matoucí; míra přijatelnosti zároveň většinou klesá s rostoucí snahou o doslovnost. Nejednou se ukazuje, že by bylo záhodno frazém zastoupit slovesem – vždy je ovšem důležité, zejména v problematických případech, nejprve přistoupit k pečlivé sémantické analýze víceslovné jednotky v příslušném kontextu. Teprve následně je možné nalézt způsob překladu, jenž bude v češtině vyhovující. Na druhou stranu nahrazení ustáleného slovního spojení slovesem zde často znamená jistou konkretizaci původního textu, na což je třeba dávat pozor. Originál bývá většinou sémanticky vágnější nebo víceznačný – *mieć do czynienia* je tedy hyperonymickým vyjádřením slovesa, které se může v překladu objevit.

Mnohdy by u sporných případů bylo možné u frazému zůstat, ovšem zvolit v daném kontextu jiný. Je přitom důležité dbát i na to, kdo či co je ve větě nositelem děje (zvláště u tohoto ustáleného spojení je *patiens* podstatným kritériem pro výběr ekvivalentu), tedy *s kým* nebo *čím máme co do činění / co dělat*. Tomu by se měl překlad uzpůsobit. V polštině se totiž *mieć do czynienia* užívá s různými *patienty*, zatímco české protějšky preferují v této roli jisté typy entit – *Mít tu čest* je možné především s osobou, frazém navíc může konotovat negativní či ironický význam. *Mít co dočinění* lze s entitou živou i neživou³², ovšem v některých kontextech (zejména negativně emocionálně zabarvených výpovědích) je substituce spojením *mít tu čest* skutečně na místě, jedná-li se právě o osobu. *Mít co dělat* je vhodné použít pouze tam, kde nehrozí víceznačnost – tedy to, že by text mohl být pochopen doslovně či denotovat namáhavou činnost.

Je taktéž patrné, že frazémy jsou mnohdy vzájemně zastupitelné. Není tomu tak ovšem vždy – někdy by jejich záměnou mohl vzniknout text velmi nepřírozený, nebo by v některých případech mohlo dojít ke značné změně významu. Při výběru překladového protějšku je tedy důležité dbát na to, aby tento do textového okolí zapadal a nepůsobil rušivě. Rozhodně by text v cílovém jazyce neměl přitahovat nežádoucí pozornost příjemce, pokud to není záměrem originálu.

Pro způsob překladu je důležité také to, zda se frazém objevuje v afirmativní nebo negativní podobě. Pokud je ve větě *negace*, může být použito spojení *nemít co dělat s něčím* nebo *nemít co do činění* nepřírozené – vhodnější je, zdá se, v takovém případě zastoupit frazém slovesem či spojením *nemít nic společného* (tedy kromě *negace* samotné použít taktéž záporné zájmeno).

Leckdy je očividné, že si překladatelé s českou verzí nedokáží zcela poradit – zejména tam, kde se polský frazém objevuje v takovém kontextu, v němž se jeho český protějšek nepoužívá. V takových případech bývá nezřídka nahrazen slovesem, jak je popsáno v příslušné části této práce. Pokud je v daném textovém okolí ustálené spojení přesto ponecháno, zvláště

³² To lze ověřit v synchronním korpusu češtiny pomocí vyhledávání kolokací.

při znalosti jazyka originálu působí toto jako interference a/nebo jako nepříjemná snaha o doslovnost.

Dále je patrné, že některé nevhodné české varianty jsou „dílem“ jednoho překladatele – to pak poměrně zvyšuje počet méně přijatelných výpovědí.

Jak již bylo zmíněno, *mieć do czynienia* je nadřazeným pojmem pro různé konkrétní činnosti, podobně jako české *mít co do činění*. V mnoha případech jej ale nelze tímto či obdobným frazémem přeložit – je tedy třeba dbát na to, aby vybrané konkretizující sloveso (či jiný způsob překladu) nespecifikovalo význam nevhodným směrem. To je mimořádně obtížný úkol zejména tehdy, kdy originální text není jednoznačný (ani to při znalosti kontextu), a překladatel je nucen jej v cílovém jazyce upřesnit.

MIEĆ DO POWIEDZENIA

Pomocí frazému je spojení *mieć do powiedzenia* z 60 případů přeloženo 22krát. Nejčastější českou variantou je *(ne)mít co říct (řici)* – to se v datech objevuje 13 (*říct* je použito 7krát a *řici* 6krát); z tohoto počtu je šest variant negovaných. Druhým nejčastějším frazémem je *mít (něco) na srdci* se třemi výskyty. Dále se po jednom objevují spojení *mít slovo*, *mít na jazyku*, *mít co vyprávět*, *nehlásit se o slovo*, *mít co kecat* a *nic jiného (mu) nezbyvá*. Všechny tyto frazémy nalzáme v beletristické části subkorpusu.

Beletristická část

Mít co říct

U frazému *(ne)mít co říct (řici)*, který se v korpusu vyskytl 13krát, se více než v polovině případů setkáváme s nějakým vyjádřením kvantity: nalzáme varianty jako *mít mnoho co říci*, *nejvíc*, *nejvíce*, *leccos* či *nemít moc co říct* v negaci. Ostatně i zápor je u tohoto překladového protějšku častý. Jak negované, tak afirmativní věty lze obvykle považovat za vhodně přeložené:

(44p) *Było tak, jakby Marta po prostu nie miała nic do powiedzenia o sobie.*

(44č) *Marta prostě o sobě neměla co říct.*

Problematické nejsou, až na jednu výjimku, ani příklady upřesňující intenzitu frazému. Jak je uvedeno výše, idiom rozvíjejí obvykle adverbia, eventuálně neurčitě číslovky. Jediná varianta zahrnující zájmeno *leccos* je ovšem poněkud zaskakující:

(45p) *Ja, który mam niejedno do powiedzenia o Projekcie, długo się wahalem (...),*

(45č) *Já, který mám leccos co říci k projektu, jsem dlouho otálel (...).*

Spojení zájmen *leccos* a *co* se nejeví jako smysluplné. Přitom by stačilo výpověď jen nepatrně pozměnit, např. *Já, který mohu k projektu ledacos říci/říct (...)*, či *Já, který mám k projektu rozhodně co říci/říct (...)*. Kombinace uvedených pronomín je však třeba se vyvarovat. O její neobvyklosti ostatně svědčí i korpusová data – po vyhledání spojení *leccos co* v korpusu SYN v12 získáme pouze 5 relevantních výsledků a všechny pocházejí z publicistiky. Tyto konkordance tak představují spíše stylistickou neobratnost než běžné užití obou zájmen.

Další příklad je třeba zmínit především kvůli častému kolokátu popisovaného frazému – *na temat* (zde *na každý temat*). Toto spojení, které lze přeložit pomocí prepozice a pronomína, může být příčinou interference³³, pokud překladatel v češtině ponechá substantivum *téma*. V ukázce je ovšem zastoupeno frází *na každý námět*, což se zdá vzhledem ke kontextu přijatelné. Samozřejmě by ale bylo možné substantivum vypustit (a vedlejší větu přeložit např. jako *kteří o všem mohou něco říci*):

(46p) (...) *którzy na każdy temat mają coś do powiedzenia według dewizy "najpierw szybko powiedz, a dopiero potem zastanów się"*.

(46č) (...) *kteří na každý námět mají co říci podle hesla "nejdřív honem něco řekni, a teprve potom přemýšlej"*.

Mít na srdci

Frazém *mít na srdci* se, jak je zmíněno výše, v datech objevuje třikrát; v jednom případě zahrnuje ještě adverbium *tolik* zastupující polské *tak wiele*:

(47p) *To dlatego Agnieszka miała tak wiele do powiedzenia.*

(47č) *Proto toho měla Anežka tolik na srdci.*

Ve zbylých dvou výskytech se idiom objevuje v předmětných větách a žádným příslovečným určením rozvit není. V prvním souvětí po *mieć do powiedzenia* následuje opět objekt *na temat*. Zde jej překladatel vhodně vynechal a namísto něj zvolil prepozici – vybraná předložka ve výsledném textu ovšem působí poněkud neobvykle a celkový výsledek je spíše rozpačitý:

(48p) *Ula spokojnie wysłuchuje, co mam do powiedzenia na temat świata, (...)*

(48č) *Ula klidně vyslechla, co jsem měla na srdci ohledně světa, (...)*

Tento slovní druh ostatně není po zkoumaném frazému vůbec častý – podle dat z korpusu SYN v12 po něm následuje pouze 19krát, z toho *ohledně* lze nalézt toliko jednou, a sice v překladu z angličtiny.

³³ V popisovaných datech se právě takováto interference nachází; je popsána v části 3.3, kde je frazém přeložen jako sloveso *říct*.

V druhé předmětné větě na sebe frazém strhává pozornost kvůli nepatřičné denotaci – *mít na srdci* sice v češtině zastupuje spíše konkrétní sdělení, myšlenku, kterou mluvčí zamýšlí někomu předat, nikoli nějaký obecný názor (stejně jako polské *mieć do powiedzenia* v příslušném významu), v daném kontextu se ale toto řešení nezdá příliš vhodné. Idiom je použit ve výpovědi, která jasně signalizuje, že agens adresátovi skutečně sdělil, co zamýšlel – pokud by to pouze *měl na srdci*, neznamena to, že sdělení realizoval. Následující souvětí by tedy vyžadovalo spíše sloveso – *co řekl / o čem mluvil*.

(49p) (...) *brał uprzejmą, lecz drwiącą uwagę Dżidzi za autentyczne zainteresowanie, i to może nawet nim samym, a nie tylko tym, co miał do powiedzenia.*,

(49č) (...) *považoval Ľunin předstíraný zájem za opravdový, snad si myslel, že ji zaujal on sám, ne to, co měl na srdci.*

Mít slovo

Spojení *mít slovo* je v datech hapaxem, rozvíjí ho atribut *velké*. Ten by ovšem mohl být zastoupen jiným adjektivem:

(50p) *Włodek miał wtedy wiele do powiedzenia w Związku Literatów (...)*

(50č) *Włodek měl tehdy velké slovo ve Svazu spisovatelů (...).*

Přece jen *velké slovo* v tomto kontextu může působit trochu neobratně. Podle souvislosti by jej bylo možné nahradit kolokacemi jako *rozhodující hlas*, *důležitý hlas*, *hlavní/rozhodující slovo*. Právě v případě, kdy si překladatel není výběrem přívlastku nebo jiného lexému jist, může být korpus velice užitečný. Zároveň ale také může chránit před unáhlenými domněnkami či před soudy vznikající naším subjektivním dojmem při analýze, jako je tato.

Atribut rozvíjející lexém *slovo* po verbu *mít* lze nalézt CQL dotazem [lemma="mít"] [pos="A"] [lemma="slovo"]. Ačkoli nejčastějšími adjektivy jsou *hlavní*, *poslední* a *rozhodující*, *velký* je již 4. nejčastějším výsledkem. Po něm následují lexémy jako *konečný*, *důležitý*, *významný*, *zásadní*, *klíčový*, *výrazný*. Z dat tedy vyplývá, že *velký* se na této pozici používá poměrně běžně.

Nehlásit se o slovo

Nehlásit se o slovo je použito pro překlad negované varianty frazému *mieć do powiedzenia*:

(51p) *Czyż na każdym kroku nie widzimy, że sumienie nic prawie nie ma do powiedzenia?*

(51č) *Cožpak nevidíme na každém kroku, že svědomí se skoro vůbec nehlásí o slovo?*

Pro použití tohoto protějšku je velmi důležitý podmět – agens. Vzhledem k subjektu *svědomí* je tak pravděpodobně vhodnější variantou než *mít co říct*.

Nic jiného mu nezbyvá

Spojení *nic jiného (mu) nezbyvá* se objevuje v překladu W. Gombrowicze. Pro jeho použití je klíčové jak textové okolí, tak negace v originálním textu:

(52p) *Rzekł ... dlatego, że musiał, że nic innego nie miał do powiedzenia, że ta odpowiedź była już podyktowana pytaniem.*

(52č) *A odpověděl... neboť musel, neboť mu nic jiného nezbyvalo, neboť jeho odpověď už byla nadiktována otázkou:*

Českou verzi lze zajisté považovat za vhodnou; překladatel není přehnaně doslovný, na druhou stranu nevynechal opakování interjekce použité v originálu. Výsledek působí dobrým a profesionálním dojmem.

Mít co vyprávět

Protějšky *mít co vyprávět* (a stejně tak *mít co kecat*) jsou v podstatě variantou frazému *miec do powiedzenia*, tedy *mít co říct*. Sloveso *vyprávět* zde zdůrazňuje jisté časové trvání, které ve slovesu *říct* schází:

(53p) *Chodź, Korsakow, pojedziemy do ciebie, tak jak obiecałeś, chodź, mam ci coś do powiedzenia (...)*

(53č) *Pojď, Korsakove, pojedeme k tobě, jak jsi mi slíbil, pojď, mám ti co vyprávět (...).*

Je patrné, že pokud by překladatel chtěl *do powiedzenia* zastoupit slovesem *říct*, musel by změnit modální sloveso, např. *musím ti něco říct* (*mám ti co říct* by zde nebylo patřičné). To by ale působilo jako přílišná nutnost, kterou originál nevyjadřuje.

Mít co kecat

Mít co kecat nalézáme v překladu Červené a bílé D. Masłowské – tedy ve výrazně hovorovém stylu (což se v uvedené větě projevuje kromě lexika i např. krácením vokálů v nepřízvučné pozici, které zde však není důsledné):

(54p) *Ale co Arleta ma do powiedzenia na tym tle, to już mnie za przeproszeniem gówno obchodzi.*

(54č) *Ale co má Arleta do toho co kecat, to už je mi s prominutím úplně u prdele.*

SHRNUTÍ

Vzhledem k tomu, že u zkoumaného frazému převažují jiné způsoby překladu než pomocí ustáleného slovního spojení (zejména různé verbální konstrukce), je evidentní, že se idiom *mieć do powiedzenia* používá v polštině i ve zcela odlišném kontextu než jeho protějšek *mít co říct*, resp. jeho varianty. Jak je vidět v příslušných podkapitolách (např. 3.3.3 či 3.3.4), často ani není toto spojení možné pomocí frazému přeložit – mohl by tak vzniknout text pro českého mluvčího nejen nepřijatelný (či přinejmenším příznakový), ale nezřídka dokonce negramatický.

Mezi frazémy, které *mieć do powiedzenia* zastupují, se objevují i „vzdálenější“ protějšky. Ty ovšem mohou být pro dané textové okolí přílehavější než „prvoplánové“ *mít co říct*. Pokud zůstaneme v mezích víceslovných jednotek, o jejich výběru rozhoduje více faktorů. Je důležité brát v potaz to, zda je příslušný subjekt živou entitou (ty v datech nepřekvapivě převažují), či nikoli (tehdy nemusí být nejčastější ekvivalent vhodnou metaforou, viz případ *nehlásit se o slovo*). Významný je i fakt, zda je výpověď afirmativní, nebo negativní. Dalším rozhodujícím faktorem je pochopitelně styl textu (*mít co kecat*) a možná změna sémantiky v závislosti na kontextu (*mám ti co vyprávět*, nikoli *mám ti co říct*). Vposledku je samozřejmě klíčový celkový kontext, v němž je víceslovná jednotka použita.

V této části lze nalézt jen málo jednoznačně nevhodných způsobů překladu (jako nejproblematictější se jeví spojení *mít leccos co říct*, které ale není záležitostí výběru frazému). Je ale třeba dávat pozor na to, že české protějšky polského *mieć do powiedzenia* mu neodpovídají zcela (a to ani tehdy, jedná-li se o „absolutní ekvivalent“ / „quasiekvivalent“) a mnohdy se jejich použití překrývá pouze částečně. Potenciálně sporné bylo z tohoto hlediska pouze spojení *mít na srdci*, jehož realizace by pro některé mluvčí nemusela být zcela přijatelná.

Na příkladu tohoto slovního spojení nelze sledovat rozdíly mezi beletristickou částí korpusu a Europarlem – v druhé jmenované se frazém vyskytuje pouze jednou a je přeložen pomocí slovesa.

DAĆ/DAWAĆ DO ZROZUMIENIA

Z 48 výskytů je polský frazém pomocí ustáleného spojení přeložen 31krát – 18krát jako *dát/dávat najevo* (nedokonavá varianta je v datech 12krát, dokonavá 6krát), jako *dát/dávat na srozuměnou* 11krát (dávat i dát 6krát), dvakrát jako *dát na vědomí* a jednou jako *dát na sobě znát*. Frazém se objevuje pouze v beletristické části korpusu.

Beletristická část

Dát/dávat najevo

Jedná se o nejčastější způsob překladu frazému *dać/dawać do zrozumienia* – z 48 případů je zkoumané spojení takto přeloženo 18krát; v datech převládá nedokonavá varianta, přičemž aspekt se při překladu ani jednou nemění.

V korpusu lze nalézt způsoby překladu, které lze považovat za adekvátně zvolené, např. následující:

(55p) (...) zarówno mową, jak i uczynkami dawał do zrozumienia, iż jest wysoce zde gustowany poziomem pensjonatu, do którego trafił, by co nieco podreperować nadszarpnięte siły.

(55č) (...) nejen svým projevem, ale i jednotlivými činy nám dával najevo, že je úrovni pavilonu, do kterého se dostal, aby mu trochu pospravili pochroumané zdraví, značně otráven.

Dvakrát je frazém rozvit adverbii – *jasně* (tak je přeloženo polské *wyraźnie*) a *jednoznačně* (v polštině *niedwuznacznie*):

(56p) Zawsze wyraźnie dawały mu do zrozumienia, że go nie lubią.

(56č) Vždycky mu dávaly jasně najevo, že ho nemají rády.

(57p) Autor Relacji o stanie pestylencjalnym dał niedwuznacznie do zrozumienia adresatowi, co to oznacza:

(57č) Autor Zprávy o stavu pestilenciálním dal adresátovi jednoznačně najevo, co to znamená:

V datech je možné narazit i na přechodník přeložený pomocí určitého slovesného tvaru a účelové spojky *aby*:

(58p) powiedział taktownie, dając do zrozumienia, że nie warto przejmować się jednym pudlem.

(58č) řekl taktně, aby dal najevo, že pro jednu ránu vedle není třeba se trápit.

V konkordancích se ale objevuje i značné množství co do přijatelnosti sporných překladových vět – jednou je tomu tak dokonce proto, že je v češtině porušen valenční rámec příslušného slovesa, resp. frazému. Ten lze ověřit ve slovníku Vallex 4.5³⁴.

①9 limit dávat^{impf}, dát^{pf}, dávat^{ter}
impf: oznamovat; ukazovat pf: oznámit; ukázat (idiom)
frame ACT₁^{obl} ADDR₃^{obl} PAT₄^{obl} DPHR^{obl}
4,aby,af,zda,že,cont najevo,na vědomí,na vědomost,vědět
example impf: bylo mu zatěžko dávat najevo, že s otcem nesouhlasí / svůj nesouhlas; termín své dovolené dávejte paní sekretářce na vědomost / na vědomí včas; nikdo nám pořád nedával vědět, zda můžeme testy spustit; nikdy jí nedával vědět, kdy se vrátí pf: brzy mu dal najevo, že s ním nesouhlasí / svůj nesouhlas; nedal najevo své rozhořčení; termín své dovolené dejte paní sekretářce na vědomost / na vědomí včas; nikdo nám nedal vědět, zda můžeme testy spustit; nikdy jí nedal vědět, kdy se vrátí; Dej mi vědět, jak se to vyvine. [podle SYN]

Obr. 2. Dát/dávat ve slovníku Vallex 4.5.

³⁴ <https://ufal.mff.cuni.cz/vallex/4.5/#/lexeme/dat-d1/0> [citováno 2024-5-30].

Ze slovníku lze vyčíst, že kromě prvních dvou aktantů (tj. aktora/konatele a pacientu v akuzativu, příp. vedlejší věty předmětné) vyžaduje idiom obligatorně i adresáta v dativu. Ten ale v jednom případě v souvětí chybí. Recipienta nenalzáme sice ani v polštině, tam ale povinně být nemusí – tak je tomu ostatně v mnoha korpusových větách, v nichž ho překladatel v češtině doplňuje³⁵. Problematické souvětí vypadá následovně:

(59p) Kretyństwo! – krzyczą, ale powolutku jeden, potem drugi ulega, oto już ten bąknął że dziadek miał willę w Konstancinie, tamten daje do zrozumienia, że siostra babki była "ze wsi", (...)

(59č) Pitomost!" křičí, ale nejdříve podléhá jen jeden, potom druhý, tenhle už hlesl, že dědeček měl vilu v Konstancině, tamten dává najevo, že babiččina sestra byla "ze statku", (...)

Nicméně v tomto případě by byl překlad zvláštní i tehdy, zahrnoval-li by frazém onoho adresáta – vhodnější by zde bylo pravděpodobně sloveso (např. *naznačovat*). Podobně je tomu i v jiných konkordancích (ovšem již se správnou valencí) – pod vlivem originálu překladatelé často zůstávají u ustáleného slovního spojení, ačkoli to v češtině může působit nepřirozeně (např. se frazém nepoužívá v daném textovém okolí; v krajních případech může být takovéto užití negramatické). V datech lze nalézt vícero příkladů, v nichž by namísto frazému bylo možné nebo (snad i přijatelnější) použít sloveso, zde často *naznačovat/naznačit*:

(60p) po pół butelce koniaku zaczął pokazywać fotografie rodziny i dawać do zrozumienia, że pora już, żebyśmy sobie poszli.

(60č) po půlce láhve koňaku nám začal ukazovat fotografie své rodiny a dával nám najevo, že už bychom měli jít.

(61p) ... aż Wacław, udręczony, zaczął się bronić, prosił aby mu pozwolono wytchnąć, dał nawet do zrozumienia, że to niedelikatność!

(61č) ... až se ztrápený Václav začal bránit a prosil, aby ho nechal vydechnout, dokonce mu dal najevo, že není dost ohleduplný.

Takto se překlad, zejména pokud známe originál, může jevit jako až příliš doslovný. Na druhou stranu při soustavném čtení textu a bez znalosti původní verze pravděpodobně nebudou výše zmíněné příklady pro příjemce nijak zarážející.

Dát/dávat na srozuměnou

Podobný problém s doslovností vyvstává i u tohoto spojení, které je navíc vlastně přímým protějškem polského idiomu. Pravděpodobně u něj tedy existuje největší nebezpečí

³⁵ Frazém zaznamenává např. Wielki słownik języka polskiego, dle kterého recipient není povinný: https://wsjp.pl/haslo/do_druku/10274/ktos-dal-do-zrozumienia [citováno 2024-05-29].

interference z původního jazyka – tedy možnost toho, že bude frazém přeložen doslovně v kontextech, v nichž se v češtině nepoužívá. V datech se *dát/dávat na srozuměnou* objevuje 12krát, 6krát v nedokonavé a v témže počtu v dokonavé variantě. Existují samozřejmě případy, v nichž je možné jej přeložit pomocí absolutního ekvivalentu/quasiekvivalentu polského idiomu, např. zde:

(62p) (...) *a wtedy wszystko widząca Szejndel, patrząc znacząco na męża, daje swą miną wszystkim do zrozumienia, że dziewczynie brak dobrego wychowania.*

(62č) *Šejndel to všechno vidí, významně pohlédne na svého muže a výrazem tváře dává všem na srozuměnou, že dívce chybí dobré vychování.*

(63p) *po wyjściu dałem wymownym gestem postępującemu za mną oddziałowi do zrozumienia, że jest wolny*

(63č) *a když jsem ho opouštěl, výmluvným gestem jsem dal oddílu postupujícímu za mnou na srozuměnou, že je volno*

Nicméně mnohdy se zdá, že byl tento protějšek zvolen právě pod vlivem původního textu. Při znalosti originálu samozřejmě není zcela snadné se od polské verze oprostít a nezaujatě posuzovat přirozenost české verze. Snad by tedy bylo vhodné, aby text ještě upravil korektor který nezná originál. Rodilí mluvčí by tedy výsledný text mohli vnímat odlišně než příjemci znající oba jazyky, jak již bylo naznačeno výše. Přesto však se v datech objevují věty, které lze poměrně jednoznačně označit za nepřirozené:

(64p) *Jeśli dał do zrozumienia, że nie traktuję cię poważnie, kłamał...*

(64č) *Jestli ti dal na srozuměnou, že tě neberu vážně, lhal...*

(65p) *Jeżeli Pylaszczkiewicz nie chce powiedzieć otwarcie, niech Pylaszczkiewicz da do zrozumienia.*

(65č) *A když mi to nechcete říci otevřeně, tak mi to nějak dejte na srozuměnou.*

Detailnější analýza by ovšem vyžadovala jinou metodu (dotazníkový výzkum), který by zkoumal míru přijatelnosti u českých mluvčích.

Je třeba ještě dodat, že *dát na srozuměnou*, na rozdíl od *dát najevo*, nevyžaduje povinně recipienta v dativu³⁶, tudíž jej lze při překladu využít právě v případech, v nichž není příjemce ani v polštině:

³⁶ Dát na srozuměnou vallex neuvádí. Akademický slovník současné češtiny recipienta jako povinného nezaznamenává: [https://slovníkcestiny.cz/heslo/d%C3%A1vat%20\(n%C4%9Bkomu\)%20na%20srozum%C4%9Bnou.%20%C5%BEe.../0/32821](https://slovníkcestiny.cz/heslo/d%C3%A1vat%20(n%C4%9Bkomu)%20na%20srozum%C4%9Bnou.%20%C5%BEe.../0/32821). Příjemce není vyžadován ani podle dat z korpusu SYN v12, ačkoli tyto případy jednoznačně převažují.

(66p) *Stary wszedł do domu, zdjął płaszcz w przedpokoju i za pomocą żenujących środków aktorskich jął dawać do zrozumienia, że jest głodny jak wilk.*

(66č) *Fotr vstoupil do bytu, odložil si v předsíni kabát a pomocí trapných hereckých prostředků jal se dávat na srozuměnou, že je hladový jako vlk.*

Dát na vědomí

Dát na vědomí se v datech objevuje dvakrát, překlad lze v obou případech považovat za vhodný. Frazém má stejný valenční rámec jako *dát najevo*, v korpusových datech po něm vždy následuje předmětná věta. Vedlejší věta je obligatorním doplněním, není-li tímto patiens v akuzativu:

(67p) *Widocznie autor modelu chciał dać do zrozumienia nieobeznanemu w anatomii widzowi, że ogląda żeńskie jelita.*

(67č) *Autor modelu zřejmě chtěl dát s anatomii neobeznámenému návštěvníkovi na vědomí, že se dívá na ženská střeva.*

(68p) – *Roszko – ksiądz woła szeptem służącego, ale chyba tylko po to, żeby dać tej strasznej twarzy do zrozumienia, że nie jest tu sam.*

(68č) *„Roszko,“ kněz šeptem zavolá sluhu, ale asi jen proto, aby dal té strašné tváři na vědomí, že tady není sám.*

Dát na sobě znát

Taktéž u dalšího frazému, který se v datech vyskytuje pouze jednou, je překlad adekvátní. Je evidentní, že použití tří předchozích idiomů by v češtině nepřicházelo v úvahu. V polštině navíc chybí recipient (který ale u *dać/dawać do zrozumienia* povinný není) a v tomto případě by bylo zbytečné snažit se ho v češtině mermomocí doplnit a vybrat některou z výše popisovaných víceslovných jednotek.

Že se jedná o hovorový styl lze pozorovat jak v lexiku, tak hláskosloví (Červená a bílá D. Masłowské):

(69p) *Ujrzawszy mnie, swego chłopaka, nie daje do zrozumienia cienia radości.*

(69č) *Jak mě zmerčí, svýho kluka, nedá na sobě znát ani špetku radosti.*

SHRNUTÍ

V případě tohoto frazému se lze často setkat s interferencemi z polštiny – překlad je někdy až příliš doslovný na úkor přirozenosti. Míra přijatelnosti potenciálně problematických výpovědí se samozřejmě může u různých mluvčích lišit.

Polský frazém a jeho dva české protějšky – *dát najevo* a *dát na vědomí* – mají odlišný valenční rámec; na to je důležité při práci s polským textem nezapomínat. V polštině není

recipient obligatorní, zatímco v češtině ano – v cílovém jazyce je tedy možné jej buď doplnit, nebo použít takový způsob překladu, v němž není vyžadován – např. spojení *dát na srozuměnou*, pokud je to v daném kontextu vhodné, nebo sloveso.

Právě verbum by mohlo nahrazovat některá méně přijatelná překladatelská řešení. Z dat je patrné, že překladatelé někdy až příliš usilují o doslovnost a snaží se frazém přeložit obdobnou víceslovnou jednotkou. Často by ale namísto něj bylo vhodné použít např. lexém *naznačit/naznačovat* nebo jiné sloveso.

Doslovný ovšem překladatel není v případě posledního popisovaného idiomu *dát na sobě znát* – u něj to ale nedovoluje ani kontext. Pro výběr některých jednotek je tedy textové okolí velmi důležité – jako právě zde. U posledního zmiňovaného frazému však hraje roli i zápor v původní větě.

POZOSTAWIAC (WIELE) DO ŻYCZENIA

Z deseti případů je *pozostawiac wiele do życzenia* třikrát přeloženo pomocí frazému či ustáleného slovního spojení. Ačkoli tedy polský idiom není mezi výsledky výrazněji zastoupen, z toho, že nejsou ani dvě překladatelská řešení identická, je patrné, že nemá jednoznačný český ekvivalent a že jeho podobu překladatelé musejí přizpůsobit konkrétnímu textovému okolí. Mezi ustálení spojení bychom mohli zařadit následující: *mít rezervy*, *mít daleko k dokonalosti* a *mít mnoho nedostatků*. Vidíme, že míra *nedostatků* se v různých překladatelských řešeních liší – zatímco *mít rezervy* může budít zdání eufemistického vyjádření, *mít mnoho nedostatků* či *mít daleko k dokonalosti* označuje, že se agens nalézá ve stavu značně horším.

Beletristická část

Mít daleko k dokonalosti

Toto ustálené slovní spojení je použito jednou, a to v překladu díla W. Gombrowicze:

(70p) *A co jeszcze bardziej komplikowało sprawę, to że mój towarzyski sposób bycia również pozostawiał wiele do życzenia (...)*

(70č) *A věc ještě více zkomplikovalo, že mé společenské vystupování mělo rovněž daleko k dokonalosti (...)*

Frazém snad působí poněkud jemněji než *mít mnoho nedostatků* popsané níže v části Europarl, avšak pravděpodobně je *společenské vystupování* vypravěče v horším stavu, než kdyby *mělo ještě rezervy* (v příkladu níže).

Část Europarl

Mít (ještě) rezervy

Spojení *mít rezervy* nacházíme ve výpovědi z Evropského parlamentu – a to v případě, v němž je v ustáleném polském spojení použito jiné sloveso – *przedstawiać*. Máme zde tedy co dočinění s variantou frazému:

(71p) Wejście w życie dyrektywy " Pacjenci bez granic " jest dużą szansą dla wszystkich pacjentów w Unii Europejskiej, ale przede wszystkim dla chorych z krajów słabiej rozwiniętych, których służba zdrowia przedstawia wiele do życzenia.

(71č) Vstup směrnice o "pacientech bez hranic" v platnost je velkou příležitostí pro všechny pacienty v Evropské unii, ale především pro pacienty ze zemí, které jsou méně rozvinuté, kde služby zdravotní péče ještě mají své rezervy.

Slovní spojení v polštině zahrnuje lexém *wiele*, který je v češtině vlastně opomenut, a namísto něj je použito adverbium *ještě*. Spojení *ještě mají své rezervy* tak dost možná vyjadřuje mírnější nedostatek než polské *przedstawia wiele do życzenia*. I tak je ovšem *mít rezervy* vhodným protějškem polského frazému – ačkoli přesnějším překladem by bylo např. *služby zdravotní péče mají ještě značné/výrazné rezervy*.

Mít mnoho nedostatků

V následujícím spojení je již použit bližší protějšek polského *wiele*, tedy *mnoho*. Ten snad lépe reflektuje intenzitu původní výpovědi, než kdyby byla použita varianta *má ještě nějaké nedostatky*:

(72p) Po drugie sytuacja dochodowa mieszkańców Unii, w tym w szczególności w nowych krajach członkowskich pozostawia wiele do życzenia.

(72č) Za druhé, příjem obyvatel EU a zejména obyvatel nových členských států má ještě mnoho nedostatků.

SHRNUTÍ

Jak vidíme na několika málo příkladech, frazém nemá jednoznačný český protějšek, tudíž se překladatel musí řídit konkrétním kontextem a co nejlépe předat smysl originálního textu příjemci cílového jazyka. Význam sledované jednotky je však dobře vymežitelný – vyjadřuje *nedostatečnost, nedokonalost, neuspokojivý stav* popisovaného jevu, což je i z českých ekvivalentů patrné. Překladové protějšky jsou ovšem škálovité povahy – míra negativity v nich obsažená je různá.

3.3.3 Sloveso

Slovesa (či dále konstrukce s neplnovýznamovým slovesem) zastupují popisované frazémy v datech poměrně často – např. ve slovnících by tedy bylo vhodné uživatele upozornit i na tuto možnost překladu (slovník K. Olivy u idiomu *mieć do czynienia* zmiňuje verbum *zabývat se*). Uvedení tohoto způsobu překladu coby slovníkového ekvivalentu se jeví žádoucí zejména vzhledem k faktu, že mnohdy není možné polský frazém zastoupit českým ustáleným spojením. Navíc, jak vyplývá z korpusových dat, doslovnost je mnohdy spíše na škodu a slovesa by mohla pomoci eliminovat nepřirozená překladatelská řešení.

MIEĆ DO CZYNIENIA

Nejfrekventovanější frazém je v české verzi zastoupen pestrou paletou sloves celkem v 68 případech. Nejčastějším z nich je plnovýznamové *být* – to se zde objevuje 14krát (8krát Europarl a 6krát v beletrii), následují slovesa *setkat se / stýkat se / setkávat se* – v subkorpusu se vyskytují celkem 11krát (*setkávat se* 8krát, *setkat se* 2krát a *stýkat se* jednou, z toho *setkávat se* nalézáme 5krát v Europarlu, zbytek sloves v beletrii), dále *zabývat se* (4krát v Europarlu a 2krát v beletrii), *jednat se* (2krát v Europarlu, jednou v beletrii), poté ekvivalenty z Europarlu *potýkat se* (5krát), *čelit* (4krát), 2krát sloveso *řešit* (2krát + jednou v podobě *muset řešit*) a *vědět*. Po jednom jsou použity protějšky *nastat*, *ocitnout se*, *vyvíjet*, *vnímat*, *probíhat*, *vzniknout*, *platit*, *zažívat*, *těžít*, *disponovat*, *nacházet se*, *dominovat* a kanonické *mít*. V beletrii jsou pak dalšími ekvivalenty *starat se*, *pracovat*, *rokovat*, *začít si*, *týkat se*, *obchodovat*, *bojovat*; všechna po jednom výskytu.

Obě části korpusu

Být

Plnovýznamové *být se* v datech vyskytuje 14krát; jeho použití se ovšem co do významu zásadně liší v beletristické části a v Europarlu.

V beletrii je ze šesti výskytů sloveso *být* celkem 4krát použito pro popis milostného aktu (či partnerského soužití); v tomto významu se frazém *mieć do czynienia* v datech objevuje celkem 10krát (vždy v beletristickém subkorpusu). Plnovýznamové *být se* v tomto smyslu vyskytuje výlučně v jednom díle, a to *Knihách Jakubových* (stejně tak je v této knize 9krát použit frazém *mieć do czynienia* v tomto smyslu, jednou pak v *Morfíu* S. Twardocha).

Jak bylo nastíněno výše, vzhledem k tomu, že je frazému *mieć do czynienia* užito coby eufemismu, často je pouze naznačeno, o jakou konkrétní činnost se jedná. Pokud se ovšem původní text explicitnosti vyhýbá, měl by to reflektovat i překlad, jako např. zde:

(73p) *Najpierw się cieszył z jej przyjazdu, ale mieli ze sobą do czynienia tylko dwa razy.*,
(73č) *Nejprve měl z jejího příjezdu radost, ale byli spolu jen dvakrát.*

V některých případech navíc nelze jasně říci, zda se skutečně jedná o milostný akt:

(74p) *Kobiety chętnie mają do czynienia z innymi mężczyznami ...*

(74č) *Ženy jsou rády s jinými muži ...*

Jindy je naopak tento význam zřejmý:

(75p) *Jezierzańska może coś o tym powiedzieć, ponieważ kiedyś często miała z nim do czynienia, gościła je w sobie.*

(75č) *Jezierzaňská o tom může leccos říct, protože kdysi s ním byla často, hostila ho v sobě.*

V posledním případě ale frazém zastoupený v češtině slovesem označuje spíše soužití, nikoli fyzický akt, což poznáme zejména podle širšího textového okolí³⁷:

(76p) *Nie chodzi o to, żeby mieli ze sobą do czynienia dla przyjemności – tłumaczy jej Pan – ale żeby musieli się złamać i do siebie się przekonać.*

(76č) *„Nejde o to, aby spolu byli pro zábavu,“ vysvětluje jí Pán, „ale musí se přemoci a přesvědčit se, že se k sobě hodí.“*

Zbylé dva výskyty plnovýznamového *být* pocházejí z *Kyberiadý* S. Lema a *Životopisů*. V *Kyberiadě* máme co do činění s volnějším překladem (jak lze ostatně sledovat i na jiných výsledcích pocházejících z překladu S. Lema):

(77p) *(...) a to dlatego, by nie powstało w monarsze wrażenie, iż ma do czynienia z marionetkami, kukielkami zamiast poddanych najzupełniej realnych.*

(77č) *Jinak by totiž vládce tohoto království dříve či později nabył dojmu, že jeho poddaní nejsou opravdoví, ale že jsou to pouhé loutky.*

V druhém případě by na místo slovesa bylo možné zůstat u frazému, nicméně česká formulace je taktéž vhodná:

(78p) *Myślę, że mamy tu do czynienia z najdoskonalszym w polskiej literaturze sposobem opisanía snu.*

(78č) *Domnívám se, že je to nejdokonalejší pokus o popsání snu v polské literatuře.*

³⁷ Kontext je následující: *Nie chodzi o to, żeby mieli ze sobą do czynienia dla przyjemności – tłumaczy jej Pan – ale żeby musieli się złamać i do siebie się przekonać. Chodzi o to, żeby byli całością. – Łatwiej to przyjdzie mężowi niż żonie „złamać się”, jak to nazywasz, a kobiety czują się potem okropnie.*, česky *Nejde o to, aby spolu byli pro zábavu,* vysvětluje jí Pán, *„ale musí se přemoci a přesvědčit se, že se k sobě hodí. Jde o to, aby byli celek.*

V Europarlu se sloveso *být* v prvním výše popsaném významu z podstaty věci nepoužívá, ovšem vzhledem k poměru výskytů v obou částech subkorpusu (137 v beletrii a 70krát v Europarlu) lze říci, že zkoumaný frazém při překladu zastupuje častěji. Pomocí slovesa *být* je do češtiny ve všech případech převedena konstrukce v 1. os. pl., tedy *mamy / mieliśmy / będziemy mieli do czynienia*. V české verzi nevyjádřený subjekt mizí a subjektem se stává původní objekt. Díky slovesu se taktéž vyhneme (snad zbytečně) doslovné verzi. V podobném typu textu je viditelně důležitější náležitě předat smysl výpovědi než typický „autorův“ styl.³⁸ Příklady jsou následující:

(79p) *Ponieważ mieliśmy do czynienia z nieuczciwymi wyborami, toteż wyniki tych wyborów są niewiarygodne.*

(79č) *Vzhledem k tomu, že volby byly nespravedlivé, nejsou výsledky voleb důvěryhodné.*
Trvat zde na použití frazému by v češtině bylo příliš toporné, stejně tak v následujících souvětích:

(80p) *Mieliśmy jednak do czynienia, jak się zdaje, z przesadną reakcją i nadmiernym rozszerzeniem strefy wysiedlania ludności.*

(80č) *Zdá se však, že reakce byla přehnaná a že oblast, z níž bylo obyvatelstvo přesídleno, byla příliš velká.*

Plnovýznamové *být* tedy může být příkladem toho, jak se překlad (či použití téhož lexému) v různých typech textů liší – zatímco v beletrii funguje jak ve funkci plnovýznamového slovesa, tak ve funkci denotátu souvisejícího s milostným životem, v Europarlu se pochopitelně objevuje pouze ve významu prvním.

Setkat se / stýkat se / setkávat se

Setkávat se (5krát Europarl, 3krát beletrie) je dalším protějškem polského frazému – objevuje se zejména tam, kde by použití ustáleného slovního spojení v češtině působilo nepřirozeně a překlad by byl až příliš doslovný. To lze sledovat např. v souvětí z beletristické části korpusu:

(81p) *nie tylko po to, by wymienić myśli, lecz też by nasłuchać się poprawnej niemczyzny, z którą na co dzień nie miał zbyt wiele do czynienia*

(81č) *nejen proto, aby si popovídali, ale také aby co nejvíce slyšel spisovnou němčinu, s níž se běžně příliš nesetkával*

Patientem slovesa *setkat se* je v datech vždy abstraktní substantivum – v BEL po jednom *ona (němčina)*, souřadná spojení *závislost nebo svazek a znak a znaková situace*, v Europarlu

³⁸ Samozřejmě tomu tak nemusí být vždy – i beletrie může být překládána volně.

je to 3krát *situace*, jednou substantiva *hříchy* a *úroveň*. V případě jména *hříchy* překladatel zcela vynechal atribut:

(82p) *W wielu krajach mamy do czynienia ze wszystkimi podstawowymi grzechami systemu kształcenia nauczycieli.*

(82č) *V mnoha zemích se setkáváme s hříchy v systémech vzdělávání učitelů.*

Prívlastek se během překladu změnil i v dalším příkladu obsahujícím substantivum *úroveň*. Zde překladatel nahradil atribut vedlejší větou, ačkoli bylo možné v české verzi adjektivum ponechat (za *niejednoty* např. *rozdílný, různý, odlišný*):

(83p) *W różnych miejscach Europy mamy do czynienia z niejednotymi poziomami szkolnictwa (...)*

(83č) *V různých částech Evropy se setkáváme s úrovněmi vzdělávání, které nejsou stejné (...)*

V případě slovesa *setkávat se*, resp. spojení *setkávat se se situací* se zdá, že český překlad v dostatečné míře nereflektuje to, kdy se s nějakou situací agens skutečně *potýká*, *řeší/čelí* jí, a kdy ji pouze *sleduje*, ví o její existenci, příliš se ho netýká a aktivně do ní nezasahuje. To ovšem nemusí být zcela jasné ani z originálu (a vlastně ani při použití navrhovaných sloves) – zvláště proto, že z korpusu nemusíme poznat, jaký má mluvčí k oné *situaci* vztah, viz následující příklad (snad naznačuje pouhé pozorování):

(84p) *Obecnie na Litwie mamy do czynienia z sytuacją, w której z jednej strony mówimy o prawie każdego demokratycznie wybranego rządu do swobodnego stanowienia prawa w swoim kraju, a z drugiej strony z obowiązkiem przestrzegania praw człowieka chronionych przez prawo unijne i międzynarodowe konwencje.*

(84č) *Paní předsedající, v Litvě se v současné době setkáváme se situací, kdy na jedné straně hovoříme o právu každé svobodně zvolené vlády stanovovat ve své vlastní zemi právní předpisy, a na druhé straně o povinnosti dodržovat lidská práva chráněná Evropskou unií a mezinárodními úmluvami.*

Vztah mluvčího k situaci nemusíme poznat ani při pohledu na širší kontext³⁹; vodítkem ale může být to, kdo je autorem výpovědi (to je např. v Europarlenu možné zjistit), nicméně ani tehdy nemusí být zřejmé, nakolik aktivně do *situace* zasahuje. Ovšem při čtení souvislého textu to již

³⁹ Širší kontext: *stawać się ogromnym problemem dla Unii Europejskiej oraz że dojdziemy – jeżeli nadal będziemy rozszerzać zakres tak zwanych praw i wolności obywatelskich – do punktu, w którym będziemy musieli zdecydować o tym, które prawa i wolności są nadrzędne wobec innych. Pani Przewodnicząca! Obecnie na Litwie mamy do czynienia z sytuacją, w której z jednej strony mówimy o prawie każdego demokratycznie wybranego rządu do swobodnego stanowienia prawa w swoim kraju, a z drugiej strony obowiązkiem przestrzegania praw człowieka chronionego przez prawo unijne i międzynarodowe konwencje. Niewątpliwie rolą Parlamentu Europejskiego jest, między innymi (...)*

patrné být může⁴⁰. Při pohledu na následující příklady tedy příjemce znalého polské verze může napadnout, v jaké míře je agens do dění skutečně zapojen:

(85p) Bo coraz częściej mamy do czynienia z sytuacją, w której sprawcy przestępstw w innych krajach są sądzeni, a w innych odbywają karę.

(85č) Stále častěji se totiž setkáváme se situací, že pachatelé trestných činů jsou odsouzeni v jiné zemi, než ve které si pak odpykávají trest.

Tento příklad vzbuzuje dojem, že původce výpovědi situaci zpovzdálí pozoruje, ale netýká se ho (zde ovšem bližší informace neposkytuje ani originál). Podobně je tomu i v následujícím případě:

(86p) Nadal mamy do czynienia z sytuacjami, w których państwa członkowskie próbują stosować przepisy, które niekiedy wydają się być nieuzasadnione przepisami dyrektywy usługowej.

(86č) Stále se setkáváme se situacemi, kdy se členské státy snaží uplatnit pravidla, která mnohdy zjevně nemají z hlediska směrnice o službách žádné opodstatnění.

Naproti tomu v poslední ukázce, pocházející z *Úvodu do sémantiky*, je již vztah agentu k pacientu jasný:

(87p) I tak jest stale, gdy mamy do czynienia ze znakiem i z sytuacją znakową (signsituation) (...)

(87č) A tak je tomu vždy, když se setkáme se znakem a se znakovou situací (sign-situation) (...)

Sloveso *setkat se* se v datech objevuje 2krát, pokaždé v beletrii, a v obou případech je použito pro překlad préterita; čas se při překladu nemění. Kolokuje taktéž s abstraktními substantivy – *forma* a *případ*:

(88p) Nigdy nie mieliśmy do czynienia z tak agresywną formą bytu.

(88č) Ještě nikdy jsme se neseekali s tak agresivní formou existence.

Ekvivalent *stýkat se* v korpusu nalézáme jednou, v beletristické části, a na rozdíl od předchozích dvou příbuzných sloves je jeho pacientem nikoli abstraktní jméno, ale *lidé*:

(89p) Co to za przyjemność mieć do czynienia z takimi ludźmi.

(89č) Co je na tom příjemného stýkat se s takovými lidmi!

⁴⁰ V korpusu je možné zobrazit pouze omezený kontext oběma směry od KWICu.

Zabývat se

Zabývat se je taktéž zastoupeno v obou částech subkorpusu, a to 6krát (4krát Europarl a 2krát BEL), k tomu se přidávají dva výskyty s modálním slovesem (ty jsou komentovány na příslušném místě).

Opět se *mieć do czynienia* a jeho český ekvivalent v podobě slovesa objevuje v *Knihách Jakubových* v souvislosti s milostným životem:

(90p) *I że odtąd nie musi już mieć do czynienia z kobietami.*

(90č) *A že odted' se už nemusí ženami zabývat*⁴¹.

V obou jazycích je zvolena varianta, jejíž striktně konkrétní interpretace je spíše na čtenáři. V druhém beletristickém příkladu (pocházejícím ze stejného díla) by možná bylo záhodno použít jiné sloveso; je ale také možné, že se překladatel snažil o větší originalitu a poetičnost:

(91p) *Oczy jego zachłannie oglądają szczegóły – przez ostatnie tygodnie miały wszak do czynienia tylko z kamieniami na ścianie i małym światem widocznym / okienka*⁴².

(91č) *Jeho oči si lačně prohlížejí všechny podrobnosti, poslední týdny se zabývaly jen kameny ve zdi a malým světem viditelným z okna.*

V případě slovesa *zabývat se* se setkáváme s ne zcela vhodným použitím v Europarlu – *zabývat se skandálem* není příliš obratnou formulací (ačkoli zajisté možnou). Její četnost lze ostatně ověřit v korpusu – po vyhledání CQL dotazu [lemma=“zabývat“][lemma=“.+“]* [lemma=“skandál“] within<s/> v korpusu SYN 2020⁴³ získáme pouze jeden relevantní výsledek. Nejedná se tudíž o příliš zažitou kolokaci:

(92p) *Mamy do czynienia ze skandalem, ale skandal to za mało powiedziane.*

(92č) *Paní předsedající, zabýváme se skandálem, ale nazývat celou situaci skandálem je příliš mírné pojmenování.*

Další výskyty tohoto slovesa pak nasvědčují tomu, že při překladu (důsledkem nepochopení původního textu) mohlo dojít ke změně významu:

(93p) *Mamy do czynienia z dwoma zaburzeniami związanymi z jedzeniem, mianowicie anoreksją (...),*

⁴¹ Širší kontext je následující: *Ma więc dwoje dzieci i w jakimś sensie może powiedzieć, że spełnił swoją powinność. Nachman bierze urodziny córki za wielki znak i poparcie boskie, że oto są na dobrej drodze. I że odtąd nie musi już mieć do czynienia z kobietami.*, česky *Nachman má tedy dvě děti a může říct, že v určitém slova smyslu splnil svou povinnost. Narození dcery považuje za velké znamení boží podpory, že jsou na dobré cestě. A že odted' se už nemusí ženami zabývat.*

⁴² V korpusu je místo prepozice lomítko.

⁴³ Prohledávání korpusu SYN v12 trvalo příliš dlouho a výsledky nebylo možné zobrazit.

(93č) *Pane předsedající, dnes se zabýváme dvěma poruchami souvisejícími se stravováním. Jednou z nich je anorexie (...)*

Z takového vyjádření není patrné, zda chce mluvčí říci, že se dnes, *na tomto setkání* mluví o poruchách stravování (tomu by nasvědčovala česká verze), či spíše to, že se dnes čelí (obecně) dvěma poruchám stravování, k čemuž se přiklání originál. Podobně ošemetný je i následující příklad – ani zde není (ani z polštiny) jasné, zda s pacientem má agens co do činění ve smyslu, že se jím skutečně *zabývá*, nebo se s ním pouze *setkává*, *registruje ho*. Je tedy třeba být při výběru slovesa obezřetný, neboť *mieć do czynienia* může označovat obojí. V tomto souvětí by snad bylo vhodnější v češtině zůstat u frazému:

(94p) *Musimy wiedzieć dokładnie, czy mamy do czynienia z nową metodologią makroregionalną, czy też z systemem rozbudowanej współpracy terytorialnej.*

(94č) *Musíme přesně vědět, jestli se zabýváme novou makroregionální metodou nebo systémem rozšířené územní spolupráce.*

V případě posledního výskytu popisovaného slovesa se již tento významový problém neobjevuje:

(95p) *Polska poruszała tę kwestię w stosunkach bilateralnych, ale wydaje mi się, że mamy do czynienia także z problematyką konkurencyjności.*

(95č) *Polsko na tento problém poukázalo v průběhu bilaterálních jednání a já měl dojem, že se zde také zabýváme problémy souvisejícími s konkurenceschopností.*

Jednat se / jednat

Sloveso *jednat se* se sice objevuje v obou částech subkorpusu (2krát v Europarlu, jednou v jádru), nicméně v BEL je použito v *Úvodu do sémantiky*, tedy v nebeletristickém textu. Nereflexivní *jednat* (v datech se vyskytuje pouze jednou) pochází z *Morfia* S. Twardocha, tedy beletristické části korpusu.

Jednat se by mohlo být nahrazeno i spojením *jít o něco*, u něj nicméně může být pocitován jistý příznak „nižšího stylu“. *Jednat se* je použito jako protějšek polského frazému tehdy, objevuje-li se idiom v 1. os. pl. Tento je pak v cílovém jazyce ve všech případech zastoupen bezpodmětnou větou:

(96p) *Po drugie ważne jest stwierdzenie, czy mamy do czynienia z błędami, czy mamy do czynienia z nieprawidłowościami, czy mamy do czynienia z przestępstwami.*

(96č) *Za druhé, je velmi důležité zjistit, zda se jedná o chyby, o nedostatky, nebo o zločin.*

V uvedeném příkladu se navíc překladatel vyhnul opakování frazému, které ale bylo evidentně záměrné. To opět svědčí o menší doslovnosti překladatelských řešení v Europarlu, kterážto se soustřeďují hlavně na předání významu příslušné výpovědi.

Sloveso *jednat se* co do významu od svého reflexivního protějšku pochopitelně liší; mohlo by být nahrazeno i slovesem *setkat se* nebo příslušným idiomem:

(97p) (...) *w pułku nam to objaśniono przy mobilizacji, na wypadek gdybyśmy mieli do czynienia z niemieckimi cywilami.*

(97č) (...) *v pluku nám to objasňovali při mobilizaci pro případ, že bychom jednali s německými civily.*

Beletristická část

U sloves, která se jako ekvivalenty frazému používají pouze zřídka, je vždy důležitý kontext, respektive kolokát polské jednotky. Všechna následující verba jsou v datech hapaxy.

Starat se

V případě následujících vět by byla možná i varianta *nechci s tím mít nic společného*, tedy ustálené slovní spojení.

(98p) *Nie życzę sobie mieć z tym do czynienia! Nie znoszę zbrodni!*

(98č) *Vůbec se o to nechci starat, protože mně se zločiny hnusí.*

Pracovat

Pracovat je případem zpřesnění významu frazému při procesu překladu, které je možný právě díky konkrétnímu kolokátu; *mít co do činění s mrtvými mechanismy* by se ostatně mohlo jevit jako příliš opisné a zdlouhavé:

(99p) *Jemu bat starcza na dwa dni – mówili ci, co mieli do czynienia z martwymi mechanizmami swoich motorowych pil.*

(99č) *"Bič mu vydrží tak dva dny," říkali ti, kteří pracovali s mrtvými mechanismy motorových pil.*

Rokovat

Poněkud zřídka sloveso se objevuje v překladu S. Lema. Neobvyklé ekvivalenty jsou ovšem pro český překlad jeho textů poměrně běžné. Lze také sledovat překladatelovu vynalézavost a snahu originál spíše převyprávět – český text se od polského formálně značně odklání:

(100p) *Na pół przytomny z osłupienia, znalazłszy się w obcym mu ciele, Balerion szybko pojął, jak haniebnie został oszukany; zrozumiał, że cały czas miał do czynienia ze zręcznym Klapaucjuszem, a nie z cudzoziemcem, którego nigdy nie było, (...)*

(100č) *Balerion, který se takto znenadání nechtě převtělil, zíral nějakou dobu jako omámený, ale zanedlouho mu došlo, že ho Klapacius doběhl – celý čas rokoval totiž s chytrým konstruktorem, protože bohatý cizinec vůbec neexistoval (...)*

Začít si

U slovesa začít si se opět jedná o protějšek silně závislý na kontextu. Jak je možné vidět na příkladu, pro volbu tohoto lexému je potřeba znát širší textové okolí. Podobně je tomu ovšem i u dalších sloves.

(101p) *i żalił się, z jaką to histeryczką ma do czynienia, żalił się donośnie i niezbyt żałośnie, (...)*

(101č) *a stěžoval si, s jakou hysterkou si to začal, stěžoval si nahlas a nepřiliš vybíravě, (...)*

Obchodovat

O podobný případ se jedná i u verba *obchodovat*; doslovnost a užití frazému by zde bylo příliš toporné. V obou jazycích se objevuje nt-ové participium, které bývá někdy při překladu z polštiny nahrazováno vedlejší větou. Zvláštní je ovšem vazba *informovat se na* (namísto *informovat se o*). Mohlo by se sice jednat o kontaminaci slovesem *dotazovat se na*, nicméně slovník vallex 4.5 uvádí po slovese obě předložky (*na* i *o*) jako možné⁴⁴. Podobně je tomu i v korpusových datech – po vyhledání lemmatu *informovat se* v korpusu SYN v12 můžeme zjistit, že prepozice *o* po něm následuje 1 367krát, *na* 852krát.

(102p) *Wielu agentów, mających do czynienia z domami pierwszorzędnymi, o klienteli bogatej i wykwintnej zaczęło się informować o rodzaju wyrobów fabryki Borowiecki i S-ka.*

(102č) *Mnoho agentů, obchodujících s prvotřídním zbožím, s bohatými a vybranými zákazníky, se začalo informovat na druh výrobků továrny Borowiecki a spol.*

Bojovat

Kontextově podmíněný je taktéž tento český protějšek. Frazém by sice mohl být přeložen i doslovně, nicméně vzhledem *Donu Quijotovi a větrným mlýnům* se jedná o kolokaci nanejvýš obvyklou.

(103p) *(...) dokładnie to wiedziałam, bo miałam z nimi do czynienia, jak Don Kichot z wiatrakami.*

⁴⁴ <https://ufal.mff.cuni.cz/vallex/4.5/#/lexeme/infor2/0> [citováno 2024-5-31]

(103č) *Věděla jsem to přesně, protože jsem s nimi bojovala jako Don Quijote s větrnými mlýny.*

Týkat se

Sloveso týkat se je spíše než kvůli kontextu či kolokačnímu partnerovi použito coby důsledek přeformulování výpovědi, polské neosobní konstrukce – tu do češtiny slovo od slova převést nelze:

(104p) *Prawdę powiedziawszy, jak się miało do czynienia ze starymi, należało zawsze, należało wyłącznie przewidywać okoliczności nieprzewidziane.*

(104č) *Po pravdě řečeno, co se našich týče, muselo se vždy počítat s nepředvídatelnými okolnostmi a jen a jen s nimi.*

Část Europarl

Potýkat se

Toto verbum se objevuje pouze v části Europarl (5krát) a označuje aktivní podíl agentu na ději. Značně se tedy co do významu liší od jiných sloves zastupujících popisovaný frazém, která signalizují spíše pasivitu činitele a to, že je toliko pozorovatelem nějakého jevu. Na rozdíl od některých předchozích sloves se ovšem nezdá, že by zde byl během překladu změněn význam (resp. že by sloveso konkretizovalo význam idiomu nevhodným směrem) – naopak je český protějšek v daném kontextu, v němž je i smysl polského frazému snadno interpretovatelný, zcela opodstatněnou volbou:

(105p) *Pomimo zwiększającego się zapotrzebowania na zasoby wodne wciąż mamy do czynienia z nadmiernym, niezrównoważonym i nieefektywnym zużyciem wody, (...)*

(105č) *Navzdory silící poptávce po vodě se stále potýkáme s nadměrnou, neudržitelnou a neúčinnou spotřebou vody, (...).*

Sloveso vždy zastupuje frazém v 1. os. pl., osoba se při překladu ani jednou nemění. Kolokačními partnery popisovaného lexému jsou abstrakta *krize, situace, poptávka a výkyvy, množství (různých hlasů) a potřeba (vody)*.

Čelit

V datech se objevuje 4krát, taktéž obvykle na místě, kde je v obou jazycích použita 1. os. pl. V jednom případě je tomu ovšem jinak a dochází ke změně podmětu (místo nevyjádřeného subjektu se podmětem stává původní adverbiale *w Gruzji*):

(106p) *Niestety w wystąpieniu zarówno pani Malmström, jak i Ferrero-Waldner nie znaleźliśmy tego, z czym mamy tak naprawdę do czynienia w Gruzji, tzn. z dramatyczną w sensie humanitarnym i ludzkim sytuacją.*

(106č) *Pane předsedající⁴⁵, ani v projevech paní Malmströmové a paní Ferrero-Waldnerové jsme bohužel neslyšeli, čemu skutečně Gruzie čelí. Mám na mysli dramatickou humanitární a lidskou situaci.*

Jako v případě slovesa *potýkat se* je tento protějšek použit tam, kde je agens aktivně zapojen do děje či kde z textu vyplývá, že se ho děj týká:

(107p) *Mamy dzisiaj do czynienia z szybkim wzrostem cen nośników energii.*

(107č) *Pane předsedo, v současnosti čelíme rychlému růstu cen energie.*

Podobně jako předchozí sloveso kolokuje s abstraktními substantivy *katastrofa, růst (cen a energie), co (čemu čelí) a situace*.

Řešit

Sloveso *se* v Europarlu objevuje 2krát, navíc ještě jednou v podobě *muset řešit*, což je popsáno v příslušné podkapitole. *Řešit*, podobně jako předchozí slovesa, signalizuje přímou účast činitele na ději; jeho kolokáty jsou opět abstrakta – *omezování a tání (ledů)*:

(108p) *Oczywiście, o tym mówi projekt naszej rezolucji: ciągle jeszcze mamy do czynienia na Białorusi z ograniczeniami praw człowieka, wolności osobistych.*

(108č) *To je jednoznačně věc, o níž se v našem návrhu usnesení jedná: stále řešíme omezování lidských práv a osobní svobody v Bělorusku.*

V překladu se ale, v důsledku změny čísla kolokace *wolności osobiste (osobní svobody)*, objevuje možná mylná interpretace poslední věty: jako koordináčně spojené lze chápat jak na objektu *omezování závislé lexy práv a svobody*, tak na predikátu *řešíme závislé omezování a svobody*. Podle polského originálu je náležitá interpretace první, tedy *omezování práv a svobody*, nicméně vzhledem k tomu, že v popisovaném kontextu příjemce očekává spíše plurál (*omezování práv a svobod*), může si větu snadno vyložit mylně (tedy *řešíme omezování lidských práv a zároveň řešíme svobody*). Tento zásah tedy výslednému textu příliš neprospěl.

Vidět

I toto verbum v korpusu nalézáme 2krát, znovu je v obou případech použito pro 1. os. pl., jednou v kondicionálu. Vidíme nicméně, že popisované sloveso naznačuje poněkud větší odstup činitele od děje. V prvním případě je jeho kolokátem substantivum *situace*:

⁴⁵ Oslovení, které není v originále, ale pouze v české verzi, se v datech objevuje vícekrát.

(109p) *To jest tak, że jeżeli w tym samym państwie co chwilę mamy do czynienia z sytuacjami, które ewidentnie łamią prawa człowieka, należy zastanowić się nad strukturą i odpowiedzialnością tego państwa.*

(109č) *Vidíme-li v téže zemi neustále situace, v nichž jsou zjevně porušována lidská práva, musíme se zamyslet nad strukturou s odpovědností té země.*

Zde je navíc poněkud zvláště přeložena hlavní věta – zbytečně je polská konjunkce *i* v češtině nahrazena *s*, výsledek je tak poněkud matoucí – ani po pečlivém přečtení není obsah sdělení zřejmý. Nepatřičný je taktéž slovosled první věty (*neustále* by nemělo stát před *situaci*).

V druhém souvětí je objektem slovesa vidět lexém *zlepšení*:

(110p) *Mamy do czynienia z wyraźną poprawą w tej polityce, która niewątpliwie jest bardzo skomplikowana, bo oparta jest na wspólnym zarządzaniu z państwami członkowskimi.*

(110č) *Vidíme, že zde došlo k jednoznačnému zlepšení v oblasti politiky, která je nepochybně velmi složitá, protože je řízena společně s členskými státy.*

Nastat

Sloveso *nastat* kolokuje se substantivem *situace*, jež je, jak lze vidět i u předchozích ekvivalentů, poměrně častým kolokačním partnerem popisovaného frazému v části Europarl. V překladu se nicméně tento lexém zbytečně opakuje, v českém textu totiž nahrazuje původní anaforu. Výsledek je tak poněkud neobratný.

Při překladu se dále mění subjekt (1. os. pl. je nahrazena právě *situaci*), v důsledku čehož mizí informace o účasti činitele na ději.

(111p) *Odnoszę wrażenie, że sytuacja ze skanerami jest bardzo podobna do tej, z jaką mieliśmy do czynienia podczas epidemii świńskiej grypy.*

(111č) *Mám dojem, že je tato situace s detektory velice podobná situaci, jaká nastala v době epidemie prasečí chřipky.*

Ocitnout se

Toto sloveso může být použito právě díky svému kolokačnímu partnerovi – substantivu *situace*; subjekt je v obou jazycích stejný.

(112p) *Jeśli chodzi o SOLVIT, mamy do czynienia z paradoksalną sytuacją (mówił o tym pan poseł Kurski), (...)*

(112č) *Co se týče sítě SOLVIT, ocitli jsme se, jak zde řekl pan Kurski, v paradoxní situaci, (...)*

Vyvíjet

Vyvíjet je slovesem vhodně zvoleným, ovšem silně závislým na kontextu; jeho objektem (resp. objektem polského frazému) je lexém *strategie*. Oproti původnímu textu je v češtině obsažena dodatečná informace o tom, jaký je vztah agentu k pacientu (tedy právě *strategii*); pokud ale tento údaj z předchozího textu vyplývá, nelze mít proti ekvivalentu námitky:

(113p) *Analizujemy dzisiaj strategię Unii Europejskiej w stosunku do Białorusi, analizujemy strategię otwarcia, z którą mamy do czynienia w ostatnich kilku miesiącach.*

(113č) *Dnes analyzujeme strategii Evropské unie vůči Bělorusku a strategii otevřenosti, kterou jsme vyvíjeli během několika uplynulých měsíců.*

Vnímat

Vnímat může být opět použito pouze ve specifickém textovém okolí; zde o výběru slovesa rozhoduje především kolokát – substantivum *signál*; zároveň máme co do činění s poměrně volným překladem:

(114p) *Mamy do czynienia z pozytywnymi sygnałami dotyczącymi poszerzania się sfery wolności na Białorusi (...)*

(114č) *Vnímáme pozitivní signály šíření svobody v Bělorusku, (...)*

Probíhat

Kolokačním partnerem verba *probíhat* je v datech *revolta* – znovu se jedná o případ, kdy je protějšek zvolen právě vzhledem ke kontextu, resp. pacientu v původním textu.

(115p) *Oprócz coraz prężniej działającej al Kaidy, mamy w nim do czynienia z poważną rebelią szycką na północy kraju w prowincji Sada (...)*

(115č) *Kromě toho, že se zde daří Al-Káidě, probíhá zde také závažná šíitská revolta v provincii Saada na severu země (...)*

Vzniknout

Vzniknout je opět vybráno vzhledem k textovému okolí; jeho patientem je *systém* (*partnerství a spolupráce*), původní frazém je znovu použit v 1. os. pl., kdežto v překladu se subjektem stává původní objekt. Tento jev je při překladu sledovaného idiomu pomocí slovesa poměrně častý.

(116p) *(...) czy będziemy mieli raczej do czynienia z systemem współpracy i kooperacji bez wyodrębnionych specjalnych instrumentów i bez wyodrębnionego systemu instytucjonalnego?*

(116č) (...) nebo místo toho vznikne systém partnerství a spolupráce bez zvláštních samostatných nástrojů a bez samostatného institucionálního systému?

Platit

Pro výběr slovesa *platit* je rozhodujícím lexém *zakaz* (v polské větě je objektem, v češtině se mění na subjekt). Jistě tak text působí přirozeněji než např. řešení *setkáváme se s všeobecným zákazem*.

(117p) *Na Litwie na terenach zwartych skupisk mniejszości narodowych mamy do czynienia z powszechnym nakazem usuwania dwujęzycznych tablic informacyjnych (...)*

(117č) *V oblastech, které jsou hustě osídlené národnostními menšinami, platí v Litvě všeobecný zákaz používání dvojjazyčných informačních nápisů (...)*

Zažívat

U tohoto verba se při překladu nemění subjekt, nicméně vhodně reflektuje účast činitele na popisovaném ději/stavu.

(118p) (...) *szczególnie w czasie spowolnienia gospodarczego czy kryzysu gospodarczego, z jakim mamy do czynienia na naszym kontynencie.*

(118č) (...) *zejména pak v době hospodářské stagnace a v situaci hospodářské krize, kterou nyní v Evropě zažíváme.*

Těžit

V případě slovesa *těžit* se podmět opět mění, stává se jím ale původní atribut. Překlad je zajiště vhodný, doslovnost by zde nebyla na místě.

(119p) *tam, gdzie pieniądze były wydawane zgodnie przede wszystkim z kryterium PKB na twarde inwestycje w infrastrukturę, tam mieliśmy do czynienia z zyskiem dla całej Unii Europejskiej (...)*

(119č) *tam, kde byly peníze vynaloženy na investice do hmotné infrastruktury a rozdělování probíhalo především podle kritéria HDP, těžila z těchto výdajů celá Evropská unie (...)*

Disponovat

Překlad obsahující verbum *disponovat* se formálně značně liší od původní verze textu – také proto, že se překladatel kromě spojení *mieć do czynienia* musel popasovat ještě s idiomem *wejść w życie*. To by bylo možné přeložit i jinak (např. *spolu se začátkem platnosti Listiny*), vzhledem k typu komunikátu se ale autor české verze uchýlil k obsírnějšímu textu obsahujícímu jak ustálená spojení typická pro právní texty (*stát se právně závazným*), tak celý název

zmiňovaného dokumentu. Taktéž dodává oslovení na začátek textu. Výsledek je tedy rozsáhlejší než polský originál, ovšem nanejvýš přijatelný.

(120p) *Wraz z wejściem w życie karty praw podstawowych w Europie mamy do czynienia z dwoma odrobinę konkurencyjnymi systemami ochrony praw człowieka.*

(120č) *Pane předsedající, nyní, kdy se Listina základních práv Evropské unie stala v Evropě právně závaznou, disponujeme dvěma systémy ochrany lidských práv, které spolu do určité míry soutěží.*

Nacházet se

Kolokátem dalšího českého protějšku idiomu *mieć do czynienia* je opět lexém *situace*. Znovu se tvar 1. os. pl. mění na 3. os. sg., resp. z adverbiale (*w Europie*) se stává subjekt (*Evropa*). Lehce zarážející snad může být výběr ekvivalentu pro polské *aborcja*, v podobném textu bychom mohli očekávat jiný termín (*umělé přerušeni těhotenství* nebo *interrupce* spíše než *potrat*).

(121p) *W Europie mamy dziś do czynienia z sytuacją, w której w państwach o szeroko rozpropagowanej i łatwo dostępnej aborcji jest mało dzieci do adopcji.*

(121č) *Evropa se v současnosti nachází v situaci, kdy v zemích, kde je možný a obecně dostupný potrat, není tolik dětí k adopci, (...)*

Dominovat

I u předposledního slovesného protějšku je opět zásadní textové okolí – *mieć do czynienia* se totiž pojí s lexémem *prym* (*transportu lotniczego*); i vzhledem k tomu, že se při překladu znovu mění subjekt z nevyjádřeného *my* na *dopravu*, která je srovnávána s jinými druhy dopravy, je popisované sloveso zvoleno vhodně.

(122p) *Przez ostatnie lata mieliśmy do czynienia z prymem transportu lotniczego w porównaniu do innych środków transportu.*

(122č) *V minulých letech letecká doprava jasně dominovala nad ostatními druhy dopravy.*

Mít

V případě substituce frazému plnovýznamovým *mít se* v češtině subjekt neněmí; objekt *sytuacja* (častý kolokát zkoumaného idiomu) je ale nahrazen spojením *něco takového*. Obě vyjádření ovšem denotují nějaký ne zcela jasně vymežitelný stav a lze říci, že si co do významu v tomto souvětí dobře odpovídají.

(123p) *Nie można powiedzieć, że z taką sytuacją mamy do czynienia obecnie.*

(123č) *A nedá se říci, že bychom tu v současnosti něco takového měli.*

MIEĆ DO POWIEDZENIA

Z šedesáti výskytů frazému *mieć do powiedzenia* je tento zastoupen plnovýznamovým slovesem v sedmi případech. Třikrát se ve výsledcích objevuje lexém *říct/řici*⁴⁶, přičemž jednou je použit v negaci, po jednom pak verba *napsat*, *vědět*, *slyšet* a *nepřispět*.

Beletristická část

Říct/řici

U slovesa *řici* se v jednom případě mění způsob (indikativ by byl v tomto situačním kontextu v češtině nepatřičný – jedná se pouze o hypotetický scénář a mluvčí nepředpokládá, že by se k záležitosti matka příjemce skutečně vyjádřila; v jiných situacích ale samozřejmě indikativ použít lze), mimo to se zde ale také objevuje výrazná interference z polštiny:

(124p) (...) *tę bluzkę, Silny, trzeba wyrzucić, ja nie wiem, co twoja matka ma na ten temat do powiedzenia, ale ja bym w tym do piwnicy nie wyszła.*

(124č) (...) *to triko musíš Silnej vyhodit, já teda nevím, co by mi na tohle téma řekla tvoje matka, ale já bych v tom nešla ani do sklepa.*

Jednak je v češtině v podstatě zbytečně dodán recipient (*mi*), jednak je v překladu ponechán lexém *téma*, což lze zcela jistě přičíst polskému vlivu. V cílovém jazyce by přirozenějším vyjádřením bylo *co by na to řekla tvoje matka*; výraz *téma* se v češtině v tomto kontextu nepoužívá.

Pokud chce mluvčí vyjádřit nějaký nedostatek či malou míru něčeho (*tylko tyle masz mi do powiedzenia*), může být v češtině použita negace, čili nikoli *řekneš mi pouze to, ale nic víc mi neřekneš?* V překladu se tedy nemění pouze samotný frazém na negované sloveso, ale navíc ještě *tylko tyle* na *nic víc*:

(125p) *Po latach tylko tyle masz mi do powidzenia (...)*

(125č) *Nic víc mi neřekneš po těch letech?*

Napsat

Napsat je naproti tomu použito vzhledem k agentu – *co řici* měly totiž noviny. Podobně jako v příkladu výše se zde objevuje spojení *mieć coś do powiedzenia na temat czegoś*, překladatel lexém *temat* ale v češtině správně vynechává. Výběrem slovesa navíc výsledný text značně zkracuje:

⁴⁶ Jednou se jedná o infinitiv *řici*, v druhém případě o kondicionálový tvar *co by řekla*.

(126p) *Oto co miała do powiedzenia na temat pogrzebu Jakuba Franka offenbachska "Gazeta Vossa"*

(126č) *Co o pohřbu Jakuba Franka napsaly Vossische Zeitung.*

Vědět

U verba *vědět* by byl možný i doslovnější překlad (např. *co k tomu můžete říct vy*), nicméně český text originálu významově odpovídá:

(127p) *Chciałem usłyszeć, co pan ma w tej sprawie do powiedzenia...*

(127č) *"Rád bych slyšel, co o tom víte vy ..."*

Slyšet

Formálně se překlad originálu vzdaluje i u slovesa smyslového vnímání. Souvětí je ovšem skvělým příkladem kontextu, v němž je možné zkoumaný frazém použít pouze v polštině:

(128p) *ale teraz nawet sprzątaacz, rozczarowany tym, co miałam do powiedzenia, wziął się do pracy (...)*

(128č) *ale teď se i uklízeč, který byl zklamaný tím, co slyšel, vrátil ke své práci (...)*

Část Europarl

Nepříspět

Poslední příklad, sloveso *nepříspět*, je zároveň jediným výskytem idiomu *mieć do powiedzenia* v části Europarl. Frazém by bylo možné přeložit i doslovněji (*neměl co říct*), nicméně vybrané řešení taktéž odpovídá polskému textu. Z nt-ového participia (*decydującym*) na začátku výpovědi se navíc stává vedlejší věta.

(129p) *W decydującym momencie negocjacji pan komisarz nie miał nic do powiedzenia,*

(129č) *Když se jednání nacházela v kritickém bodě, komisař nepřispěl ničím.*

DAĆ/DAWAĆ DO ZROZUMIENIA

Pomocí plnovýznamového slovesa je tento frazém přeložen 12krát – 7krát jako *naznačit/naznačovat* (4krát dokonavá, 3krát nedokonavá varianta), po jednom jako slovesa *vysvětlit, upozorňovat, tvářit se, říct a nezapomínat*.

Beletristická část

Naznačit/naznačovat

Všechny případy s tímto slovesem lze považovat za přijatelné – nesetkáváme se zde s nepřirozenými či negramatickými českými větami. V obou ukázkách je navíc možné pozorovat širší využití neosobních slovesných konstrukcí v polštině, jimž v češtině často odpovídá finitní tvar verba.

(130p) dała mi do zrozumienia, nie powiedziała tego wprost, ale jak się z kimś żyje latami, to nie jest potrzebne...

(130č) Ona mi naznačila... neřekla to přímo, ale když s někým žiješ celá léta, tak to není zapotřebí ...

(131p) Aby coś dać do zrozumienia?

(131č) Aby něco naznačil?

Vysvětlit

Sloveso *vysvětlit* se v datech objevuje pouze jednou, je ovšem použito nanejvýš vhodně – doslovný ekvivalent by zde působil velmi nuceně. Volba českého protějšku je logická i vzhledem k agentu, vypravěči. Příznakový je ovšem slovosled polské věty – v tomto případě verbum obyčejně nestojí na konci klauze:

(132p) (bardzo przepraszam, że w sposób tak górnolotny wyrażam się, ale inaczej nie mógł by m dać do zrozumienia, jak ma być wystawiony Ślub)

(132č) (prosím za prominutí, že se vyjadřuji tak vzletně, ale jinak bych nemohl vysvětlit, jak se má Svatba narežít)

Upozorňovat

Vhodná je taktéž volba lexému *upozorňovat* – opět si lze povšimnout toho, že se polský idiom může používat ve zcela jiné souvislosti, než v jaké se objevují jeho české protějšky. V tomto případě je pro volbu ekvivalentu rozhodující hlavně patiens – zde *kapsa*.

(133p) Lewy mi oczami daje do zrozumienia na swą kieszeń, gdzie amfa płonie suchym białym ogniem, że jesteśmy skończeni, a on tym bardziej.

(133č) Levi mě svým pohledem upozorňuje na svou kapsu, kde peří hoří suchým bílým vohněm, že sme v háji, a von tím spíš.

Tvářit se

Podobným příkladem vlivu kontextu na způsob překladu je i toto sloveso. Klíčový je zde zejména subjekt/konatel, tedy *slečinky*. Přestože je závěr souvětí z *nadętymi minami i rysami twarzy* kondenzován na adverbium *nadutě*, nezdá se, že by byla výpověď ochuzena co do významu:

(134p) *I siedziały te małolaty – pośród których dziewicy, zwłaszcza po ostatnich wakacjach, za nic nie uświadczysz – z nadętymi minami i rysami twarzy dawały do zrozumienia, że one: nie.*

(134č) *A tak tam ty malé slečinky – mezi nimiž byste pannu pohledal, zejména po posledních prázdninách – seděly naduté a tvářily se, že ony – ne.*

Říct

Říct je použito pro uvedení nepřímé řeči; toto sloveso tedy není na kontextu závislé natolik jako jiné překladové protějšky. Zároveň je zde snad (vzhledem k druhé hlavní větě) výstižnější variantou než např. sloveso *naznačit*:

(135p) *Jedna z nich dala mu do zrozumienia, że pije mocz Celestyna, i Paschalis zesztyniał z przerażenia.*

(135č) *Jedna z nich mu řekla, že pije Celestýnovu moč, a Paschalis ztuhl zoufalstvím.*

Nezapomínat

Toto sloveso zastupuje v českém překladu polský přechodník; jedná se opět o hapax, který nicméně svědčí o překladatelově schopnosti poradit si jak s prvkem, který je v češtině velmi knižní (přechodník přítomný), tak s frazémem, jehož použití by zde nebylo zcela žádoucí:

(136p) *tak na wszelki wypadek, dając sobie do zrozumienia, że ten układ ponad podziałami nie oznacza żadnej poufalości, żadnego trwałego rozejmu małżeńskiego:*

(136č) *to pro všechny případy, aby nezapomínali na to, že ona nadstandardní situace neznamená nic osobního, žádné trvalé manželské příměří:*

SHRNUTÍ

Verba jsou velmi častým způsobem překladu polských slovesných frazémů. Na základě zkoumaných dat lze říci, jsou vhodným překladatelským řešením zejména tam, kde se v češtině frazém v podobném kontextu nepoužívá nebo by působil nepřirozeně. Sloveso může specifikovat význam původního idiomu (v datech zejména u *mieć do czynienia*), je tedy třeba dávat pozor na to, aby v cílovém jazyce nedocházelo k nechtěným změnám významu (a to mimo jiné také v případech, v nichž je substituce frazému slovesem nezbytná, čili v kontextech, v nichž by byl idiom v cílovém jazyce negramatický). V některých případech se v důsledku použitého slovesa může měnit agens či patiens, jakož i větná struktura. Nicméně díky použití verba je možné vyhnout se přílišné a často nežádoucí doslovnosti. Vzhledem k výše uvedenému by na možnost překladu slovesného frazému pomocí slovesa čili na to, že víceslovné jednotce může odpovídat jednotka jednoslovná, měly upozorňovat i příslušné slovníky.

Co se týče idiomu *mieć do czynienia*, překlad pomocí sloves je častější v části Europarl. Mnohdy je protějšek zvolen vhodně, často ovšem v důsledku použití verba dochází ke konkretizaci významu a z výsledného textu není vždy zřejmé, zda překladatel originál správně pochopil (a zda neupřesnil význam nežádoucím směrem). Otázkou ovšem je, s jakou přesností vůbec lze původní text vyložit – *mieć do czynienia* může být v některých kontextech použito tak, že z výpovědi není zcela jasná role agentu, vztah k popisované skutečnosti a míra jeho zapojení do děje (podobně jako v českém *mít do činění*). Tudíž je mnohdy obtížné určit, jaké sloveso by jej mělo ideálně zastupovat. A právě dle toho, který lexém je v překladu použit, se mění míra, s jakou se agens účastní děje – některá slovesa signalizují vysokou míru zapojení (*řešit, potýkat se, zabývat se*), jiná naopak naznačují spíše pasivitu (*setkávat se*). Polský idiom může označovat obojí, je tudíž třeba sloveso pečlivě vybírat. Jak již bylo zmíněno u jednotlivých příkladů, o volbě slovesa často kromě kontextu rozhoduje i kolokační partner. Právě kvůli příslušnému kolokátu (či často objektu v původní větě / patientu) se při použití zastoupení frazému slovesem může měnit subjekt (obvykle z nevyjádřeného *my* na 3. os. sg., mnohdy se jím stává původní předmět či jiný větný člen). Kontext, kolokát/patiens byly určující zejména v případech, v nichž se v českém překladu setkáváme s hapaxy, tedy ojedinělými výskyty nějakého lexému. Ty jsou obvykle zvoleny vhodně, vzhledem k jejich frekvenci ale není možné uvažovat o jejich zařazení do slovníku.

V případě spojení *mieć do powiedzenia* se nejedná o příliš rozšířený způsob překladu (častější jsou u něj verbální konstrukce s modálním slovesem), nicméně syntetické slovesné tvary jsou jeho protějškem opět tam, kde by použití frazému nebylo možné, či tam, kde je to vhodné vzhledem k agentu. Samozřejmě je důležitý i celkový textový kontext.

U posledního idiomu *dać/dawać do zrozumienia* je častým překladovým ekvivalentem sloveso *naznačiť/naznačovat*. To lze, vzhledem k jeho frekvenci, považovat i za kandidáta na slovníkový protějšek popisovaného frazému. Mimo to by v mnoha případech mohlo nahrazovat některé nevhodné, příliš doslovné způsoby překladu. Další zde použité verba jsou více závislá na textovém okolí – patientu, agentu či příslušné syntaktické funkci.

Při překladu je tedy důležité si uvědomění, že změna slovního druhu (zde spíše víceslovné jednotky na jednoslovnou) může výslednému textu prospět, kdežto snaha za každou cenu zachovat frazém v cílovém jazyce tam, kde pro něj taková jednotka není přirozená, komunikátu spíše uškodí.

3.3.4 Neplnovýznamové (modální) sloveso + infinitiv

Podobně jako u sloves i u toho způsobu překladu je rozhodující kontext. Neplnovýznamové sloveso s infinitivem se sice v datech objevuje méně často než samostatné verbum, nicméně frazém *mieć do powiedzenia* je takto překládám poměrně hojně – prakticky ve třetině případů. Dvojazyčný slovník by tedy u příslušného hesla, alespoň v rámci exemplifikace, mohl uživatele na tento fakt upozornit.

MIEĆ DO CZYNIENIA

Z celkem 207 případů je frazém jako modální sloveso s infinitivem přeložen 7krát. Dvakrát je použita varianta *muset se vypořádat*, po jednom spojení *muset se zabývat*, *mít se zabývat*, *muset řešit* (vše z části Europarl), dále *mít hovořit* a *muset být* (v beletrii). Z modálních sloves tedy překladatelé nejčastěji volili *muset* (5krát), *mít* pouze 2krát.

Beletristická část

Muset být

Muset být je použito v presumpivní otázce, které má v češtině poněkud odlišnou strukturu než originál – ačkoli v obou jazycích následuje po oznamovací větě (resp. v češtině po vedlejší větě přívlastkové) tázací dovětek, v češtině je navíc použita konstrukce typu *to musí být* + (rozvíjející větné členy) + subjekt, resp. *to musí být* + (rozvíjený) subjekt + tázací dovětek. Překladatel navíc v českém textu obratně nahradil nt-ové participium, jež by zde působilo až příliš formálně, vedlejší větou:

(137p) *Z samymi dewiantkami mającymi nieprzeparty pociąg do świetnego zapachu złe przetrawionej gorzkiej żołądkowej miałeś do czynienia czy jak?*

(137č) *To musely být jen samé úchylné ženské, které osudově přitahovala neodolatelná vůně špatně stráveného žaludečního likéru, nemám pravdu?*

Mít hovořit

Druhý příklad z beletristické části nepochází z beletrie jako takové – objevuje se v polských *Životopisech*. V češtině má toto spojení velmi blízko k prezentu slovesu *hovořit* (*když hovoříme*). Modální *mít* zde signalizuje toliko větší obligatornost či záměr o něčem mluvit – ostatně podle SSJČ sloveso *mít* v tomto významu vyjadřuje nezbytnost nebo žádoucnost děje, jeho pravděpodobnost nebo blízkost uskutečnění⁴⁷:

⁴⁷SSJČ u mít udává celkem 13 významů slovesa mít (vč. frazémů), k modálnímu použití uvádí následující: 10. jako modální sloveso vyjadřuje s inf. různ. poměr mluvčího k slovesnému ději, např. a) jeho nezbytnost n. žádoucnost: máme chodit včas; mám tam jít?; co mám koupit?; měl jsi tu být; to jste měli vidět; on mi nemá co poroučet; b) jeho pravděpodobnost n. blízkost uskutečnění: odcházím, když mají přijít; má být přijat jako účetní; c) jeho podmíněnost n. možnost: měl jsi tu být včas, byl bys to viděl; kdyby se ti to nemělo líbit, vrať to snad nelíbilo; d) ob. (podle něm.) nejistotu o jeho pravdivosti (jako uvedení cizího mínění): ten film má být

(138p) *Kiedy mamy do czynienia z takimi osobowościami jak Schulz, trudno słowami wyrazić, co się czuje i co naprawdę chciało by się powiedzieć.*

(138č) *Když máme hovořit o takové osobnosti, jakou byl Schulz, zjišťujeme, že je velice obtížné vyjádřit slovy to, co opravdu cítíme a co bychom chtěli říct.*

Část Europarl

Muset se vypořádat

Muset se vypořádat se objevuje v souvětí, v němž je polský frazém použit hned dvakrát; podruhé je ovšem při překladu vynechán. Česká verze se od polské formálně odklání – v důsledku změny subjektu mizí přívlastková věta. Ke konci celého souvětí navíc čeština nekopíruje polský slovosled (což jindy překladu spíše prospívá), nicméně právě zde by mluvčí mohl při opakování lexému očekávat spíše inverzi, tedy *včetně menšiny křesťanské*, nikoli *včetně křesťanské menšiny*.

(139p) *Jest to kraj, w którym mamy do czynienia z zamachami terrorystycznymi, mamy do czynienia z prześladowaniami mniejszości religijnych, w tym mniejszości chrześcijańskich, (...)*

(139č) *V této zemi se musíme vypořádat s teroristickými útoky a pronásledováním náboženských menšin včetně křesťanské menšiny.*

Podruhé tato verbální konstrukce zastupuje polský přechodník – v češtině je místo kondenzace použito sloveso ve finitním tvaru, čímž vzniká vedlejší věta:

(140p) *Wydaje mi się, że mając do czynienia z takimi wyzwaniem jak kryzys gospodarczy, czy potrzeba kreowania wzrostu, nie powinniśmy wydatków na walkę z globalnym ociepleniem klimatu traktować priorytetowo.*

(140č) *Zdá se mi, že v době, kdy se musíme vypořádat s problémy, jako je hospodářská krize a nutnost zajistit růst, neměli bychom považovat výdaje na boj proti globálnímu oteplování klimatu za prioritu.*

Samotné spojení *muset se vypořádat* také naznačuje větší nutnost než původní frazém. Patienty popisovaného frazému jsou pak abstrakta *útok* a *problém*.

hezký lépe je prý; co že se mělo stát? co se asi stalo.

<https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledaj=Hledat&heslo=m%C3%ADti&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no>
[citováno 2024-03-08].

Muset se zabývat/mít se zabývat

Modální slovesa naznačují větší nutnost či potřebu i v dalších příkladech a podobně jako některá samostatná verba signalizují, jaký je vztah mluvčího k dané činnosti. *Muset se zabývat* kolokuje se opět substantivem *problém*:

(141p) *Z drugiej strony mamy do czynienia z problemem spadku liczby urodzeń, (...)*

(141č) *Na druhé straně se musíme zabývat problémem klesající porodnosti, (...)*

Varianta s *mít se* objevuje tam, kde je jejím patientem *porušování (lidských práv)*:

(142p) (...) *musimy mówić jednym głosem zawsze, kiedy mamy do czynienia z przypadkami łamania praw człowieka oraz zagrożeniem dla podstawowych swobód obywatelskich.*

(142č) (...) *musíme vždy hovořit jednohlasně, jestliže se máme zabývat porušováním lidských práv a hrozbami pro základní svobody občanů.*

Sloveso *mít* je zde použito v podobném významu jako v případě spojení *mít hovořit* – naznačuje nezbytnost/žádoucnost děje.

Muset řešit

U posledního ekvivalentu, kvůli substantivu *typ*, nedopatřením vznikla negramatická konstrukce (*jaký* ve vedlejší větě se v rodě neshoduje s rozvíjeným jménem), které si ovšem příjemce nemusí na první pohled všimnout. Přitom by v souvětí postačila drobná změna – nepřidávat do české verze lexém *typ*.

(143p) *Na naszych oczach brutalnie łamane są prawa człowieka, obserwujemy terror, z jakim nie mieliśmy do czynienia od dekad.*

(143č) *Lidská práva jsou před našima očima hrubě porušována a vidíme hrůzu typu, jakou jsem⁴⁸ po desetiletí nemuseli řešit.*

MIEĆ DO POWIEDZENIA

Z šedesáti výskytů frazému *mieć do powiedzenia* je překlad pomocí (modálního) slovesa a infinitivu použit 19krát. 9krát se v datech objevuje varianta *chtít říct/řici* (z toho 6krát s infinitivem končícím na *-t*, 3krát na *-ti*), 3krát *moci*⁴⁹ (*mnoho*) *říct/řici* (infinitiv na *-t* jednou, na *-i* dvakrát), po jednom pak spojení *chtít vyprávět*, *chtít vykládat*, *muset říct*, *moci vyprávět*,

⁴⁸ V korpusu je překlep.

⁴⁹ Sloveso „moci“ se vždy objevuje ve finitním tvaru – je tedy možné, že by někde, vzhledem k povaze textů, byl spíš infinitiv „mocht“

dá se mluvit, potřebovat sdělit a chystat se říct. Všechny tyto slovesné tvary pocházejí z beletristické části.

Z modálních sloves je zde tedy nejhojněji zastoupeno *chtít* (11krát), dále *moci* (4krát), po jednom slovesa *muset* a reflexivní *dát se*. Kromě nich zde nalézáme i slovesa *potřebovat* a *chystat se*, tedy verbum modální v širším slova smyslu (*potřebovat*) a fázové (*chystat se*).

Beletristická část

Chtít říci/říct

Co se týče varianty *chtít říct/říci*, v překladu se ve dvou případech mění způsob – v originálu nalézáme osm vět v indikativu a jednu v kondicionálu, zatímco v překladu je kondicionál použit třikrát. Způsob se v češtině a polštině liší v těchto dvou případech:

(144p) *Wołowski ma tak wiele do powiedzenia, że nie wie, od czego zacząć.*

(144č) *Wołowski by mu toho chtěl říct tolik, že neví, čím začít.*

Druhým příkladem je souvětí, v němž v češtině může minulý kondicionál působit až příliš archaizujícím dojmem (pokud již ho chtěl překladatel použít, přijatelnější se zdá varianta *co by býval chtěl říci*) – vhodnější by tak mohl být přítomný podmiňovací způsob:

(145p) *Ale mówił po to właśnie (ta myśl mnie prześladowe) żeby nie powiedzieć... tak, żeby nie powiedzieć tego co⁵⁰ naprawdę miał do powiedzenia.*

(145č) *Ale mluvil právě proto (ta myšlenka mě pronásleduje), aby neřekl... ano, aby neřekl to, co byl by chtěl říci doopravdy.*

Z výše uvedeného se tedy zdá, že použití slovesa *chtít* v některých případech může „svádět“ k větší modalitě – k použití kondicionálu namísto indikativu. To by ovšem bylo potřeba ověřit na rozsáhlejších datech.

Moci říci

Co se týče slovesa *moci*, jednou se objevuje ve variantě, kterou by taktéž bylo možno pokládat za již ustálené spojení (typ *(o tom, k tomu) nemůže mnoho říci*):

(146p) *Niewiele też ma do powiedzenia o swym kalectwie.*

(146č) *O svém zmrzačení toho také nemůže mnoho říci.*

V jednom případě, překladu *Kyberíady* S. Lema, překladatel rozšířil původní výpověď, ale vynechal recipienta:

⁵⁰ V originálu není čárka před „co“.

(147p) *Co masz mi do powiedzenia?*

(147č) *Co můžeš říci na svou obhajobu?*

U dalšího výskytu spojení *moci říci*, v *Červené a bílé* D. Masłowské, je samotný frazém přeložen adekvátně, ovšem vedlejší věta je nápadně neobratná – ačkoli to může být vzhledem k povaze textu záměrné:

(148p) *Tylko tyle masz mi do powiedzenia, kiedy tu z tobą przyszłam?*

(148č) *Jenom tohle mi můžeš říct, když jsem tu sem s tebou přišla?*

Moci vyprávět

Spojení *moci vyprávět* je použito pro překlad kondicionálu – objevuje se v ustáleném spojení typu (*o tom*) *by mohl leccos (ledacos) vyprávět*:

(149p) *Podczas gdy mężczyźni mówią o nich hałaśliwie, kobiety przeważnie milczą, choć niejedno miałyby do powiedzenia.*

(149č) *Zatímco muži o těchto věcech halasně vykřikují, ženy převážně mlčí, i když by mohly leccos vyprávět.*

Chtít vyprávět, chtít vykládat

Dále jsou pak po slovesu *chtít* použita durativa⁵¹ *vyprávět*, *vykládat* – tedy slovesa zdůrazňující trvání, průběh akce:

(150p) *Nabrala powietrza, bo wydawało się jej, że ma wiele do powiedzenia, ale nagle wszystko wyleciało jej z głowy.*

(150č) *Nadechla se, protože měla pocit, že by toho chtěla tolik vyprávět, ale najednou se jí všechno vykourilo z hlavy.*

Druhé verbum *vykládat* je použito opět v románu *Červená a bílá* psaném příznačně hovorovým stylem, jak je ostatně patrné i z lexika (např. sloveso *tankovat*):

(151p) *Ale mnie już nie obchodzi, co ona ma więcej do powiedzenia (...)*

(151č) *Ale mě už netankuje, co víc mi tu chce ještě vykládat.*

Muset říct

Ačkoli u *miec do powiedzenia* převládají varianty se slovesem *chtít*, v několika případech je v češtině zdůrazněna větší nutnost, a sice modálními slovesy *muset* a *potřebovat* (ačkoli i zmiňované *chtít* by zde mohlo být bez problémů použito). V daném kontextu je

⁵¹ <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=8053>

modální sloveso jistě vhodnější než frazém – těžko bychom následující výpověď překládali jako *mít někomu co říct* – překladatel tedy zvolil konstrukci *muset říct*:

(152p) *Nagle przypomniała sobie, że ma coś do powiedzenia Cynthii (...)*

(152č) *Najednou si vzpomněla, že musí Cynthii něco říct (...).*

Potřebovat sdělit

Větší nutnost značí i sloveso *potřebovat* – to je použito ve výpovědi, v níž se jedná o sdělení důležité, akutní. Zároveň se česká verze od originálu po formální stránce značně odklání – od *i pilnego* již překladatel navazuje novou větou, která se polštiny drží toliko po stránce sémantické:

(153p) *A on podobno ma mi do powiedzenia coś niesłychanie ważnego i pilnego, z czym nie mógł poczekać.*

(153č) *Údajně mi potřebuje sdělit něco hrozně důležitého. A protože ta věc moc spěchá, musel se sem vypravit už teď.*

Dá se mluvit

Další protějšek naopak signalizuje možnost, jak ostatně vyplývá i z původního textu. Bezpodmětná věta se slovesem *dát se* je použita jako protějšek polského neosobního tvaru *można mieć do powiedzenia*:

(154p) *Ale co można mieć do powiedzenia, kiedy pod powiekami kwitnie rozżarzona kula?*

(154č) *Ale o čem se dá mluvit, když pod víčky kvete rozžhavená koule?*

Chystat se říct

Variantu se slovesem *chystat se* by mohlo zastupovat i modální *chtít*. Nicméně se jedná o překlad nanejvýš vhodný, zejména uvědomíme-li si, že v tomto kontextu český frazém ani nepřichází v úvahu:

(155p) *A Ten Kazio miał coś do powiedzenia i nie żyje.*

(155č) *I tenhle neznámý Kazík se mi chystal něco říct – a taky už je po smrti...*

SHRNUTÍ

Překlad frazému pomocí určitého tvaru modálního slovesa a infinitivu slovesa plnovýznamového se často vyskytuje tam, kde se v češtině ustálené spojení nepoužívá a kde zároveň překladatel zbytečně nebazíruje na doslovnosti. Lze si všimnout toho, že většina

infinitivů, které se po modálních slovese objevují, jsou pro překlad použity i coby verba finita (u *mieć do czynienia* jsou to slovesa *zabývat se*, *být*, *řešit*, u *mieć do powiedzenia* sloveso *říct*).

Dále je patrné, že modální slovesa by měla být vybrána nejen tak, aby odpovídala významu polské víceslovné jednotky, ale i tak, aby výběr pomocného slovesa neměnil význam v češtině (polské *mieć* často není možné zastoupit českým *mít* – to by mohlo znamenat povinnost místo faktu, že agens má informaci, kterou chce druhému předat).

Je tedy evidentní, že použití modálních sloves není ve sledovaných jazycích zdaleka identické – různá plnovýznamová slovesa pro jistý typ sdělení vyžadují odlišná slovesa modální. Rozdíl v použití pomocných sloves je tak spíše než typem textu způsoben tím, jaký typ modality konkrétní verba vyžadují v závislosti na tom, co označují (viz např. sémantický rozdíl spojení *mám mu něco říct* / *mám mu co říct* / *chci mu něco říct*).

V případě frazému *mieć do czynienia* převládá modální sloveso *muset*, dále je pro vyjádření obligatornosti nebo záhodnosti nějakého děje použito verbum *mít*. Popisovaný způsob překladu převažuje v Europarlů, kde se objevuje 5krát, zatímco v beletristické části pouze dvakrát – a to tam, kde se výsledný text od originálu značně odklání. Zároveň je, snad i vzhledem k povaze textů (a tudíž i odpovídajících kolokačních partnerů zkoumaného frazému), v Europarlů patrná větší tendence vyjadřovat nutnost, než je tomu v beletrii.

U frazému *mieć do powiedzenia* se spojení modálního slovesa s infinitivem objevuje v případech, kdy by v češtině nebylo možné ekvivalentní víceslovnou jednotku použít. Z modálních sloves převažují verba *chtít* a *moci* – tím se tedy liší od předchozího frazému, kde naopak převládá sloveso *muset*, které je zde použito pouze jednou. Stejně jako *dát se* vyjadřující opět možnost, nikoli nutnost. Důležité je také podotknout, že pro *mieć do powiedzenia* se jedná o velmi frekventovaný způsob překladu – zmiňovaný frazém je modálním slovesem s infinitivem zastoupen ve třetině případů. Slovníky by na tento fakt měly upozorňovat – s ustáleným slovním spojením si totiž uživatel zdaleka nevystačí.

3.3.5 Neplnovýznamové sloveso + substantivum (predikát sponově-jmenný)

MIEĆ DO CZYNIENIA

Jako neplnovýznamové sloveso a substantivum je frazém přeložen celkem 8krát. V obou částech korpusu nalézáme protějšek *být svědkem* (celkem 3krát, 2krát v Europarl a jednou v beletrii), dále pak v beletrii *mít styk* (2krát) a po jednom *mít zkušenosti* a *být v přítomnosti*, jednou v části Europarl *být výsledkem*.

Obě části korpusu

Být svědkem

Toto spojení má významově velmi blízko ke slovesu *setkat se* (*s někým/něčím*). Zároveň značí, že je agens „pouze“ pozorovatelem děje. Kolokuje se substantivy *obřad*, *vývoj* a *pokus* – tedy výlučně abstrakty. V beletrii se tato jednotka objevuje dokonce v přechýlené formě, tedy *být svědkyní*:

(156p) (...) najwyraźniej sądziła, że ma do czynienia z jakimś nieznanym jej obyczajem ewangelickim (...)

(156č) (...) nejspíše usoudila, že je svědkyní nějakého jí neznámého evangelického obřadu.

V Europarl je sloveso se sponou obou případech použito v plurálu:

(157p) W ostatniej dekadzie mamy do czynienia z niespotykanym dotąd rozwojem różnego rodzaju innowacji finansowych, nowych instrumentów.

(157č) V posledním desetiletí jsme svědky bezpříkladného vývoje různých druhů finančních inovací a nových dostupných nástrojů.

Druhý výskyt je ovšem poněkud neobratný – byť se jedná o větu jednoduchou, je syntakticky poměrně složitá. Překladaťel v češtině značně upravil slovosled – objekt *państwom członkowskim / členským státům* umisťuje až na konec věty a původně volný přívlastek *wyrażonego przez autora sprawozdania / vyjádřený autorem zprávy* mění na těsný. V důsledku těchto zásahů se příjemce ve výpovědi snadno ztratí. Na první pohled se navíc zdá, že je snad spojení *členským státům* závislé na lexému *zpráva* – tak tomu ovšem není:

(158p) Po raz kolejny mamy bowiem do czynienia z próbą narzucenia państwom członkowskim określonego światopoglądu, wyrażonego przez autora sprawozdania.

(158č) Zase jednou jsme zde svědky pokusu vnucovat určitý pohled na svět vyjádřený autorem zprávy členským státům.

Beletristická část

Kolokačními partnery frazému jsou v beletristické části konkrétní podstatná jména, zvláště označení osob: *Zofia Jakubowska*, *moli* a *velkomožný pán*.

Mít styk

Toto spojení se nepřekvapivě objevuje pouze v beletrii pro popis milostného života. Jak již bylo zmiňováno výše, polský frazém je v podobném smyslu použit 10krát, následující příklad pochází z Knih Jakubových:

(159p) (...) *z Zofią Jakubowską, która już nie karmi córeczki piersią, mają mieć do czynienia Pawłowski, obydwaj Wołowscy, i jeszcze Jasskier.*

(159č) (...) *se Zofii Jakubowskou, která už nekojí dceru, má mít styk Pawłowski, oba Wołowští a ještě Jaskier.*

Mít zkušenosti

Jedná se o další případ, v němž doslovnost nepřichází v úvahu; kromě toho se zde objevuje ještě adverbium *dużo*, které je, vzhledem k českému překladu, do cílového jazyka převedeno jako adjektivum:

(160p) (...) *zainteresowała się gwałtownie Alicja, która z molami miała dość dużo do czynienia.*

(160č) (...) *zajímala se honem dál, protože sama měla s moly vskutku bohaté zkušenosti.*

Být v přítomnosti

Třetí příklad z beletristické části opět poukazuje na důležitost kontextu, konkrétně pacientu – tím je zde lexém *pán*. V tomto případě by ovšem bylo možné text přeložit i pomocí frazému:

(161p) *Jakub zawsze się zmienia, gdy ma do czynienia z możliwym.*

(161č) *Jakub se vždycky změní, když je v přítomnosti velkomožného pána.*

Europarl

Být výsledkem

V Europarlenu se tento způsob překladu objevuje pouze jednou, přičemž zkoumaný frazém opět kolokuje s abstraktem *situace*. Dále se subjektem, kterým je v polštině nevyjádřená 1. os. pl., stává původní objekt, tj. právě zmiňovaný kolokát.

(162p) *Mamy więc do czynienia z sytuacją, kiedy w polskim więzieniu przebywa człowiek (...)*

(162č) *Výsledkem je tak situace, že v polském vězení je člověk, (...)*

SHRNUTÍ

Jako sloveso následované substantivem je překládán pouze frazém *mieć do czynienia*. V jednom případě, u *být svědkem*, má sémanticky velmi blízko ke slovesu (*setkat se / setkávat se*); toto spojení zároveň kolokuje výhradně s abstraktními substantivy, stejně tak je tomu u *být výsledkem*, jehož kolokačním partnerem je *situace*. Zbývající případy se již vztahují ke konkrétním substantivům, zvláště k označení osob.

V některých případech by bylo možné v českém textu frazémy ponechat, aniž by výsledek působil nepřirozeně (např. u *být svědkem* nebo *být v přítomnosti*). U jiných to ovšem proveditelné není, např. u *mít zkušenosti*.

U několika spojení je zároveň význam konkretizován (*být svědkem*) nebo je vyjádřen explicitněji než v originálu (*být svědkem, mít styk*). Jinde význam v překladu specifikován není, nicméně je česká verze možná zbytečně ochuzena o frazém (*být v přítomnosti*).

3.3.5.1 Neplnovýznamové sloveso + adjektivum (predikát sponově-jmenný)

POZOSTAWIAC (WIELE) DO ŻYCZENIA

Z deseti případů je toto spojení jako přísudek se sponou v podobě adjektiva přeloženo třikrát. Jeho kolokáty jsou substantiva *poměr*, *latina* a *system*.

Beletristická část

Jednou je polská věta negovaná, český protějšek nikoli. To je ovšem logické, vezmeme-li v úvahu, že sémanticky obsahuje polský frazém element nějakého nedostatku, který po záporu pochopitelně mizí.

(163p) (...) w tym samym czasie nawiązałem bliższe stosunki z kobietą, których intensywność nie pozostawiała nic do życzenia.

(163č) (...) ve stejnou dobu jsem navázal intimní poměr se ženou, jehož intenzita byla stoprocentní.

Vidíme, že ačkoli formálně dochází k výraznější modifikaci výpovědi, význam zůstává zachován.

V dalších dvou variantách idiomu se naopak setkáváme s afirmativní konstrukcí polštině, jejíž český protějšek je v negaci. Adjektivum je ještě rozvíto adverbem *zdaleka*, kterému v polštině odpovídá protějšek *wiele*; celá konstrukce je tedy přeložena jako *nebýt zdaleka dokonalý*, v Europarlu jako *nebýt zdaleka uspokojivý*:

(164p) Potem jednak zauważył z rozbawieniem, że i łacina świętej pozostawiała wiele do życzenia (...)

(164č) Potom si však s úlevou všiml, že ani latina svaté nebyla zdaleka dokonalá (...)

Část Europarl

V Europarlu se objevuje verze *nebýt zdaleka uspokojivý* – opět s kvantifikátorem v obou jazycích:

(165p) System polityczny również pozostawia wiele do życzenia (...)

(165č) Ani politický systém není zdaleka uspokojivý. (...)

SHRNUTÍ

Pokud je frazém přeložen jako predikát sponově-jmenný, je výpověď zpravidla více formálně pozměněna; to ovšem při překladu není na překážku, pokud je zachován význam původního textu. Objevuje se pouze při překladu frazému *pozostawiac wiele do życzenia* – tedy u

idiomu, jemuž chybí přímý český protějšek. Nelze tedy říci, že by toto spojení obecně zastupovalo popisované polské idiomy.

3.3.6 Vedlejší věta

MIEĆ DO POWIEDZENIA

Beletristická část

Z šedesáti výskytů frazému *mieć do powiedzenia* je zkoumané spojení přeloženo vedlejší větou 9krát. Většinou se ovšem jedná o modifikaci frazému *mít co říct*, resp. jeho negované varianty, v níž je místo verbálního substantiva použito sloveso ve finitním tvaru, tedy namísto *nemít co říct* se setkáváme s podobou typu *neměl, co by řekl*. Stejně je tomu i v případě souvětí *neměl, co by dodal* (v kondenzované podobě idiom *nemít co dodat*). Negace se zde z devíti případů objevuje 7krát. Všechny vedlejší věty jsou předmětné. Věta *neměl, co by řekl* a její varianty⁵² se v datech objevuje 5krát. Dalšími vedlejšími větami jsou *co k tomu můžeš říct; o čem by stálo zato aspoň se zmínit; co bych o tobě mohla vyklopit* a zmiňované *nemá, co by dodal*.

Předmětnou větu, vlastně frazém převedený do podoby s finitním slovesem, by bylo možné prakticky ve všech případech nahradit odpovídající kondenzací, tedy opět idiomatickým spojením – např. zde:

(166p) *Ale to serce nic więcej nie miało już do powiedzenia.*

(166č) *Ale její srdce už nemělo, co by řeklo.*

Stejně tak je tomu v případě vedlejší věty *nemá, co by dodal*, zastupující spojení *nemít co dodat*:

(167p) (...) *oświadczył, że nic, ale to zupełnie nic nie ma do powiedzenia.*

(167č) (...) *načež pravil, že nemá nic, ale vůbec nic, co by dodal.*

U varianty *co k tomu můžeš říct* je ale evidentní, že by zde doslovnější překlad či použití frazému možné nebylo (ačkoli verze s určitým tvarem slovesa *moci* a infinitivem *říct* by pochopitelně přípustná byla):

(168p) *Tylko tyle masz do powiedzenia?*

(168č) *To je vše, co k tomu můžeš říct?*

Zbývající vedlejší věty nejsou modifikací frazému, nýbrž volnějším překladem polského originálu. Jistě by tedy přicházela v úvahu i jiná překladatelská řešení:

(169p) *Jeśli ktoś z was ma mi coś co powiedzenia, (...)*

⁵² Pro úplnost: *Nemáš, co bys mi řekl; nemám, co bych řekl; nemá, co by řekl; nemělo, co by řeklo; nemáme, co bychom řekli.*

(169č) *Jestli někdo z vás ví cokoli, o čem by stálo za to aspoň se zmínit, (...)*

Volněji je přeložen i text D. Masłowské, hovorovým stylem napsaná Červená a bílá:

(170p) *Nie mam nic do powiedzenia Alicji.*

(170č) *Neexistuje nic, co bych o tobě mohla vyklopit Alici.*

POZOSTAWIAĆ (WIELE) DO ŻYCZENIA

Pomocí vedlejší věty je tento frazém přeložen dvakrát; jednou jako *kteřá zůstává daleko od žádoucího stavu*, podruhé jako *není taková, jakou bychom si přáli*.

Část Europarl

V jednom případě máme co do činění s lehce obměněnou variantou idiomu – namísto verba *pozostawiać* či *pozostawać* se setkáváme se slovesem *budzić*; to však funguje ve stejném významu jako zmíněné lexémy. Obě vedlejší věty zastupující polský frazém jsou přívlastkové.

(171p) *W rzeczywistości zachodzą procesy wyludniania się obszarów o trudnych warunkach gospodarowania, gdzie stan infrastruktury budzi wiele do życzenia.*

(171č) *Ve skutečnosti se oblasti se složitými podmínkami pro zemědělskou činnost a s infrastrukturou, která zůstává daleko od žádoucího stavu, postupně vylidňují.*

Původní spojení je v tomto případě nahrazeno větou *kteřá zůstává daleko od žádoucího stavu*. V obou jazycích je použit kvantifikátor – *wiele* v polštině a *daleko* v češtině. Ačkoli se český text od originálu formálně značně liší, smysl výpovědi se překladateli podařilo zachovat. I tak by ovšem bylo možné zvážit formulaci pomocí ustálenějšího slovního spojení, tedy např. *kteřá má daleko k dokonalosti / kteřá má značné rezervy*. Druhý příklad vypadá následovně:

(172p) *Ze smutkiem stwierdzam, że w moim kraju – w Polsce - mimo iż Romowie nie są dyskryminowani, to stopień ich integracji pozostawia wiele do życzenia.*

(172č) *S politováním říkám, že v mé vlasti, v Polsku, přestože zde nejsou Romové diskriminováni, míra jejich integrace není taková, jak bychom si přáli.*

Zde překladatel vlastně zůstal i u původního významu slovesa *życzyć*, tedy *přát si*. Nelze ovšem jednoznačně říci, jestli se v případě tohoto souvětí jedná o potenciální interferenci, nebo naopak o vhodně zvolené přeformulování polského textu.

SHRNUTÍ

U slovesných frazémů přeložených pomocí vedlejších vět se setkáváme s příklady dvojího druhu: jednak s modifikací idiomu do této podoby (verbální substantivum se mění na slovesný tvar), jednak s volným překladem.

V případě spojení *mieć do czynienia* je frazém do větné podoby přeformulován v šesti případech z devíti; vedlejší věty zastupující ustálené spojení se s tímto vlastně shodují sémanticky, nikoli však formálně. Souvětí v překladu dále zaznamenáváme především tam, kde je v polštině (posléze i v češtině) použita negace (sedm výskytů z devíti). Lze je ale využít i tehdy, kdy se chce autor české verze vyhnout doslovnosti (zde celkem třikrát).

Vedlejší věta je taktéž použita pro frazém, kterému chybí jasný český protějšek – tedy tam, kde je ustálené spojení přeloženo opisně; to se týká spojení *pozostawiać wiele do życzenia*.

3.3.7 Substantivum

MIEĆ DO CZYNIENIA

Polský frazém je pomocí substantiva přeložen 3krát – jednou bez prepozice jako *situace*, dvakrát pak s předložkou *w* jako *w oblastech* a *w přítomnosti*.

Beletristická část

V přítomnosti

Substantivum s prepozicí zastupuje polský přechodník přítomný:

(173p) Nikt nie jest od tego wolny, że inaczej zachowuje się, mając do czynienia z kimś wyżej od siebie postawionym, a inaczej, gdy spotyka się z takim, który stoi niżej.

(173č) Nikdo nezabrání tomu, aby se choval jinak v přítomnosti někoho výše postaveného a jinak, když se setká s někým, kdo stojí níže.

Z překladu je jistě patrné, že by bylo možné více se přidržet originálu a v češtině použít variantu *maje do činění s někým výše postaveným*. Patrně se ale překladatel snažil vyhnout archaičnosti, kterou přechodník signalizuje – přestože se jedná o Knihy Jakubovy, jimž by podobná formulace stylisticky nevadila.

Část Europarl

Situace

Substantivum *situace* zastupuje celou vedlejší větu podmíněnou, která se ale v české verzi mění na objekt:

(174p) I w dużym stopniu to, z czym mamy do czynienia na Węgrzech, oczywiście, ma również swoje źródła w niewłaściwej polityce rządu, ale również Węgry zostały dotknięte ucieczką kapitału, (...)

(174č) Situaci Maďarska samozřejmě z velké části zavinila nesprávná vládní politika, ale Maďarsko bylo také postiženo odlivem kapitálu, (...)

Jak je možné vidět, i přes kondenzaci a značné přeformulování celého souvětí překlad věrně odráží polský text.

V oblastech

O podobný případ (kondenzaci) se jedná i u varianty s prepozicí *w* – i zde substantivum zastupuje vedlejší větu, ovšem místní:

(175p) Natomiast tam, gdzie mamy do czynienia z wieloszczeblową kontrolą i odpowiedzialnością państw członkowskich, efekty jak na razie – co stwierdza sprawozdanie – są niewielkie, (...)

(175č) Na druhé straně v oblastech podléhajících víceúrovňovým auditům a odpovědnosti členských států jsou účinky podle zprávy zatím mizivé, (...)

SHRNUTÍ

Substantivum při překladu zpravidla zastupuje celou větu, tedy funguje jako kondenzace. Formálně tak dochází k většímu odklonu od původní polské verze (a to často i v jiných částech textu), nicméně všechna česká souvětí působí přirozeně a sémanticky polskému originálu odpovídají. Pro překlad slovesných frazémů se ale substantivum používá velmi zřídka.

3.3.8 Jiné řešení

Při užití jiného překladatelského řešení zpravidla dochází k většímu formálnímu odklonu českého textu od originálu.

MIEĆ DO CZYNIENIA

Tříkrát je frazém přeložen jinak než pomocí výše uvedených kategorií; jeden výskyt pochází z beletristické části korpusu, zbylé dva z Europarlu.

Beletristická část

Řešení nezapadající do výše popisovaných kategorií se v subkorpusu objevuje jednou, v knize *Svůj vůz i pluh táhni přes kosti mrtvých* – při překladu se totiž mění agens a patiens. Původní nevyjádřený subjekt *my* je nahrazen polským objektem z *Człowiekiem*. Česká verze je navíc doplněna o substantivum *syndrom*:

(176p) Mamy wtedy do czynienia z Człowiekiem, który dostał od losu sporo, ale zupełnie nie wykorzystał swojego potencjału.

(176č) Tento syndrom má Člověk, k němuž byl osud neobyčejně štědrý, ale který přitom svých možností dostatečně nevyužívá.

Europarl

Zde je, na rozdíl od některých případů popisovaných v jiných kapitolách práce, česká verze značně stručnější než polská. Je tomu tak jednak proto, že je přívlastková věta nahrazena atributy – verbální konstrukce (z *jakim mamy do czynienia w strefie euro*) se mění na neverbální (*současná krize eurozóny*). A jednak proto, že je část textu vynechána – z *tego najbardziej ambitnego projektu integracyjnego Unii Europejskiej* se stává *tohoto ambiciózního projektu*. Překlad se tedy co do formy od původního textu zásadně liší.

(177p) Wreszcie, czy kryzys, z jakim mamy do czynienia w strefie euro i brak solidarności państw w walce z nim nie stanowią zagrożenia dla powodzenia tego najbardziej ambitnego projektu integracyjnego Unii Europejskiej?

(177č) A konečně, představuje současná krize eurozóny a nedostatek solidarity členských států při jejím řešení hrozbu pro úspěch tohoto ambiciózního projektu?

V posledním případě je frazém při překladu vynechán v důsledku přeformulování výpovědi – vedlejší podmětová věta zahrnující *mieć do czynienia* je zastoupena rozvitým subjektem:

(178p) To, z jak głębokimi podziałami mamy do czynienia pokazuje skomplikowane tło konfliktu.

(178č) Komplikované pozadí konfliktu ukazuje hloubku rozdílů mezi stranami.

MIEĆ DO POWIEDZENIA

Beletristická část

V případě tohoto frazému je jiné překladatelské řešení použito 3krát, ačkoli některé české verze by měly k výše popsaným kategoriím poměrně blízko.

V prvním souvětí se tvar s nevyjádřenou 1. os. pl. přítomku aktiva mění na 3. os. sg. v pasivu s n-ovým participiem, tedy na bezpodmětnou větu (*z co mamy dziś jeszcze do powiedzenia se stává co mělo být dnes řečeno*), navíc je díky slovesu *mít* dodána informace o nezbytnosti/žádoucnosti děje.

(179p) *Czy wszystko, co mamy dziś jeszcze do powiedzenia, nie zostało już powiedziane?*

(179č) *Cožpak nebylo už řečeno všechno, co mělo být dnes řečeno?*

V dalším případě se při překladu mění původní subjekt na objekt (mění se agens a patiens), v důsledku čehož není v cílovém textu podmět vyjádřen. Idiom je v české verzi zcela přeformulován.

(180p) *Że Iwan Mukta musi mieć jeszcze wiele do powiedzenia.*

(180č) *Od Ivana Mukty by se toho mohl ještě hodně dozvědět.*

V poslední výpovědi se překladatel, až na zkoumaný frazém, poměrně věrně drží originálu; z pacientu se při překladu tentokrát nestává agens, pouze vyjádření *nie ma na ten temat więcej do powiedzenia* se mění na *nemělo žádné jiné údaje*.

(181p) *Bo dział ewidencji ludności Urzędu Miejskiego nie ma na ten temat więcej do powiedzenia.*

(181č) *Oddělení evidence obyvatel Městského úřadu nemělo žádné jiné údaje.*

POZOSTAWIAC (WIELE) DO ŻYCZENIA

Frazém je způsoby, které nevyhovují výše uvedeným kategoriím, přeložen dvakrát. Pokud vezmeme v úvahu jeho nízký výskyt, je takto vzhledem ke zbylým frazémům překládán značně častěji – pravděpodobně i proto, že mu chybí přímý český protějšek.

Část Europarl

Jednou je polská bezpodmětná věta v češtině vyjádřena obdobně, pomocí *je třeba*; zbytek souvětí je v cílovém jazyce velmi podobný originálu:

(182p) (...) *wiele pozostaje jednak do życzenia, jeśli chodzi o proces demokratyzacji tego kraju.*

(182č) (...) *je třeba učinit ještě mnoho dalšího, pokud jde o proces demokratizace této země.*

Podruhé je idiom přeložen taktéž pomocí neosobního slovesného tvaru, nicméně, podobně jako u některých příkladů výše, se zde z původního subjektu (*priorytety*) stává objekt (*těmto prioritám*), věta dvojčlenná se tedy mění na jednočlennou (bezpodmětnou):

(183p) *A właśnie te priorytety pozostawiają wiele do życzenia.*

(183č) *Těmto prioritám lze skutečně ještě ledacos vytknout.*

Opět můžeme na příkladech výše vidět, že míra nedostatku vyjádřená spojením *pozostawiać wiele do życzenia* je v češtině různá – druhý způsob překladu, zdá se, signalizuje nepatrně méně nedokonalostí/nedostatků.

DAĆ/DAWAĆ DO ZROZUMIENIA

Z 48 výskytů frazémů spadají do kategorie „nezařazeno“ tři překladatelská řešení.

Beletristická část

V prvním případě je česká výpověď značně rozšířena. Překladatel jednak přidal větu (*Nemohla bys s tím už jednou přestat?*), následně druhé souvětí originálu rozdělil do dvou samostatných vět, konkretizoval lexy *takimi sposobami* a doplnil i část posledního souvětí. Z výsledného textu lze jen těžko určit, která část by měla odpovídat větě *Czy musisz ciągle takimi sposobami dawać mi do zrozumienia.*

Celkově se tedy shoduje pouze začátek a konec celé výpovědi. Překladatel se přitom polské verzi tolik vzdalovat nemusel (druhé souvětí lze přeložit např. jako *musíš mi pořád dávat najevo, že mě tu nechceš?*):

(184p) *Czyś ty oszalala? Czy musisz ciągle takimi sposobami dawać mi do zrozumienia, że jestem tu niepożądana?*

(184č) *Copak ses vážně zbláznila? Nemohla bys s tím už jednou přestat? Nebo na mě pořád budeš takhle vyjíždět? Zase to vypadalo, že mě tu nechceš.*

Druhý příklad, konstrukce *pomiędzy jękami dawał do zrozumienia* je zastoupena verbální frází *stále huhlal nějaké výčitky*. Překlad se od původní výpovědi neliší tolik jako předchozí ukázka, původní frazém je vlastně nahrazen slovesem s objektem:

(185p) Ciężko poszkodowany i jeszcze ciężiej obrażony Bobuś pomiędzy jękami dawał do zrozumienia, że posądza Alicję o zastawienie pułapki specjalnie na niego.

(185č) Těžce postižený a především težce uražený Boban stále huhlal nějaké výčitky, že tu past Alice uchystala speciálně na něj.

Ani naposledy se překlad od původního textu nijak zásadně neodklání. Vzhledem k tomu, že by v češtině nebylo možné idiom použít, je tento nahrazen, podobně jako v předchozím případě, slovesem a substantivem, resp. predikátem (*mohu poskytnout*) a objektem (*představu*).

(186p) To mogę panu tylko dać ogólnie do zrozumienia.

(186č) O tom vám mohu poskytnout jenom obecnou představu.

SHRNUTÍ

Na rozdíl od jiných překladatelských řešení se ve volném překladu nevyskytují žádné nepřirozené obraty. České texty se od polského originálu odklánějí v různé míře – někdy překladatel text značně mění (a v některých případech zbytečně, např. u mieć *do zrozumienia*), jindy původní výpověď kopíruje poměrně věrně, pouze obměňuje konstrukci s verbálním substantivem. V některých případech se ze slovesné struktury stává neslovesná (vedlejší věta zastupující větný člen se v překladu stává tímto členem), v jiných si při překladu objekt vyměňuje roli se subjektem (resp. původní *patiens* s *agentem*). Celkově lze říci, že pokud v nějakém kontextu není patřičné použít českou variantu daného frazému, je vhodnější přeložit text opisně. Stejně tak je tímto způsobem vhodné postupovat tehdy, nemá-li frazém v druhém jazyce přímý protějšek (*pozostawiać wiele do życzenia*).

3.3.9 Nulový ekvivalent

MIEĆ DO CZYNIENIA

Část Europarl

3krát v češtině pro zkoumaný frazém nenalzáme žádný protějšek. Vždy je při překladu vynechán tam, kde se v originálu idiom opakuje; dva případy dokonce nalzáme v jednom souvětí, v němž je ze tří výskytů *mieć do czynienia* přeloženo do češtiny pouze jednou, a sice jako sloveso *jednat se*:

(187p) Po drugie ważne jest stwierdzenie, czy mamy do czynienia z błędami, czy mamy do czynienia z nieprawidłowościami, czy mamy do czynienia z przestępstwami.

(187č) Za druhé, je velmi důležité zjistit, zda se jedná o chyby, o nedostatky, nebo o zločin.

V druhém případě se frazém opakuje jen jednou, a právě jeho druhý výskyt je v češtině vypuštěn. Poprvé je opět přeložen pomocí slovesa, a sice *vypořádat se*:

(188p) Jest to kraj, w którym mamy do czynienia z zamachami terrorystycznymi, mamy do czynienia z prześladowaniami mniejszości religijnych, w tym mniejszości chrześcijańskich, (...)

(188č) V této zemi se musíme vypořádat s teroristickými útoky a pronásledováním náboženských menšin včetně křesťanské menšiny.

SHRNUTÍ

Frazém je při překladu vynechán pouze u spojení *mieć do czynienia*, všechny příklady pocházejí z části Europarl. Vždy se jedná o případy, kdy se idiom ve výpovědích opakuje.

Závěr k frazémům

Je patrné, že polské frazémy jsou pro překladatele problematické v různé míře – paradoxně více potíží působí ty, jež mají „přímý“ český protějšek (např. *mieć do czynienia*) než jednotka, která ho nemá (*zde pozostawiać wiele do zyczenia*).

Na příkladu deverbativních konstrukcí, jež jsou součástí polského frazému, je vidět, že ne vždy je vhodné překládat tento obdobným ustáleným spojením (leckdy to ani není možné). Mnohdy se ukazuje, že opisný způsob překladu je vhodný, ba někdy dokonce jediný možný. Zároveň na mnoha příkladech vidíme, že frazémy obsahující verbální substantivum se používají

i v jiných kontextech než jejich české protějšky (např. frazém *mieć do powiedzenia*, často i *dać/dawać do zrozumienia*).

Z pohledu na způsob překladu části BEL a EU rovněž vyplývá, že v případě beletrie se překladatelé snaží o mnohem větší doslovnost, zatímco v případě EU volí volnější překlad a více se soustředí na celkový kontext než na samotný frazém. Přestože se v beletristické části jedná o profesionální překlady, až překvapivě často je možné narazit na interference z polštiny či velmi neobratná česká spojení (která se většinou nezdaří být záměrem). Volnější překlad použitý v Europarlu je oproti tomu povětšinou ku prospěchu textu v cílovém jazyce, na druhou stranu je ovšem potřeba dávat pozor na to, aby tento způsob překladu neústil v posun významu. Přesto je patrné, že je mnohdy vhodnější zastoupit slovesný frazém nějakým slovesným tvarem, tedy jednotkou nikoli ustálenou.

Ukazuje se, že pro výběr vhodného překladového protějšku jsou důležité zejména následující aspekty. Především je třeba dbát na celkový kontext. Frazémy, jež lze uznat za přímé překladové protějšky (*mieć do powiedzenia* – *mít co říct*, *mieć do czynienia* – *mít co do činění*, *mít co dělat*), se nemusejí v obou jazycích používat identicky – mohou se objevovat v odlišných kontextech. Jejich výskyt se tak může překrývat pouze částečně. V jazyce originálu se tedy ekvivalent nemusí v daném textovém okolí používat (může být nejen nepřirozený, ale až negramatický). Zároveň je důležité, aby příjemce pochopil překlad doslovně (např. překladu *mieć do czynienia* jako *mít co dělat*). S tím souvisí i kolokát daného frazému – v původním jazyce se sice frazém může pojít s nějakými typy lexémů, ale tyto mohou být odlišné než běžné kolokáty protějšku v cílovém jazyce. Pokud tedy narazíme na výraz, který typicky místo frazému vyžaduje např. sloveso, je vhodnější se tomuto přizpůsobit. Právě překlad pomocí slovesa se u slovesných kolokací / frazémů objevuje právě tam, kde se ustálená jednotka v češtině nepoužívá. Poměr slovesných tvarů v překladech vůči frazémům není zanedbatelný, u *mieć do czynienia* a *dać/dawać do zrozumienia* je použit přibližně ve třetině případů.

S kolokacemi souvisí i *patiens* – je důležité, jaký činitel je dějem zasažen, podle toho by měl být vybrán i ekvivalent (je to patrné např. u *mít tu čest* / *mít co do činění* / *mít co činit*). Podstatný je ale i *agens*, tedy konatel (to je viditelné např. u *mieć do powiedzenia*). Na způsob překladu může mít vliv i to, zda je výpověď afirmativní, nebo negativní (v negativní větě např. může působit zvláště použitím neurčitého zájmena místo zájmena záporného). Klíčový pro výběr vhodného ekvivalentu je pochopitelně i styl – pokud je jazyk originálu výrazně hovorový, nehodí se vybírat knižní prvek a naopak (např. *mít co kecat*). Tato kritéria mohou být důležitá i v případech, kdy se frazém objevuje v datech pouze ojedinele.

3.4 Použití českých frazémů

V této kapitole jsou stručně popsány české frazémy, které jsou protějšky zkoumaných polských spojení. Pro ověření jejich použití byl zvolen korpus SYN v12 – nejedná se sice o reprezentativní korpus (převažuje v něm publicistika), nicméně vzhledem k tomu, že nás zajímá i to, zda se nějak změnilo používání vybraných spojení v čase a také jejich typické kolokáty, chceme mít co nejvíce dat. Korpus byl tedy upřednostněn hlavně pro svůj rozsah. Převahu publicistiky kompenzuje údaj o relativní frekvenci jednotek; i přesto je ovšem (hlavně v lexiku) patrná převaha tohoto žánru.

U českých frazémů je vždy uvedena jejich četnost, některých případech četnost lemmat (je-li jednotka rozvíta dalšími lexémy), nejpoužívanější tvary, proměna v čase (ale pouze rámci synchronního korpusu), slovní druhy, které po nich následují (včetně interpunkce), a pravostranné jmenné kolokáty (tam, kde je to smysluplné; jinde např. objekty, které jsou vloženy do víceslovné jednotky). Tento popis se snaží zachytit typické použití českých jednotek.

3.4.1 Mít co do činění

V korpusu se objevuje celkem 11 423krát⁵³, tzn. na milion pozic je toto spojení použito 1,83krát⁵⁴. Co se týče jeho významu, nejlépe asi odpovídá široké sémantice polského *mieć do czynienia*. Další jednotky totiž obvykle mohou být použity i jinak než coby synonyma zmiňovaného frazému.

Mít co do činění může být navíc doplněno o další lexémy – tyto zobrazíme pomocí *Frekvence > Lemmata*. Často se na vymezené pozici objevují jednotky *to, hodně, v minulosti, také, tedy, tu, nic, vůbec, kdy, mnoho, moc, s případem, totiž* nebo *málo*. Záporné zájmeno *nic* ale na tomto místě kvůli spojení negace s lexémem *co* působí velice zvláště (*to však nemá nic co do činění s náboženskou iracionalitou*), nicméně v datech se tato kombinace neobjevuje příliš často.

Po seřazení slovesných tvarů dle záložky *Frekvence > Slovní tvary* lze sledovat, že nejčastěji se frazém používá v přítomnosti, přičemž nejfrekventovanější je 3. os. pl. následovaná 1. os. pl. a 3. os. sg. S větším odstupem se pak setkáváme s tvary préterita, konkrétně opět 3. os. pl., po něm následuje infinitiv a dále préteritum 3. os. sg. Převládají afirmativní podoby frazému, negace je teprve sedmým nejčastějším tvarem.

⁵³ Při použití CQL dotazu [lemma="mít*"] [lemma="*.**"] {0,3} [lemma="co*"] [lemma="do*"] [lemma="činit|činění*"].

⁵⁴ I.p.m. = *instances per million*, tj. počet výskytů dané jednotky na milion pozic.

	Filtr	word	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n	mají co do činění	1 576	0,25
2	p / n	máme co do činění	1 433	0,23
3	p / n	má co do činění	1 316	0,21
4	p / n	měli co do činění	720	0,12
5	p / n	mít co do činění	588	0,09
6	p / n	měl co do činění	498	0,08
7	p / n	nemá co do činění	379	0,06
8	p / n	máte co do činění	237	0,04
9	p / n	měla co do činění	229	0,04
10	p / n	nemají co do činění	136	0,02

Obr. 3. Frekvence tvarů spojení *mít co do činění*

Co se týče použití frazému v různých typech textů, podle absolutní frekvence sice převládá v publicistice, nicméně podle frekvence relativní je nejhojněji zastoupen v beletrii (3,27 i.p.m.), po níž následuje oborová literatura. Lze tedy říci, že nejužívanější je právě v krásné literatuře.

	Filtr	doc.tdtype_group	Freq	i.p.m. ▼
1	p / n	FIC: beletrie	779	4,46
2	p / n	NFC: oborová literatura	1 130	2,13
3	p / n	NMG: publicistika	9 514	1,72

Obr. 4. Zastoupení v textových typech

Z hlediska časového je jeho četnost v podstatě stabilní a v posledních desetiletích se nijak zásadně nemění.

Pokud jde o slovnědruhovou frekvenci výrazů objevujících se po tomto frazému, je možné ji ověřit pomocí záložky *Frekvence > Vlastní*. Na pozici 1R (*slova od KWIC nejvíce vpravo*) lze vyhledat atribut *pos*, tedy slovní druh⁵⁵. Tabulka vypadá následovně:

	Filtr	pos	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n	R	7 482	1,2
2	p / n	Z	2 722	0,44
3	p / n	J	399	0,06
4	p / n	D	394	0,06
5	p / n	A	117	0,02

Obr. 5. Frekvence slovních druhů po *mít co do činění*

Nejčastěji po idiomu následuje prepozice (obvykle *s*). Druhá nejpoužívanější (*s* výrazným odstupem) jsou interpunkční znaménka – *mít co do činění* často stojí na konci věty a hojně se objevuje ve větách vedlejších, nejčastěji předmětných, (*Abyste pochopili, s kým máte co do činění*) nebo přívlastkových (*prověříme si některé lidi, se kterými měla oběť co do*

⁵⁵ Uvedeno pět nejčastějších slovních druhů.

činění). Za interpunkcí s odstupem následují adverbia (*jen, právě, už, také, ...*)⁵⁶, po nich konjunkce (*i, a, ani*), po nichž obvykle opět stojí předložka *s*.

Co se týče pravostranných jmenných kolokátů po prepozici *s*, lze je ověřit opět pomocí záložky *Frekvence > Vlastní*. Nejprve je možné pozitivním filtrem vydělit tento slovní druh (tedy R na pozici 1R) a dále vyhledat lemma *s* na pozici 1R a *pos* (slovní druh) na pozici 2R. Jak se ukazuje, po zmiňované předložce jsou nejčastější substantiva, teprve po nich adjektiva. Substantiva je možné opět vyfiltrovat a následně seřadit podle četnosti lemmat. Frekvenční špička je takováto: *člověk, policie, droga, zákon, zloděj, muž, oheň, výroba, sport, fotbal, žena, kultura, peníze, voda, stát*.

Můžeme ověřit i podstatná jména stojící bezprostředně po adjektivech, tedy substantivní lemmata na pozici 3R. Nejčastější jsou pak podobná předchozímu seznamu: *člověk, fotbal, vrah, kuchyně, policie, úřad, ruch, politika, muž, žena* aj.

Je zde sice patrný vliv textů obsažených v korpusu (zajisté nelze např. *policii* nebo *drogu* považovat za typický kolokát frazému *mít co do činění*), nicméně data dostatečně ilustrují to, jaké lexémy mohou po idiomu následovat – tedy jak abstrakta, tak konkréta a označení osob.

3.4.2 Mít co dělat

*Mít co dělat*⁵⁷ je na rozdíl od předchozího spojení víceznačné – nejedná se pouze o synonymum frazému *mít co do činění*, tedy o význam *mít něco společného*. Idiom může vyjadřovat i námahu (*Vyběhl do uličky a děti měly co dělat, aby utekly*) nebo fakt, že má agens *co* na práci (*Aspoň budete mít co dělat*). V negované podobě má velmi blízko ke slovesu *nudit se* (*Když nemáte co dělat, opakujte si počty*.) nebo může označovat, že se někdo nachází na nepatřičném místě (*Tady nemáš co dělat, tady se obléká král*.). V datech se objevuje i *mít co dělat s někým* coby výhrůžka (*Kdo okamžitě nepřestane, bude mít co dělat se mnou!*) a další způsoby použití.

Všechny tyto a jiné případy dají dohromady dají 52 604 výskytů, což je 8,43 i.p.m. Jedná se tedy o jednotku používanou velmi hojně a v různých kontextech. Význam odpovídající polskému *miec do czynienia* by při tomto počtu bylo velmi těžké vydělit – sice lze vyfiltrovat výsledky s prepozicí *s*, ta ovšem nemusí následovat bezprostředně po idiomu, naopak mu může s různým odstupem i předcházet. Proto bude tento krok učiněn až při popisu možných kolokátů frazému v požadovaném významu.

I tato jednotka bývá doplněna o další lexémy. Je jich poměrně mnoho, nejčastějšími z nich jsou *za volantem, tam, pořád, to, stále, vůbec, na silnici, v politice, tady, tu* nebo *dost*. Jedná se přitom převážně o adverbialie, z nichž převažují příslovce a častá jsou i substantiva po prepozici. Spojení *nemít za volantem / na silnici co dělat* můžeme zajisté taktéž považovat za již ustálené kolokace nebo frazémy.

⁵⁶ Seřazeno dle frekvence.

⁵⁷ Vyhledáno dotazem [lemma="mít"] [lemma=".*"] {0,3} [lemma="co"] [word="dělat"] within<s/>.

Mezi tvary slovesa mít převládá negace – nejčastější je 3. os. sg. a 3. os. pl. prézentu. Následují afirmativní podoby frazému, a 3. os. sg. préterita a prézentu:

	Filtr	word	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n	nemá co dělat	5 326	0,85
2	p / n	nemají co dělat	4 897	0,79
3	p / n	měl co dělat	2 907	0,47
4	p / n	má co dělat	2 478	0,4
5	p / n	měli co dělat	2 243	0,36
6	p / n	mít co dělat	2 182	0,35
7	p / n	neměl co dělat	2 146	0,34
8	p / n	mají co dělat	1 580	0,25
9	p / n	měla co dělat	1 382	0,22
10	p / n	máme co dělat	1 342	0,22

Obr. 6. Frekvence tvarů spojení *mít co dělat*

Z textových typů se frazém zdaleka nejčastěji používá v beletrii, výrazně méně pak v publicistice a nejméně obvyklý je v oborové literatuře. Výsledky jsou opět řazeny dle absolutní frekvence:

	Filtr	doc.txttype_group	Freq	i.p.m. ▼
1	p / n	FIC: beletrie	4 245	24,29
2	p / n	NMG: publicistika	45 863	8,29
3	p / n	NFC: oborová literatura	2 496	4,71

Obr. 7. Zastoupení v textových typech

Z hlediska časového má tento frazém vyšší relativní frekvenci ve starších textech, resp. v textech 90. let. Dnes je jeho použití stabilní a nevykazuje žádné výkyvy.

Pokud se zaměříme na slovní druhy / interpunkci následující za zkoumanou jednotkou, v datech jednoznačně převažuje právě tato – idiom tedy často stojí na konci věty, přičemž se jedná o klauze velmi různorodé. *Mít co dělat* coby protějšek polského frazému je často použito v otázkách (*Co ta s tím má co dělat?*), dále taktéž v hlavních větách (*Ať je citlivá nebo ne, to s tím vůbec nemá co dělat.*). Z vedlejších vět je častá např. věta přívlastková (*Cizí lidé, kteří jinak neměli s letadlem co dělat, lezli dovnitř a zase ven.*).

Druhé nejčastější jsou prepozice (*s, v, na, ...*), byť jsou značně méně frekventované. Po nich následují konjunkce (*a, i, ani, ...*) – *mít co dělat* je často koordináčně spojeno s dalším slovesným tvarem.

	Filter	pos	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n	Z	42 964	6,89
2	p / n	R	5 316	0,85
3	p / n	J	1 971	0,32
4	p / n	N	708	0,11
5	p / n	P	513	0,08

Obr. 8. Frekvence slovních druhů po *mít co dělat*

Naposledy jsou ověřeny pravostranné kolokáty po předložce *s*. Ta je opět nejprve vydělena pozitivním filtrem a následně jsou vyhledány slovní druhy na pozici 2R. Ze jmenných kolokátů jsou nejčastější substantiva, po nich adjektiva a dále pronomina. U posledních jmenovaných se nejednou jedná o již výše popsanou výhružku (*Bud' na ni hodný, nebo budeš mít co dělat se mnou!*).

Pokud se zaměříme pouze na podstatná jména, jsou nejčastější tato: *člověk, politika, peníze, svoboda, policie, muž, smrt, realita, problém, láska, kvalita, dítě, věk, pocit, případ*. Na pozici po adjektivech pak vidíme lexémy *člověk, problém, krize, život, politika, právo, vrah* a další.

Také zde je tedy patrný vliv publicistiky, přesto je však možné pozorovat proměnlivost kolokátů. *Mít co dělat* se pojí jak se substantivy konkrétními, tak abstraktními, stejně tak i s označením osob.

3.4.3 Mít co činit

*Mít co činit*⁵⁸ je značně méně frekventované než předchozí dva frazémy – v datech jej nalézáme 902krát, což je 0,14 jednotek na milion slov. Kromě synonyma spojení *mít co do činění* se používá i ve významu odvozeném spíše od slovesa *činit se* (*Prodávající dívky, žákyně školy, se měly co činit, aby všechno stihly*). Toto použití je v datech poměrně časté. Lze se setkat i s významem „nepatřičně se nalézat nějakém místě“, kde je sloveso *činit* knižnějším synonymem verba *dělat* (*Strana nestrana, ti lidé tam nemají co činit*), nebo naopak s vyjádřením záhodnosti někde se nacházet (*kdy by se stihlo projevit, jestli v parlamentu mám co činit, či ne*). Dále se v datech objevuje význam „mít něco na práci“ (*Znovu se podíval na Eschatologické zátiší, kde Kašpárek na ohořelé cedulce nesl před tváří Smrti svou prosbu, to odvěké přání, aby ho nechala, že má co činiti*).

I toto spojení může být rozvíjeno různými lexémy, byť to není jevem častým natolik jako u prvních dvou frazémů. Zde se používají výrazy jako *tedy, hodně, vůbec však, zase, vždy* či *ještě*.

Ze slovních tvarů jednoznačně převažuje 1. os. pl. přítomnosti, následuje 3. os. sg. a pl. téhož času. Dále se objevuje préteritum 3. os. sg, teprve po něm následuje negace, a sice opět 3. os. sg. prez.

⁵⁸ CQL dotaz [lemma="mít"] [lemma=".*"] {0,3} [lemma="co"] [word="činit"].

	Filtr	word	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n	máme co činit	270	0,04
2	p / n	má co činit	106	0,02
3	p / n	mají co činit	87	0,01
4	p / n	měl co činit	44	0,01
5	p / n	nemá co činit	32	0,01
6	p / n	měli co činit	28	0
7	p / n	mít co činit	22	0
8	p / n	mám co činit	15	0
9	p / n	nemáme co činit	13	0
10	p / n	máme tu co činit	12	0

Obr. 9. Frekvence tvarů spojení *mít co činit*

Pokud jde o textové typy, z hlediska absolutních počtů je *mít co činit* nejčastější v publicistice. Podle relativní frekvence ovšem převažuje v beletrii, o něco nižší je frekvence v oborové literatuře a až s větším odstupem následuje právě publicistika.

	Filtr	doc.txttype_group	Freq	i.p.m. ▼
1	p / n	FIC: beletrie	98	0,56
2	p / n	NFC: oborová literatura	286	0,54
3	p / n	NMG: publicistika	518	0,09

Obr. 10. Zastoupení v textových typech

Z hlediska časového *mít co činit* jednoznačně převažuje ve starších textech, spolu se stářím textu zpravidla roste jeho relativní frekvence. Dnes je podle korpusu spojení používané velice zřídka.

Ze slovních druhů, které po něm následují, jsou s velkým náskokem nejčastější prepozice (téměř výlučně předložka *s*), následuje interpunkce – frazém se často objevuje např. v předmětné větě (*Musíš přece vědět, s jakým čachrářem máš co činit.*), méně často ve větě přívlastkové (*zdrucující většina psů, se kterými máme co činit, je pohlaví mužského*). Interpunkce je samozřejmě obvyklá i tehdy, vyjadřuje-li klauze námahu, tedy „někdo má co dělat, aby něco zvládnul“ (*Střelci Baníku se tedy mají co činit.*). Třetím nejčastějším slovním druhem jsou adverbia, po nichž obvykle dále následuje opět prepozice *s* (*Ale to snad proto, že měl co činit pouze s mrtvými zločinci.*).

	Filtr	pos	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n	R	660	0,11
2	p / n	Z	146	0,02
3	p / n	D	45	0,01
4	p / n	J	27	0
5	p / n	T	11	0

Obr. 11. Frekvence slovních druhů po *mít co činit*

Ze jmen stojících po předložce jsou pak nejčastější substantiva, s nevelkým rozdílem následují adjektiva a po nich zde méně obvyklá zájmena. Ta jsou v některých případech přívlastkem (např. *kde máme co činit s jakousi svobodou před lhostejností*), jindy předmětem (*potom máme co činit s něčím velice nežádoucím*). Substantiva na této pozici jsou opět velmi různorodá, ačkoli počty jednotlivých lexémů jsou poměrně nízké. Nejčastější *člověk* se zde objevuje pouze 14krát. Následují podstatná jména *problém, jev, fenomén, žena, pokus, herec, dílo, originál, strážník, hudba* a jiná. Po adjektivech na této pozici nalzáme podstatná jména *skutečnost, krize, vraz, víla, otázka, jméno, rozdíl, posun* nebo *dáma*, nicméně nejčastější z nich je v korpusu použito pouze 3krát. Z výsledků tedy vyplývá, že patientem idiomu mohou být jména různého druhu, byť se v datech vyskytují pouze v nízkých počtech.

3.4.4 Mít tu čest

Tento idiom je v korpusu zastoupen poměrně hojně⁵⁹; v SYN v12 se vyskytuje 11 721krát, na milion pozic pak 1,88krát. Často se používá doslovně, tedy ve významu *být poctěn něčím*. Toto použití může být pochopitelně i ironizující nebo se objevovat v rámci floskulí typu *Ne, ještě jsem neměla tu čest*. Význam *setkat se s někým, mít co do činění s někým* vyžaduje prepozici *s* a jméno; to může frazému jak předcházet, tak po něm následovat. Často se tento objevuje i v otázce, např. *S kým mám tu čest?*

Spojení opět může být rozvíjeno dalšími lexémy, jednoznačně nejčastější je ovšem samotné *mít tu čest*. Dvnitř víceslovné jednotky lze ale vložit výrazy jako *také, dokonce, vlastně, totiž, letos, dnes* a jiné.

Na rozdíl od předchozích jednotek mezi slovesnými tvary nepřevládá přezens; nejčastější je zde 3. os. sg. préterita, více než o polovinu méně tvarů má 1. os. sg. přezentu. Po ní s menším odstupem následuje 3. os. sg. v témže čase, po ní opět préteritum, a sice 3. os. sg. m. a 3. os. pl. Minulý čas je zde tedy procentuálně více zastoupen, stejně tak tvar 1. os. sg. Negace se v první desítce neobjevuje.

⁵⁹ Vyhledáno dotazem [lemma="mít"] [lemma=".*"] {0,3} [word="tu"] [lemma="čest"] within<s/>.

Filtr	word	Freq ▼	i.p.m.	
1	p / n	měl tu čest	2 370	0,38
2	p / n	mám tu čest	1 055	0,17
3	p / n	má tu čest	946	0,15
4	p / n	měl jsem tu čest	929	0,15
5	p / n	měli tu čest	899	0,14
6	p / n	měla tu čest	809	0,13
7	p / n	máme tu čest	767	0,12
8	p / n	mají tu čest	729	0,12
9	p / n	mít tu čest	583	0,09
10	p / n	máte tu čest	358	0,06

Obr. 12. Frekvence tvarů spojení *mít tu čest*

Mít tu čest vzhledem ke složení korpusu převládá opět v publicistice, nicméně dle relativní frekvence převažuje v beletrii. Na rozdíl od předchozích frazémů po ní ale nenásleduje oborová literatura – mírně častěji je zastoupen v novinářských textech.

Filtr	doc.tdtype_group	Freq	i.p.m. ▼	
1	p / n	FIC: beletrie	702	4,02
2	p / n	NMG: publicistika	10 155	1,84
3	p / n	NFC: oborová literatura	864	1,63

Obr. 13. Zastoupení v textových typech

Z hlediska časového je toto slovní spojení relativně více zastoupeno ve starších textech, (z druhé poloviny minulého století), nicméně po roce 1990 je jeho použití v podstatě konstantní, přičemž v posledních letech mírně narůstá.

U tohoto idiomu se liší i četnost slovních druhů, které po něm následují. Po *mít tu čest* jasně převažují slovesa v neurčitém tvaru – tehdy se většinou jedná vlastně o doslovné použití frazému (*Budu mít tu čest být mezi jeho učiteli.*), včetně ironického významu (*Á, mám tu čest hovořit s Carlem Mørckem, specialistou na hrabání se ve starých případech.*). O něco méně častá je interpunkce, tedy případy, kdy frazém stojí na konci věty. Tehdy mu často předchází prepozice následovaná zájmenem, tedy *s kým mám tu čest*. Samotná prepozice (zejména *s, se*; dále *v, na* – ty se objevují po doslovně užitém spojení) pak s větším odstupem stojí na třetím místě, přičemž se jedná zpravidla o frazém synonymní ke slovesu *setkat se*. Následují zájmena, která jsou často objektem frazému následovaného infinitivem (*V tom případě máte tu čest mi to vysvětlit.*). Jindy se jedná o reflexiva (*Ještě jsem neměl tu čest se představit.*). Dalším slovním druhem jsou spojky – objevuje se zde koordinační spojení buď celého slovesného frazému s jiným tvarem, jako *Starosta města dokonce bude mít tu čest a pokřtí kultivar mečíku.*, nebo souřadného spojení nějakého substantiva s lexémem *čest*: *Odkdy máme tu čest a to potěšení mít tě mezi sebou?*

	Filtr	pos	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n	V	5 109	0,82
2	p / n	Z	3 217	0,52
3	p / n	R	1 121	0,18
4	p / n	P	1 076	0,17
5	p / n	J	393	0,06

Obr. 14. Frekvence slovních druhů po *mít tu čest*

Nakonec jsou opět dohledány jmenné kolokáty po prepozici *s*. Frekvence substantiv a adjektiv je v podstatě vyrovnaná, objekt v instrumentálu je tedy rozvit poměrně často. Méně běžná jsou pak opět pronomina. Ze substantiv stojících přímo po přívlastku jsou nejčastější tato: *člověk, muž, bratr, vrah, nominace, žena, telefon, laureátka a lupič*. Pokud ověříme podstatná jména bezprostředně po předložce, v datech převládají následující: *pán, člověk, Karel, paní, Pavel, muž, sebevrah* nebo *spodina*. Je evidentní, že ve výsledcích převažují označení osob; jiné entity se zde používají spíše zřídka.

3.4.5 Jít o

Ustálené spojení *jít o*⁶⁰ je v datech velice frekventované, v korpusu se objevuje celkem 3 059 429krát, čili 490,44krát na milion pozic. Často je v podstatě synonymem spojení *jednat se o*. V takovém případě je použito v bezpodmětné větě. V datech se ale ovšem objevují i výsledky doslovné, tedy sloveso *jít* a prepozice *o* (např. *šel o přestávce ven, šel o krok za nimi* aj. nebo *o* náleží k dalšímu slovesu, např. *jít o něco žádat*) nebo další frazémy, např. *jít o žebrotě*.

Podobně jako předchozí lexémy i tento může být doplněn o další výrazy. Těch je v datech skutečně mnoho, vzhledem k jejich rozsahu je možné uvést pouze nejčastější, jimiž jsou *jen, především, spíš, hlavně, například, pouze, ale, tedy, však, i, totiž* a *další*.

U tohoto frazému lze také odlišit nižší styl od vyššího. Pokud je jednotka použita v mluveném projevu potažmo v nespisovném textu, může obsahovat protetické *v* – to se samozřejmě v grafice zdaleka nemusí projevit vždy, přesto je patrné, že někteří autoři hovorovost skutečně zdůrazňují a protezi neváhají použít ani v písemném projevu.

Mezi slovesnými tvary jednoznačně převládají 3. os. sg., tedy vlastně bezpodmětné věty, a sice nejprve v přítentiu, s velkým rozdílem v préteritu, dále negace v přítentiu a posléze i dokonavý tvar futura. Pátý nejčastější je infinitiv následovaný ještě dvěma zápornými tvary, a sice přítentiu doplněného *o jen* a préterita. V případě infinitivu se může jednat o synonymum slovesa *jednat se o něco*, tehdy mu ale předchází modální sloveso (*v tom případě by muselo jít o přerěknutí*), ale nemusí (*museli jít o pěkný kus dál*). U jiných tvarů než je 3. os. n. ovšem

⁶⁰ Korpusový dotaz: ([lemma="jít"] [lemma=".*" {0,3} [lemma="o"] | ([lemma="o"] [lemma=".*" {0,3} [lemma="jít"]) within<s/>.

máme co do činění s jinými významy – často např. udání vzdálenosti, tedy příslovečné určení místa (*jít o něco dál, jít o patro výš*), času (*jít o dovolené na brigádu, jít o půl šesté do práce*) či způsobu (*jít o berlič, o holi*) která přesahují k jiným frazémům (*jít o žebračké holi, jít o dům dál*). Tento výčet samozřejmě není vyčerpávající, dále se např. prepozice může vztahovat k jinému ustálenému spojení, např. *Nakonec tam každý z nás šel o své vůli; šel o poznání dále*.

	Filtr	word	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n	jde o	1 315 797	210,93
2	p / n	šlo o	325 328	52,15
3	p / n	nejde o	157 820	25,3
4	p / n	půjde o	106 891	17,14
5	p / n	jít o	69 858	11,2
6	p / n	nejde jen o	54 956	8,81
7	p / n	nešlo o	51 314	8,23
8	p / n	jde jen o	39 710	6,37
9	p / n	jde především o	24 325	3,9
10	p / n	o co jde	21 882	3,51

Obr. 15. Frekvence tvarů spojení *jít o*

Co se týče typů textů, konečně máme co do činění s frazémem, který není podle relativní frekvence nejpoužívanější v beletrii. Nejčtenější je naopak v oborové literatuře, následně v publicistice; krásná literatura je s velkým odstupem třetí.

	Filtr	doc.txtype_group	Freq	i.p.m. ▼
1	p / n	NFC: oborová literatura	320 088	604,28
2	p / n	NMG: publicistika	2 689 779	486,08
3	p / n	FIC: beletrie	49 562	283,59

Obr. 16. Zastoupení v textových typech.

Z hlediska časového jeho četnost mírně stoupá směrem k dnešku, frekvence ve starších textech je poměrně rozkolísaná.

Vzhledem k tomu, že zkoumaná jednotka již zahrnuje prepozici, nejčastěji po ní následují jména – nejfrekventovanější jsou substantiva, po nich adjektiva rozvíjející objekt. Třetí jsou opět zájmena ve funkci předmětu (*Ale teď de vo něco jinýho.*) nebo přívlastku (*Tady nejde o žádnou kocovinu.*).

	Filtr	pos	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n	N	1 234 221	197,85
2	p / n	A	922 115	147,82
3	p / n	P	355 290	56,95
4	p / n	C	188 258	30,18
5	p / n	D	152 792	24,49

Obr. 17. Frekvence slovních druhů po *jít o*

Substantiva, která po idiomu následují, jsou velmi různorodá – ostatně celkový počet substantivních lemmat na této pozici je 35 866. Z dat vyplývá, že nejčastěji *jde o život, peníze, člověka, částku, projekt, problém, věc, výsledek, muže, práci, změnu, případ, místo, desítku investici* či *akci*. Po přívlastku jsou nejčetnějšími lexémy *záležitost, věc, akce, případ, projekt, problém, čin, krok, částka, řešení, zápas* nebo *práce*. Již na první pohled je ovšem zřejmé, že mezi lemmaty převažují abstrakta, byť je kombinatorika tohoto spojení značně široká a často zde jsou i označení osob.

3.4.6 Mít (něco) společného

Toto ustálené spojení⁶¹ se v korpusu objevuje 77 991krát, na milion případů 12,5krát. V datech vystupuje jak coby synonymum frazému *mít co do činění s* (např. *ale co to mělo společného s ním*), tak v doslovném použití (*konečné výsledky mají mnoho společného*); dále se může jednat o přísudek následovaný přívlastkem (*slyšel, že mají společného známého*).

Nejčastějším tvarem je negovaná 3. os. sg. prez., za ní s velkým odstupem následuje 3. os. pl.⁶², taktéž v negaci. Další tvar je afirmativní 3. os. pl., dále tvar s infinitivem slovesa *mít*, jemuž předcházejí modální slovesa. Pátou nejčastější je 3. os. sg., za níž konečně přichází préteritum.

	Filtr	word	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n	nemá nic společného	19 208	3,08
2	p / n	nemají nic společného	6 649	1,07
3	p / n	mají společného	6 081	0,98
4	p / n	mít nic společného	5 516	0,88
5	p / n	má společného	3 146	0,5
6	p / n	neměl nic společného	2 488	0,4
7	p / n	nemám nic společného	2 050	0,33
8	p / n	mají něco společného	2 017	0,32
9	p / n	nemělo nic společného	1 898	0,3
10	p / n	má něco společného	1 673	0,27

Obr. 18. Frekvence tvarů spojení *mít (něco) společného*

Z textových typů se *mít (něco) společného* používá nejhojněji v beletrii, po níž následuje publicistika a o něco nižší relativní frekvenci má oborová literatura. Z hlediska absolutních počtů opět převládají různé typy periodik.

⁶¹ Vyhledáno pomocí dotazu [lemma="mít"][lemma=".+"]{0,1}[word="společného"]. Vhodnějším dotazem by mohlo být např. [lemma="mít"][lemma=".+"]{0,3}[word="společného"]within<s/>, nicméně takovéto zadání zkomplikovalo vyhledávání natolik, že v SYN12 nebylo možné zobrazit žádné výsledky.

⁶² To asi není překvapivé vzhledem k tomu, že sem spadají všechny tři rody.

	Filtr	doc.tdtype_group	Freq	i.p.m. ▼
1	p / n	FIC: beletrie	5 157	29,51
2	p / n	NMG: publicistika	66 594	12,03
3	p / n	NFC: oborová literatura	6 240	11,78

Obr. 19. Zastoupení v textových typech

Podle relativní frekvence je frazém častější ve starších typech textů, nicméně v posledních letech je míra jeho užití stabilní.

	Filtr	pos	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n	Z	41 348	6,63
2	p / n	R	22 456	3,6
3	p / n	N	7 213	1,16
4	p / n	J	2 501	0,4
5	p / n	A	1 599	0,26

Obr. 20. Frekvence slovních druhů po mít (něco) společného

Po víceslovné jednotce stojí ve většině případů interpunkce – v datech se používá jak ve větách hlavních, tak v různých typech vět vedlejších nebo otázkách. Téměř o polovinu méně výskytů mají prepozice (valná většina výsledků *s*, několik výskytů má i *kromě*, např. *Co jsme měli společného kromě touhy?* Nebo *v: mají mnoho společného v kladném i záporném smyslu*). Třetí nejčastější jsou substantiva – tehdy předložka *s* obvykle předchází slovnímu spojení, nezdá se, že se jedná o otázku, např. *Co s tím mají společného bohové?* Dále se podstatná jména po mít (něco) společného objevují tehdy, nejedná-li se o frazém: *Myslím, že máme společného konzultanta*. Nebo v doslovném významu – *Co mají společného Arthur Conan Doyle a George Edalji?*

Pokud se zaměříme na jména stojící po předložce *s*, jednoznačně nejčastější jsou substantiva, po nich následují adjektiva coby přívlastky a nejméně běžná jsou znovu zájmena, jež mohou být v dané větě jak atributy, tak objekty.

Z podstatných jmen ve frekvenční špičce nalézáme lexémy *realita, politika, fotbal, sport, umění, skutečnost, islám, demokracie, náboženství, člověk, droga, vražda, hokej, smrt* aj. Po adjektivech následují lexémy *politika, život, svět, útok, práce, tradice, režim, strana hodnota* nebo *stát*. Ačkoli v datech převažují abstrakta (a to i na následujících pozicích), frazém může kolokovat i s konkrétními podstatnými jmény či označením osob. Z výčtu lemmat je také patrná převaha publicistických textů.

3.4.7 Stát před

Toto spojení samozřejmě nemusí značit ustálenou jednotku nebo přenesený význam, zcela běžně se užívá i doslovně. Vlastně právě doslovný, fyzický význam je v datech velmi

častý – metaforické použití by bylo nutné vydělit ručně, což vzhledem k množství výsledků a zaměření práce není žádoucí.

Stát před se v korpusu objevuje 84 457krát, na milion pozic 13,54krát⁶³. Vzhledem k množství konkordancí ale není možné spolehlivě oddělit tuto jednotku coby ustálené spojení ve smyslu *čelit něčemu* nebo *muset se potýkat s něčím* od doslovného významu. Popis použitý u předchozích frazémů by tak nebyl relevantní – ověření výskytu spojení v typech textů či změny v čase by se nevztahovaly ke zkoumané jednotce.

Lze se ovšem zaměřit na jmenné kolokáty slovesného spojení – z nich je možné poměrně snadno vyčíst, kdy se jedná o metaforu a kdy nikoli. Ve doslovném slova smyslu lze stát před něčím fyzickým, kdežto jedná-li se o přenesený význam, mělo by být kolokátem nějaké abstraktum.

Po zobrazení nejčastějších lemmat následujících po prepozici vidíme, že krom vyčlenění abstraktních a konkrétních substantiv je možné vydělit i další podstatná jména (konkréta), která tvoří samostatný celek se slovesným tvarem – nejčastější je *stát před soudem*, *stát před kamerou*, *před zrcadlem*, *před oltářem*, *před tabulí* nebo *před objektivem*. Není rozhodně snadné určit, kdy se jedná o frazém a kdy spíše o ustálenou kolokaci. Podobné dilema se týká i abstraktních jmen, která po nich následují; jsou jimi *rozhodnutí*, *otázka*, *problém*, *úkol*, *volba*, *dilema*, *krach*, *výzva*, *nutnost*, *bankrot*, *podpis* či *hrozba* (řazeno od nejčastějšího).

Raději než o samotném *stát před* bychom tedy mohli jako o frazémeh uvažovat o spojení, která již zahrnují nějaké substantivum (eventuálně i jiný slovní druh); nicméně pouhé *stát před* bylo do této kategorie začleněno právě pro svou ustálenost a metaforičnost – přece jen se u ekvivalentu polského *mieć do czynienia* nejedná o doslovný význam slovesa a předložky.

3.4.8 Jít ruku v ruce

Pokud v korpusu vyhledáme toto sousloví⁶⁴, může se pochopitelně jednat o frazém, tedy spojení významově blízké slovesu *souviset s* (*to vše půjde ruku v ruce s veřejným skandálem*), ale i o doslovný význam (*pak jsme šli ruku v ruce dál*). Tyto dva způsoby použití by opět musely být vyděleny ručně. Co se sledovaného frazému týče, subjekt a objekt mohou být v různém postavení: subjekt – frazém – *s* – objekt; *s* – objekt – frazém – subjekt; patiens tedy může stát po obou stranách frazému (tak je tomu ale i u jiných spojení).

Spojení se v datech objevuje 13 811krát, na milion pozic 2,21krát. Pokud bychom se chtěli zaměřit pouze na frazém, počet výsledků by se samozřejmě snížil.

Uvnitř zkoumané jednotky se pak mohou vyskytovat lexémy jako *to*, *vždy*, *s tím*, *často*, *ale*, *spolu*, *totiž samozřejmě*, *obvykle*, *navíc*, *většinou*, *pak* atd.

⁶³ CQL dotaz je ([word!="se"] [lemma="stát"&pos="V"] [lemma="před"]) | ([lemma="před"] [lemma="."+"] [lemma="stát"]) – bylo třeba vyfiltrovat sloveso *stát se*.

⁶⁴ Vyhledáno dotazem [lemma="jít"] [lemma=".*"] {0,3} [word="ruku"] [word="v"] [word="ruce"] | [word="ruku"] [word="v"] [word="ruce"] [lemma=".*"] {0,3} [lemma="jít"].

Ze slovesných tvarů, které se v korpusu objevují, je zdaleka nejčastější 3. os. sg. prez. následovaná touž osobou v plurálu. Třetí nejčastější je infinitiv, kterému často předchází modální sloveso. S větším odstupem následují 3. os. sg. préterita, po nich 3. os. sg. futura. Po nich pak vidíme frazém doplněný ukazovacím zájmenem *to*. Negativní tvary jsou u tohoto spojení řídké, nejčastější je až desátý s 132 výskyty.

Filtr	word	Freq ▼	i.p.m.	
1	p / n	jde ruku v ruce	4 734	0,76
2	p / n	jdou ruku v ruce	1 575	0,25
3	p / n	jít ruku v ruce	1 526	0,25
4	p / n	šla ruku v ruce	322	0,05
5	p / n	šlo ruku v ruce	285	0,05
6	p / n	jde to ruku v ruce	274	0,04
7	p / n	půjde ruku v ruce	274	0,04
8	p / n	šel ruku v ruce	222	0,04
9	p / n	šly ruku v ruce	212	0,03
10	p / n	nejde ruku v ruce	132	0,02

Obr. 21. Frekvence tvarů spojení *jít ruku v ruce*

V rámci textových typů je spojení podle relativní frekvence nejčastější v oborové literatuře. Po ní následuje publicistika a až nakonec beletrie – v ní frazém nenalzáme příliš často ani podle frekvence absolutní.

Filtr	doc.txttype_group	Freq	i.p.m. ▼	
1	p / n	NFC: oborová literatura	2 485	4,69
2	p / n	NMG: publicistika	11 105	2,01
3	p / n	FIC: beletrie	221	1,27

Obr. 22. Zastoupení v textových typech

Z hlediska časového je použití idiomu poměrně vyvážené, nicméně od roku 2010 jeho relativní frekvence pomalu roste.

Ze slovních druhů po zkoumaném spojení jsou jednoznačně nejčastější prepozice. Mezi nimi převažuje *s* (jiné předložky jsou zde použity jen výjimečně, např. *v*, *po*, *do*). Druhá nejčastější je po tomto frazému interpunkce, tedy pozice na konci věty, např. *Oběť a odříkání jdou ruku v ruce*. Po interpunkci následují spojky, z nichž je nejčastější *i*, méně používané je *a*. *I* obvykle připojuje několikanásobný podmět, který jde se prvním členem *ruku v ruce* (*S tímto zjištěním šla ruku v ruce i skutečná jistota.*), *a* spíše vyjadřuje koordinaci frazému s jiným slovesným tvarem, přičemž se často jedná o poměr slučovací (*Obě ty věci jdou ruku v ruce a každá má svou míru obtížnosti*) případně o stupňovací, kde chybí čárka. Čtvrtá nejčastější jsou substantiva – a sice subjekty, jimž frazém spolu s objektem a prepozicí předchází (*A s tímto hladem šel ruku v ruce strach.*).

	Filtr	pos	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n	R	5 828	0,93
2	p / n	Z	1 424	0,23
3	p / n	J	879	0,14
4	p / n	N	699	0,11
5	p / n	A	388	0,06

Obr. 23. Frekvence slovních druhů po *jít ruku v ruce*

Mezi těmito podstatnými jmény převládají následující: *rozvoj, změna, kvalita, vývoj, růst, zvyšování, nedostatek, výsledek, nárůst, úspěch, zájem* aj. Po přívlastcích narážíme na lexémy *trend, cena, opatření, růst, rozvoj, kvalita, zájem, změna* nebo *technologie*. Jedná se tedy výlučně o abstrakta.

Podměty, které jsou pro typické užití této jednotky taktéž důležité, zde ovšem ověřovat nebudeme – jejich postavení ve větě se může značně proměňovat a takováto práce by byla velmi zdlouhavá.

3.4.9 Mít před sebou

Podobně jako u *stát před něčím* i zde se jedná o ustálenou jednotku, která je spíše metaforou než typickým frazémem. Můžeme tedy *mít něco před sebou* fyzicky (*měla před sebou hrnec s vodou*), kdy před námi daná věc stojí/leží, na druhou stranu v přeneseném významu může toto spojení vyjadřovat i to, že *nás něco čeká*, nějakou časovou blízkost a jistou nevyhnutelnost, např. *Ted' máme před sebou těžkou volbu*. Často se toto spojení používá právě s vyjádřením času, např. *Máš před sebou ještě dlouhou noc*. Důvodem, proč je jednotka zařazena mezi frazémy, je ale mimo ustálenosti právě to, že její význam nelze vyvodit z významů jednotlivých slov, na čemž má jistě podíl i sémantika slovesa *mít*. Dále je patrné, že se v datech objevují i typické frazémy, které mohou eventuálně zahrnovat toto spojení, např. *mít před sebou černé na bílém, nemít před sebou (žádná) tajemství*. Po vyhledání tohoto spojení⁶⁵ získáme tedy jak výsledky doslovné, tak metaforické.

Jednotka je značně frekventovaná – v datech se objevuje 79 059krát, což je 12,67 případů na milion pozic.

Ze slovesných tvarů jsou nejčastější formy přítomnosti – konkrétně 3. os. sg. následovaná 3. os. pl., po ní stojí 1. os. pl. a dále 1. os. sg. Teprve na pátém místě vidíme tvar préterita, a sice opět 3. os. sg. Méně časté jsou pak formy začínající předložkou, nejčastější z nich je *sedmá*. Negace není pro toto spojení typická, objevuje se až na 19. pozici.

⁶⁵ Po vyhledání CQL dotazu ([lemma="mít"] [lemma="před"] [word="sebou"] | [lemma="před"] [word="sebou"] [lemma="mít"]).

	Filtr	word	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n	má před sebou	23 605	3,78
2	p / n	mají před sebou	12 373	1,98
3	p / n	máme před sebou	11 346	1,82
4	p / n	mám před sebou	5 933	0,95
5	p / n	měl před sebou	4 359	0,7
6	p / n	máte před sebou	3 911	0,63
7	p / n	před sebou mají	2 827	0,45
8	p / n	před sebou má	2 422	0,39
9	p / n	před sebou máme	1 708	0,27
10	p / n	mít před sebou	1 700	0,27

Obr. 24. Frekvence tvarů spojení *mít před sebou*

Podle absolutní frekvence je frazém jednoznačně nejčastější v beletrii, posléze v publicistice a až nakonec v oborové literatuře – mezi výsledky je vždy větší odstup. Z hlediska frekvence absolutní je ovšem opět nejčastější v publicistice.

	Filtr	doc.txttype_group	Freq	i.p.m. ▼
1	p / n	FIC: beletrie	3 766	21,55
2	p / n	NMG: publicistika	71 382	12,9
3	p / n	NFC: oborová literatura	3 911	7,38

Obr. 25. Zastoupení v textových typech

Časové hledisko neukazuje žádné větší proměny, použití tohoto spojení je konstantní; pouze v textech do r. 1990 je jeho relativní frekvence vyšší. V současnosti se ale nemění.

Ze slovních druhů následujících po této jednotce zřetelně převládají přídavná jména, tedy již tradičně atributy rozvíjející daný objekt; někdy ovšem mohou být samy objekty, pokud se jedná o substantivizovaná adjektiva (např. *jeden má před sebou skotskou*). Ačkoli to je v datech spíše výjimkou. O poznání méně častá jsou na této pozici substantiva, třetí adverbia jsou téměř stejně obvyklá. Většinou jsou součástí rozvitého předmětu (např. *už máme před sebou jen několik minut, máme před sebou ještě kus cesty*). Běžné jsou po tomto spojení i číslovky (*máte před sebou první den na cizí planetě*). Interpunkce, jindy obsazující první příčky, je zde až pátá. *Mít před sebou* samozřejmě může stát na konci věty hlavní, častěji se ale objevuje ve větách vedlejších. Obvykle ve větě přívlastkové (*koukla do not, které měla před sebou*) nebo předmětné (*Nenapadlo ho, koho má před sebou?*).

	Filtr	pos	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n	A	27 886	4,47
2	p / n	N	15 675	2,51
3	p / n	D	15 508	2,49
4	p / n	C	7 188	1,15
5	p / n	Z	4 954	0,79

Obr. 26. Frekvence slovních druhů po *mít před sebou*

Naposledy ještě zmínka o tom, která substantiva jsou po zkoumané jednotce nejčastější. Po frazému může stát nejen objekt, ale i subjekt. Abychom subjekty vyloučili (zkoumáme *patiens frazému*, typický kolokát), vyhledání lemmat je omezeno na akuzativ. Nejčastějšími takovými lexémy jsou *spousta, budoucnost, zápas, vidina, řada, úkol, cíl, cesta, rok, výzva, perspektiva, člověk, vrchol, série* aj. Můžeme ověřit i substantiva stojící po adjektivech (několikanásobný přívlastek či přívlastek postupně rozvíjející, stejně tak několikanásobný předmět a další případy, kdy podstatné jméno nestojí na této pozici, jsou z dat vynechány). Ze jmen v akuzativu na pozici 2R jsou nejčastější *budoucnost, úkol, výzva, cíl, zápas, kariéra, cesta, rok, týden, sezona, perspektiva, branka, den, utkání, víkend, program, kolo, život, období* aj. Kromě abstrakt, které zde celkově převažují, se v obou skupinách objevují určení času (*rok, týden, víkend, den*), stejně tak je z dat patrná převaha publicistiky (*zápas, sezona, branka, utkání, série*).

3.4.10 Mít proti sobě

Podobně jako *stát před něčím* a *mít před sebou*, i toto spojení je často užíváno doslovně (*okna ložnic máme proti sobě*) a chápat ho jako frazém lze pouze při širším vymezení tohoto pojmu. Jako metafora se ovšem používá coby synonymum slovesa *čelit něčemu/někomu* (*má proti sobě nebezpečného protivníka*).

Sloveso *mít* ale může vyjadřovat i nějakou záhodnost děje (*Nemá proti sobě obrátit samopal, nebo má ještě naději?*) nebo může být součástí jiného slovesného tvaru (*Nemám proti sobě ráda přesilu.*). Také se může jednat pouze o náhodnou kombinaci tří lexémů tvořících jindy ustálené spojení (*na sedadle proti sobě měl hozený kabát*).

Celkově se ovšem tato jednotka vyskytuje v datech 3 162krát, na milion pozic 0,51krát. Ze slovních tvarů je opět nejčastější 3. os. sg. přítomného času následovaná touž osobou v minulém čase. Na třetím místě stojí infinitiv, přičemž někdy se skutečně o pouhý infinitiv jedná, jindy je ale tento součástí tvaru s modálním slovesem nebo tvaru futura – to je v korpusu nejčastější. Následují plurálové tvary – a sice 3. osoba minulého čase, po ní přítomného času. Žádná z těchto forem ale výrazně nepřevládá.

	Filtr	word	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n	má proti sobě	403	0,07
2	p / n	měl proti sobě	394	0,06
3	p / n	mít proti sobě	309	0,05
4	p / n	proti sobě měli	208	0,03
5	p / n	mají proti sobě	197	0,03
6	p / n	měli proti sobě	179	0,03
7	p / n	máme proti sobě	169	0,03
8	p / n	proti sobě měl	137	0,02
9	p / n	proti sobě mají	117	0,02
10	p / n	máte proti sobě	116	0,02

Obr. 27. Frekvence tvarů spojení *mít proti sobě*

Z textových typů je toto spojení dle relativní frekvence nejvíce zastoupeno v beletrii, následně v publicistice a nejméně se objevuje v oborové literatuře. Rozdíly ale nejsou nijak markantní.

	Filtr	doc.tdtype_group	Freq	i.p.m. ▼
1	p / n	FIC: beletrie	141	0,81
2	p / n	NMG: publicistika	2 880	0,52
3	p / n	NFC: oborová literatura	141	0,27

Obr. 28. Zastoupení v textových typech

Rozdíly nejsou výrazné ani na časové přímce – frekvence spojení *mít proti sobě* nijak nekolísá, pouze v textech do roku 1990 je jeho relativní zastoupení mírně vyšší, v rámci jednotlivých let minulého století ale poněkud nevyvážené.

Ze slovních druhů následujících po zkoumaném spojení jsou nejčastější adjektiva, opět přívlastky rozvíjející objekt. O něco méně jsou zastoupena substantiva. Po nich následují adverbia, ta jsou taktéž zpravidla součástí rozvitého objektu (*Naštěstí jsem proti sobě neměl příliš inteligentního protivníka.*). Méně časté jsou na pozici předmětu číslovky. Interpunkce je zde až pátá – spojení stojí např. na konci vedlejších vět – často předmětných (*nevědí přesně, koho mají proti sobě*) či přívlastkových (*nepotlačil opozici, kterou měl proti sobě*). Může se samozřejmě vyskytovat i ve větě hlavní (*Nic proti sobě nemáme.*).

	Filtr	pos	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n	A	912	0,15
2	p / n	N	742	0,12
3	p / n	D	481	0,08
4	p / n	C	220	0,04
5	p / n	Z	199	0,03

Obr. 29. Frekvence slovních druhů po *mít proti sobě*

Ze substantivních lemmat se na frekvenční špičce objevují *soupeř, tým, člověk, protivník, hráč*; následující pak mají již pouze 10 a méně výskytů: *většina, partner, nepřítel, konkurence, přesila, mužstvo, spousta, celek, opozice, Sparta* aj. Pokud ověříme i podstatná jména stojící bezprostředně po adjektivu, v datech nalézáme lexémy jako *soupeř, protivník, tým, hráč, soupeřka, opozice, nepřítel, partner, obránce, konkurence* aj. Převažují tedy označení entit, s nimiž je možné nějak soupeřit, často konkrétně, názvy osob (*soupeř, protivník, tým, hráč, obránce, sok*) nebo lexémy vyžadující ještě doplnění v genitivu (*spousta, většina*). Je zde ovšem opět patrný vliv publicistiky.

Spojení mít proti sobě nevykazuje v korpusu žádné větší výkyvy – nemá převažující slovesnou formu, neliší se jeho použití v čase ani nejsou velké rozdíly v disperzi v rámci textových typů. Často po něm následuje lexém označující něco nebo někoho, s čím nebo s kým je možné *soupeřit* či *zápasit*.

3.4.11 Udělat to někomu

Pro ustálené spojení, jež bylo v datech použito pro konkretizaci polského *mieć do czynienia*, není možné zadat CQL dotaz tak, aby byly vyhledány pouze relevantní, idiomatické jednotky⁶⁶. Detailnější analýza tedy není dost dobře možná. V korpusu se sice setkáváme se spojeními, která odkazují k milostnému životu (a právě v tomto smyslu se frazém v analýze překladů do češtiny objevuje, např. *A najednou jsem to poprvé v životě měla, d'ábel Olda mi to udělal.*), nicméně mezi nimi je mnoho jiných, a značně odlišných, způsobů použití a významů. Uveďme alespoň následující příklady: záměrně něco udělat (*že jsem jim to udělal naschvál*), udělat něco pro někoho (*proč bych jí to neudělal k vůli*), udělat si něco sám (*Ach ne, udělám si to sama.*), *udělat skok/krok kupředu* (*dává nám to možnost udělat velký skok kupředu*), *něco si udělat / zranit se* (*Co sis to udělala na ruce?*), *něco někomu udělá dobře* (*Udělá mi to dobře na játra.*) nebo prosba (*Vyber z knížky, co ti to udělá?*) a mnohé jiné.

3.4.12 Mít co říct/řici

Frazém *mít co říct* či *řici* je v datech zastoupen celkem 11 911krát, což je 1,91 výskytů na milion pozic⁶⁷. Spojení není, zdá se, význačné, ve výsledcích se tedy neobjevují další idiomy nebo doslovné jednotky. Ačkoli i zde je doslovnost možná (resp. vyjádření záhodnosti slovesem *mít*), např. *O čem mi měl co říct?*, v datech není výrazněji zastoupena.

Jednotka může být dále rozvíta *výrazy k tomu, stále, hodně, moc, člověku, pořád, k tématu, také, mnoho, vždy* apod.

Ze slovních tvarů je nejobvyklejší negace v 1. os. sg. přítomnosti, což je konečně změna oproti 3. os. sg., obvykle obsazující první příčku. Následuje 3. os. pl. a sg. taktéž v přítomnosti

⁶⁶ Použitým dotazem je ([lemma="udělat"] [tag="...3.*"] [word="to"] | ([tag="...3.*"] [word="to"] [lemma="."]{0,3} [lemma="udělat"] within<s/>.

⁶⁷ CQL dotaz [lemma="mít"] [lemma=".*"] {0,3} [lemma="co"] [lemma="říct|řici"].

čase; po ní stojí tytéž tvary, ovšem s infinitivem *řici*. V seznamu dále vidíme i jednotku doplněnou o spojení *k tomu*. U tohoto frazému není příliš časté préteritum, objevuje se teprve na 10. pozici.

	Filtr	word	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n	nemám co říct	1 604	0,26
2	p / n	mají co říct	1 182	0,19
3	p / n	má co říct	1 048	0,17
4	p / n	mají co říci	1 005	0,16
5	p / n	má co říci	832	0,13
6	p / n	nemá co říct	480	0,08
7	p / n	nemám k tomu co říct	430	0,07
8	p / n	nemám co říci	416	0,07
9	p / n	mít co říct	393	0,06
10	p / n	měli co říct	382	0,06

Obr. 30. Frekvence tvarů spojení *mít co říct/říci*

Mít co říct se ze tří textových typů nejvíce (dle relativní frekvence) objevuje v beletrii. S větším odstupem následuje publicistika, po ní oborová literatura. Opět, podle frekvence absolutní, by byl idiom nejpoužívanější v publicistice.

	Filtr	doc.txttype_group	Freq	i.p.m. ▼
1	p / n	FIC: beletrie	1 413	8,09
2	p / n	NMG: publicistika	18 362	3,32
3	p / n	NFC: oborová literatura	1 386	2,62

Obr. 31. Zastoupení v textových typech

Z hlediska časového je jeho použití v současných textech konstantní, v dílech do roku 1990 je pak jeho relativní frekvence o něco vyšší.

Na pozici následující bezprostředně po frazému je zdaleka nejčastější interpunkce. *Mít co říct* přitom nestojí pouze na konci věty hlavní (*Jako by si už neměli co říct.*), ale samo o sobě může tvořit větu (*Nemám co říct.*). V hlavních větách se nicméně vyskytuje nejčastěji. Dále se objevuje v různých typech vět vedlejších, zejména předmětných (*Zdálo se mi, že si nemáme co říci.*), přívlastkových (*Lake je muž, který má co říct*) nebo podmínkových (*Pokud měl co říct, kdo jiný než my by ho mohl vyslechnout?*).

Nejvýrazněji zastoupeným slovním druhem na pozici 1L jsou pak konjunkce – idiom je často souřadně spojen s jiným slovesným tvarem (*Máš co říct a říkáš to výjimečně dobře.*). Nejčastější spojkou je přitom *i*, *a*, méně frekventované jsou *anebo* a *nebo*.

V pořadí třetí nejčastější jsou prepozice. Mezi nimi jednoznačně převládá *k* (*i malé země mají co říci k dění v Evropě*). Méně časté jsou předložky jako *s* (*určitě si máme co říci s tátou*), *o* (*mám co říct o sobě i o jevech a věcech kolem sebe*), dále třeba *v*, *do* nebo *na*. Ačkoli tedy *k* v korpusu převládá, je možné po frazému použít i různá jiná prepozicionální řešení.

Po předložkách následují substantiva, ta mohou být použita buď v dativu, jedná-li se o objekt, recipienta (*kniha má co říci laikům i odborníkům*), nebo v nominativu, pokud je lexém subjektem (*k problému mají co říci sociologové*).

	Filtr	pos	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n	Z	15 887	2,55
2	p / n	J	2 577	0,41
3	p / n	R	1 171	0,19
4	p / n	N	565	0,09
5	p / n	D	335	0,05

Obr. 32. Frekvence slovních druhů po *mít co říct/říci*

Nakonec lze u tohoto frazému ještě srovnat konkurenční infinitivy *říct* a *říci*⁶⁸. Infinitiv na *-t* se v korpusu objevuje 13 260krát, na *-i* 7 549krát. Co se pak týče zastoupení v různých textových typech, oba infinitivy jsou nejčastější v beletrii, ovšem *říct* se více používá v publicistice, zatímco *říci* v odborných textech. U druhého zmíněného infinitivu ale nejsou rozdíly v jednotlivých textových typech nijak výrazné.

	Filtr	doc.tdtype_group	Freq	i.p.m. ▼
1	p / n	FIC: beletrie	1 106	6,33
2	p / n	NMG: publicistika	11 524	2,08
3	p / n	NFC: oborová literatura	630	1,19

Obr. 33. Zastoupení infinitivu *říct* v textových typech

	Filtr	doc.tdtype_group	Freq	i.p.m. ▼
1	p / n	FIC: beletrie	270	1,55
2	p / n	NFC: oborová literatura	738	1,39
3	p / n	NMG: publicistika	6 541	1,18

Obr. 34. Zastoupení infinitivu *říci* v textových typech

Oba typy zakončení vykazují vyšší relativní frekvenci ve starších textech, ovšem v textech současných má jednoznačně navrch infinitiv *říct*.

3.4.13 Mít něco na srdci

Na tento idiom můžeme v korpusu narazit 3 569krát, což činí 0,57 výskytu na milion pozic⁶⁹. Ve většině případů se sice jedná o ustálené slovní spojení, nicméně může být použito i

⁶⁸ Tvary infinitivů je vhodné vyhledat pomocí CQL dotazu – jednoduchý dotaz vyhledá pod lemmatem *říci* taktéž *říct*. Dotaz je následující: [lemma="mít"] [lemma="co"] [word="říct"], resp. [lemma="mít"] [lemma="co"] [word="říci"].

⁶⁹ CQL dotaz ([lemma="mít"] [lemma=".*"]{0,5}[lemma="na"] [word="srdci"] within<s/>)([lemma="na"] [word="srdci"] [lemma="mít"])

doslovně, zejména ponecháme-li v korpusovém dotazu i pozice mezi slovesem a předložkou (např. *Měla šelesty na srdci*); v datech se objevuje i jako aktualizace spojení *co na srdci, to na jazyku* (*co má na srdci, to má na jazyku*).

Ze slovesných tvarů je nejčastější znovu 3. os. sg. přítomného času, ale po ní následuje u zkoumaných frazémů méně obvyklá 2. os. pl. (objevuje se často v předmětných větách nebo otázkách). Na 3. a 4. místě stojí 1. os. sg., po ní 3. os. pl., obě v přítomném času. Teprve posléze je možné narazit na tvar minulého času, a sice 3. os. sg. Negace se na prvních deseti pozicích neobjevuje, pouze na 9. místě vidíme frazém doplněný o objekt *něco*.

Filtr	word	Freq ▼	i.p.m.	
1	p / n	má na srdci	490	0,08
2	p / n	máte na srdci	297	0,05
3	p / n	mám na srdci	279	0,05
4	p / n	mají na srdci	253	0,04
5	p / n	měl na srdci	252	0,04
6	p / n	měla na srdci	116	0,02
7	p / n	máš na srdci	101	0,02
8	p / n	měli na srdci	87	0,01
9	p / n	máte něco na srdci	66	0,01
10	p / n	mít na srdci	65	0,01

Obr. 35. Frekvence tvarů spojení *mít na srdci*

Podíváme-li se na relativní zastoupení v různých textových typech, spojení *mít na srdci* výrazně převládá v beletrii, což je asi očekávatelné. Podle relativní frekvence je častější v oborové literatuře než v publicistice, kde ovšem vzhledem ke složení korpusu, podle absolutní četnosti převládá. Nicméně u absolutní frekvence i přes převahu publicistiky není mezi tímto žánrem a krásnou literaturou tak výrazný rozdíl jako u jiných frazémů.

Filtr	doc.txttype_group	Freq	i.p.m. ▼	
1	p / n	FIC: beletrie	882	5,05
2	p / n	NFC: oborová literatura	273	0,52
3	p / n	NMG: publicistika	2 414	0,44

Obr. 36. Zastoupení v textových typech

Podle časového rozložení vykazuje idiom vyšší relativní frekvenci ve starších textech (tedy zhruba do roku 1990), v současnosti je jeho použití konstantní.

	Filtr	pos	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n	Z	2 257	0,36
2	p / n	N	254	0,04
3	p / n	D	253	0,04
4	p / n	J	250	0,04
5	p / n	P	239	0,04

Obř. 37. Frekvence slovních druhů po *mít něco na srdci*

Nejčastěji po tomto frazému následuje interpunkce. *Mít na srdci* se objevuje na konci věty hlavní (*Měla ještě mnoho vážného na srdci.*), především pak v otázce (*A co tedy máš v této věci na srdci?*). Nejobvyklejší je, zdá se, ve větách předmětných (*Jen mi povězte, co máte na srdci.*). V jiných typech vedlejších vět není spojení tak časté, nicméně dále se objevuje např. ve větě podmínkové (*Ale když mám něco na srdci, nemám ve zvyku to tutlat.*) nebo přívlastkové (*jako by sbíral odvalu promluvit o věci, kterou měl na srdci*).

Po interpunkci následují s velkým odstupem jednotlivé slovní druhy, jejichž frekvence se příliš neliší. Nejčastější jsou substantiva. Ta jsou buď objekty tohoto frazému (*Nepochybně má na srdci dobro nás všech.*) nebo jeho subjekty (*Co má na srdci sir Elton John?*), s těmi se ovšem v datech setkáváme méně. Téměř stejně běžná jako substantiva jsou i adverbia, z nich převládají *hodně, ještě* a *jen* (např. *měl toho na srdci hodně; měl na srdci ještě něco*), a spojky – nejčastěji *a*, eventuálně *i* (*Mám něco na srdci a chci to říct vám oběma*). Čtvrtým nejčastějším slovním druhem jsou pronomina, zejména objekt *něco* (*Měl na srdci něco velice důležitého.*), zájmena mohou být ale i atributy (např. *Mělo mi víc ležet na srdci tvoje blaho.*) nebo subjekty (*Ale co mám na srdci já, to se zkazí.*).

Na závěr opět výčet nejčastějších pravostranných substantivních kolokátů⁷⁰. Ve výsledcích se objevují v podstatě toliko abstrakta – *blaho, zájem, spousta, osud, dobro, zlepšení, rozvoj, bezpečnost* aj. Některé jednotky lze také považovat za již ustálené, např. *mít na srdci něčí dobro* nebo *blaho*.

3.4.14 Mít slovo

Tato jednotka se v korpusu objevuje 22 835krát, to je 3,66 případů na milion pozic⁷¹. Může se přitom jednat o spojení bez rozvitého substantiva (jako *Opakuji, máte slovo.*) V datech se objevují i jednotky, které nejsou ustálené, v nichž je sloveso *mít* použito coby označení nějakého záhodného děje (*jak mám to slovo rozdělit na jednotlivá písmena*) nebo je sloveso *mít* součástí jiného spojení (*měl na mysli slovo sex; mám ráda slovo pošuk; Norman si říkal, že by je měl vzít za slovo* aj.). Setkáváme se i s doslovným použitím (*mají v názvech slovo*

⁷⁰ Substantiva byla ještě vymezena atributem *case*; byl vybrán pouze akuzativ, aby se skutečně jednalo o objekt. Ten je i tak mezi podstatnými jmény na této pozici značně obvyklejším pádem než nominativ.

⁷¹ Použitý CQL dotaz: [lemma="mít"][lemma=".*"]{0,2}[word="slovo"]within<s/>; více vmezeřených jednotek komplikuje vyhledávání a výsledky pak nejsou relevantní. I takto do konkordancí pronikne poměrně dost balastu.

„svět“; *Jazyk Shakespearův pro to ani nemá slovo*). Nicméně v korpusu se objevuje i mnoho dalších ustálených jednotek, jejich základem je právě dvojice *mít slovo*, jako např. *mít poslední slovo* (*Vždy musíš mít poslední slovo.*), *mít dobré slovo* (*pro každyčkého měla dobré slovo*), *mít něčí slovo* (*Máte přece moje slovo.*), *mít něčí čestné slovo* (*Máte čestné slovo našeho komandanta.*)

Ze slovních tvarů jsou nejčastější případy s nerozvitým objektem, první příčku obsazuje opět 3. os. sg. následovaná 2. os. pl. v přítomnosti. Na dalších pozicích ale již vidíme samé rozvitě objekty – nejprve 3. os. sg. přítomnosti s atributem *hlavní* následovanou tvarem infinitivu se stejným přívlastkem. Po nich se setkáváme s formou zahrnující adjektivum *poslední*, nejprve infinitivem a posléze opět 3. os. sg. prez. Ke konci první desítky nejčastějších tvarů vidíme ještě varianty s přívlastkem *rozhodující*, opět se jedná o infinitiv následovaný 3. os. sg. prez.

Filtr	word	Freq	i.p.m.
1	p / n má slovo	1 415	0,23
2	p / n máte slovo	1 325	0,21
3	p / n má hlavní slovo	1 122	0,18
4	p / n mít hlavní slovo	1 080	0,17
5	p / n mít poslední slovo	1 010	0,16
6	p / n má poslední slovo	596	0,1
7	p / n mají hlavní slovo	557	0,09
8	p / n měl hlavní slovo	495	0,08
9	p / n mít rozhodující slovo	451	0,07
10	p / n má rozhodující slovo	400	0,06

Obr. 38. Frekvence tvarů spojení *mít slovo*

Statistiky týkající se frekvence v různých typech textů a časových obdobích (resp. od minulého století do současnosti) je třeba brát s rezervou, neboť je v korpusu obsaženo nejen použití tohoto spojení coby idiomu, ale i mnoho jiných případů, jak je zmíněno v úvodu. Nejčastěji se nicméně nějaká varianta lexémů *mít slovo* objevuje v beletrii, následuje publicistika a s nevelkým odstupem oborová literatura, zaměříme-li se na relativní frekvenci. Při pohledu na frekvenci absolutní je ale rozdíl markantní.

Filtr	doc.txtype_group	Freq	i.p.m.
1	p / n FIC: beletrie	870	4,98
2	p / n NMG: publicistika	20 311	3,67
3	p / n NFC: oborová literatura	1 654	3,12

Obr. 39. Zastoupení v textových typech

Podle časové osy se frazém více používal v textech zhruba do 90. let, v současnosti se ale jeho použití nijak zásadně nemění.

Nejčastěji je po slovním spojení použita interpunkce, a to v podstatě u všech typů ustálených spojení zmíněných na začátku této podkapitoly; zdá se ale, že častější jsou případy s nějakým přívlastkem než pouhým holým objektem, ačkoli i na takové příklady je možné narazit, zejména je-li zprava či zleva oslovení (např. *Máš slovo, Franku.*).

Ze slovních druhů jsou nejfrekventovanější substantiva. I zde jsou výsledky velmi pestré, sestávají z různých výše popsaných frazémů. Pokud se zaměříme pouze na zkoumaný idiom, stojí-li substantivum za ním, často se jedná o subjekt (*Napřed měl slovo Jakub.*). Jindy jde ale o přivlastňovací adjektivum ve spojení mít něčí slovo (*Máte mé slovo gentlemana.*). Mnohdy se ale jedná o doslovný význam (*Možná mají slovo bankomat v křižovce.*)

Ze třetích prepozic jsou nejčastější *v*, *při* a *s*. Předložky *v* a *při* se často používají po spojení *mít hlavní/velké/poslední/zásadní/významné slovo v něčem* (*měla rozhodující slovo v městské radě; měl významné slovo při výsleších Jana Husa*). Třetí nejčastější *s* není typickou vazbou tohoto spojení, jedná se o název pořadu *Máte slovo s Michaelou Jílkovou*.

	Filtr	pos	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n	Z	8 154	1,31
2	p / n	N	4 900	0,79
3	p / n	R	4 061	0,65
4	p / n	A	1 926	0,31
5	p / n	J	1 302	0,21

Obr. 40. Frekvence slovních druhů po *mít slovo*

U tohoto slovního spojení by nemělo význam zkoumat substantiva, která stojí po něm; tento slovní druh se ostatně neobjevuje ani v první pětici nejčastějších pravostranných kolokátů. Je vhodnější zaměřit se na to, která adjektiva rozvíjejí lexém slovo; to lze pomocí zobrazení četnosti lemmat (*Frekvence > Lemmata*). Kromě samotného *mít slovo* narážíme na přídavná jména *hlavní, poslední, rozhodující, velký, konečný, silný, důležitý, významný* či *zásadní*, dále např. na přivlastňovací zájmena *můj, svůj*, na dalších pozicích *i jeho*.

	Filtr	lemma	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n	mít slovo	4 084	0,66
2	p / n	mít hlavní slovo	3 984	0,64
3	p / n	mít poslední slovo	2 445	0,39
4	p / n	mít rozhodující slovo	1 401	0,23
5	p / n	mít velký slovo	768	0,12
6	p / n	mít konečný slovo	700	0,11
7	p / n	mít rád slovo	562	0,09
8	p / n	mít v název slovo	393	0,06
9	p / n	mít silný slovo	227	0,04
10	p / n	mít důležitý slovo	219	0,04
11	p / n	mít můj slovo	217	0,04
12	p / n	mít mít hlavní slovo	193	0,03
13	p / n	mít vždy poslední slovo	190	0,03
14	p / n	mít svůj slovo	187	0,03
15	p / n	mít ten slovo	143	0,02
16	p / n	mít významný slovo	141	0,02
17	p / n	mít zásadní slovo	105	0,02
18	p / n	mít tento slovo	103	0,02
19	p / n	mít žádný slovo	93	0,02
20	p / n	mít nějaký slovo	88	0,01

Obr. 41. Seznam lemmat frazému *mít slovo*

3.4.15 Nehlásit se o slovo

(Ne)hlásit se o slovo a různé varianty tohoto spojení se v korpusu vyskytují 4 510krát, to je 0,72 i.p.m.⁷² V datech se v podstatě neobjevují žádné „nežádoucí“ výsledky, v podstatě vždy se jedná o obměnu tohoto frazému. Ten může být použit doslovněji, tedy ve významu chtít něco říci (*docela tajemně se hlásí o slovo češtinář Hromádka*), jednotka se nicméně často používá jako metafora (*už v únoru se hlásilo o slovo jaro*).

Mezi desítkou nejčastějších tvarů jsou pouze 3. os. sg., většinou přítomným. U prvních třech je v podstatě jen obměněn slovosled, přičemž zdaleka nejčastější je *se hlásí oslovo*, dále *o slovo se hlásí* a *se o slovo hlásí*. Po něm následuje varianta s adverbium *opět*. Až na pátém místě je podoba *hlásí se o slovo*; dále se setkáváme s tvary doplněnými opět o adverbia, a sice *znovu*, *opět*, *pomalů* a *už*. Na devátém místě stojí 3. os. sg. préterita.

Filtr	word	Freq	i.p.m.
1	p / n se hlásí o slovo	1 131	0,18
2	p / n o slovo se hlásí	721	0,12
3	p / n se o slovo hlásí	412	0,07
4	p / n se opět hlásí o slovo	155	0,03
5	p / n hlásí se o slovo	126	0,02
6	p / n se znovu hlásí o slovo	90	0,01
7	p / n o slovo se opět hlásí	49	0,01
8	p / n se pomalu hlásí o slovo	40	0,01
9	p / n se hlásil o slovo	37	0,01
10	p / n se už hlásí o slovo	32	0,01

Obr. 42. Frekvence tvarů spojení (ne)hlásit se o slovo

Z textových typů je frazém nejobvyklejší v publicistice, kde je, jak je již zvykem, nejčastější i z hlediska frekvence absolutní. Druhou nejčastější je oborová literatura, naopak nejméně se spojení používá v beletrii.

Filtr	doc.txttype_group	Freq	i.p.m.
1	p / n NMG: publicistika	4 115	0,74
2	p / n NFC: oborová literatura	308	0,58
3	p / n FIC: beletrie	87	0,5

Obr. 43. Zastoupení v textových typech

Časová osa nevykazuje výraznější odchylky, v současnosti se použití frazému nijak nemění; používanější je opět v textech do 90. let, nicméně starší texty jsou u tohoto spojení zastoupeny poměrně málo.

⁷² Po zadání CQL dotazu (`([lemma="se"] [lemma=".*"]{0,2}[lemma="hlásit"] [lemma="o"] [lemma="slovo"]) | ([lemma="se"] [lemma="o"] [lemma="slovo"] [lemma=".*"]{0,2}[lemma="hlásit"] | ([lemma="hlásit"] [lemma="se"] [lemma=".*"]{0,2}[lemma="o"] [lemma="slovo"]) | [lemma="o"] [lemma="slovo"] [lemma="se"] [lemma=".*"]{0,2}[lemma="hlásit"]`)

Na pozici 1R je nejčastější interpunkce. Idiom je velmi používaný v hlavních větách (*Únava se hlásí o slovo, ale Finové už také nejsou moc čerství.*), naopak nelze říci, že by byl typický pro nějaký druh věty vedlejší. Nejčastější je snad věta přívlastková (*Lidé mají tendenci vynechávat oblasti, které se nejméně hlásí o slovo.*); dále se v datech objevuje např. věta předmětná (*Nemohl přehlédnout, že se jako host hlásím o slovo.*) nebo podmětná (*Ti, kdo se hlásí o slovo, nejsou opominutelné množina.*).

Nejčastějším slovním druhem jsou substantiva (obvykle se jedná o subjekt stojící po frazému), dále adjektiva, která jsou obvykle přívlastky zmiňovaných subjektů. Ze spojek jsou nejčastější *i, a* (*o slovo se hlásí i netradiční řešení*).

	Filtr	pos	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n	Z	1 221	0,2
2	p / n	N	971	0,16
3	p / n	A	922	0,15
4	p / n	J	532	0,09
5	p / n	D	403	0,07

Obr. 44. Frekvence slovních druhů po *nehlásit se o slovo*

Ze substantiv, následujících po zkoumaném spojení, jsou nejčastější následující lexémy *jaro, zima, podzim, únava* (u nich lze říci, že mohou s frazémem typicky kolokovat); dále *sukně, Opava, fotbalista, kulatost, turnaj, člověk, fotbal* aj. Je zde velmi patrný vliv publicistických textů, nicméně vidíme, že o slovo se mohou hlásit jak entity abstraktní, tak konkrétní substantiva/lidé. Vzhledem k tomu, že se jedná o subjekty popisovaného idiomu, můžeme ověřit i lemmata na pozici 1L – zde je ještě vhodné podle atributu *case* vybrat nominativ, aby se skutečně jednalo o podmět. Výsledky jsou podobné – nejčastějšími podstatnými jmény jsou *jaro, zima, podzim, sezona, liga, fotbal, fotbalista, život* aj. Vliv publicistiky je zde opět zřejmý.

3.4.16 Mít na jazyku

S tímto spojením se lze v datech setkat 1 949krát, jeho i.p.m. je 0,31⁷³. Může být samozřejmě použito i doslovně, v korpusu ale nepřekvapivě převažuje právě jeho přenesený význam. Kromě frazému *mít něco na jazyku* v datech můžeme narazit i na jiná spojení, která tyto lexémy obsahují, např. *mít smrt na jazyku*. Někdy bohužel v datech zůstanou i nežádoucí výsledky, např. *Musí se rozplynout na jazyku a nesmíte mít přitom dojem, že vám teče sádlo po bradě*. A můžeme se setkat i s doslovným použitím, např. *Na jazyku má bíložluté skvrny*.

Ze slovních tvarů jsou nejčastější formy préterita, a sice 3. os. sg. m. a f. Po ní následuje přezens, 1. a 3. os. sg. Na šestém místě je frazém v 1. os. sg. doplněn o ukazovací zájmeno *to*. Po něm se setkáváme i se spojením *mít smrt na jazyku*.

⁷³ Vyhledáno pomocí dotazu ([lemma="mít"] [lemma=".*"]{0,2} [lemma="na"] [word="jazyku"] within<s/>) | ([lemma="na"] [word="jazyku"] [lemma=".*"]{0,2} [lemma="mít"] within<s/>).

	Filtr	word	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n	měl na jazyku	285	0,05
2	p / n	měla na jazyku	156	0,03
3	p / n	mám na jazyku	139	0,02
4	p / n	má na jazyku	123	0,02
5	p / n	máte na jazyku	69	0,01
6	p / n	mám to na jazyku	53	0,01
7	p / n	má smrt na jazyku	49	0,01
8	p / n	měl smrt na jazyku	37	0,01
9	p / n	máme na jazyku	34	0,01
10	p / n	mají na jazyku	33	0,01

Obr. 45. Frekvence tvarů spojení *mít na jazyku*

Mít na jazyku se nejhojněji objevuje v beletrii; na druhém místě je oborová literatura, poslední v pořadí je publicistika (ačkoli tyto dvě se podle relativní frekvence téměř neliší). Tento výsledek asi není příliš překvapivý vzhledem k tomu, že zařazení jednotky mezi frazémy je nesporné.

	Filtr	doc.t xtype_group	Freq	i.p.m. ▼
1	p / n	FIC: beletrie	718	4,11
2	p / n	NFC: oborová literatura	126	0,24
3	p / n	NMG: publicistika	1 105	0,2

Obr. 46. Zastoupení v textových typech

Z hlediska časového u tohoto frazému nedochází k výraznějším změnám; *mít na jazyku* nicméně opět vykazuje vyšší frekvenci v textech do 90. let. V současnosti se četnost jeho použití nijak nemění.

Nejčastěji po zkoumaném frazému následuje opět interpunkce. *Mít na jazyku* často stojí ve větě hlavní (*Někdy už to mám skoro na jazyku.*), objevuje se i v různých typech vedlejších vět – ve větě předmětné (*Vidím to na nich, že mají cosi na jazyku.*) i přívláskové (*Neodvažoval se vyslovit slovo, které měl na jazyku.*). Nejfrekventovanějším slovním druhem jsou substantiva, obvykle je v datech nalézáme v akuzativu, eventuálně v nominativu. Druhá nejpočetnější jsou adjektiva, obvykle přívlásky.

	Filtr	pos	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n	Z	1 074	0,17
2	p / n	N	270	0,04
3	p / n	A	182	0,03
4	p / n	D	117	0,02
5	p / n	P	114	0,02

Obr. 47. Frekvence slovních druhů po *mít na jazyku*

Pokud zkoumáme substantiva, jež jsou objektem frazému, je vhodné ještě před vytvořením frekvenčního seznamu použít atribut *case* a vydělit pouze akuzativ. Ve výčtu jsou

pak nejčastějšími lexémy týkajícími se idiomu *mít na jazyku* podstatná jména *otázka, odpověď, slovo, spousta, věta, poznámka, námitka, jméno* atd. U jiných je naopak zřejmé, že se vztahují k doslovnému významu zkoumané jednotky, např. *chut', piercing* nebo *pachut'*. Pokud ověříme i lexémy po adjektivech, frekvenční špička je podobná: frazému se týkají lexémy *slovo, odpověď, otázka, poznámka, věta* nebo *odmítnutí*, doslovného významu pak *chut', pachut', skvrna* nebo *příchuť*.

3.4.17 Mít co vyprávět

Tento frazém se v korpusu objevuje 1 427krát, což je 0,23 případů na milion pozic⁷⁴. Jeho použití je vcelku jednoznačné, často je ovšem doplněn různými adverbii.

Mezi frekvencí slovesných tvarů nejsou velké rozdíly; nejčastější je ovšem 3. os. sg. přítomnosti (nejprve *má o čem vyprávět*, poté *má co vyprávět*), po ní následuje 3. os. pl. přítomnosti a infinitiv (častější je zde *mít co vyprávět* než *mít o čem vyprávět*). Po těchto tvarech konečně narážíme na préteritum, a sice 3. os. pl.

Filtr	word	Freq	i.p.m.	
1	p / n	má o čem vyprávět	108	0,02
2	p / n	má co vyprávět	99	0,02
3	p / n	mají o čem vyprávět	94	0,02
4	p / n	mít co vyprávět	75	0,01
5	p / n	mít o čem vyprávět	68	0,01
6	p / n	měli co vyprávět	49	0,01
7	p / n	mají co vyprávět	47	0,01
8	p / n	měl co vyprávět	41	0,01
9	p / n	měli o čem vyprávět	34	0,01
10	p / n	měl o čem vyprávět	28	0

Obr. 48. Frekvence tvarů spojení *mít co vyprávět*

Podle relativní frekvence je idiom opět nejčastější v beletrii, byť v korpusu je nejhojněji použit opět v publicistice. Na posledním místě je jak dle frekvence relativní, tak absolutní oborová literatura.

Filtr	doc.tdtype_group	Freq	i.p.m.	
1	p / n	FIC: beletrie	128	0,73
2	p / n	NMG: publicistika	1 228	0,22
3	p / n	NFC: oborová literatura	71	0,13

Obr. 49. Zastoupení v textových typech

⁷⁴ Vyhledáno CQL dotazem [lemma="mít"] [lemma=".*"] {0,4} [lemma="co"] [lemma="vyprávět"].

Mít co vyprávět je podle relativní frekvence častější opět ve starších textech (ačkoli pro toto slovní spojení je v korpusu v textech do 90. let opravdu málo dat), v současné době nevykazuje jeho použití žádné výkyvy.

	Filtr	pos	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n	Z	1 152	0,19
2	p / n	J	81	0,01
3	p / n	N	79	0,01
4	p / n	R	56	0,01
5	p / n	P	20	0

Obr. 50. Frekvence slovních druhů po *mít co vyprávět*.

Po popisované jednotce je opět nejčastější interpunkce, a to s velkým náskokem. Je to pochopitelné – objekt je přece jen již ve frazému obsažen a není jím pravostranný kolokát. *Mít co vyprávět* stojí nejčastěji ve větě hlavní, přitom samo spojení může tvořit větu (*Máme mu toho hodně co vyprávět.*). Objevuje se ale např. i ve větě předmětné (*zjistil, že nemá co vyprávět*). Občas se po frazému objevují i spojky (obvykle *a*, párkrát *i*), jedná se přitom většinou o predikát v koordinaci (*měl o čem vyprávět a na co vzpomínat*) nebo o spojení dvou vět – hlavních i vedlejších (*Vždyť je znám a vím, že mají publiku o čem vyprávět a jistě řeknou návštěvníkům řadu zajímavostí*). Pokud se na pozici 1R objevuje substantivum, jedná se obvykle o nějakého recipienta, tedy objekt v dativu (*aspoň budu mít co vyprávět vnoučatům*).

U tohoto frazému nemá smysl zkoumat pravostranné jmenné kolokáty, vhodnější je zaměřit se na jednotky mezi lexém *mít* a *vyprávět*. Ty můžeme ověřit v seznamu lemmat. Uvnitř jednotky se vyskytují lexémy jako *hodně, stále, mnoho, rozhodně, tedy, tolik*, na dalších pozicích pak *do smrti, doma, opravdu, určitě* aj., tedy převážně adverbia.

	Filtr	lemma	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n	mít co vyprávět	432	0,07
2	p / n	mít o co vyprávět	416	0,07
3	p / n	mít hodně co vyprávět	27	0
4	p / n	mít se o co vyprávět	19	0
5	p / n	mít stále co vyprávět	16	0
6	p / n	mít mnoho co vyprávět	16	0
7	p / n	mít rozhodně o co vyprávět	16	0
8	p / n	mít se co vyprávět	13	0
9	p / n	mít tedy o co vyprávět	8	0
10	p / n	mít tolik co vyprávět	8	0
11	p / n	mít do smrt o co vyprávět	8	0
12	p / n	mít doma o co vyprávět	7	0
13	p / n	mít opravdu o co vyprávět	7	0
14	p / n	mít určitě o co vyprávět	6	0
15	p / n	mít stále o co vyprávět	6	0
16	p / n	mít se ten tolik co vyprávět	6	0
17	p / n	mít rozhodně co vyprávět	6	0
18	p / n	mít být co vyprávět	5	0
19	p / n	mít doma co vyprávět	5	0
20	p / n	mít pořád co vyprávět	5	0

Obr. 51. Frekvence lemmat frazému *mít co vyprávět*

3.4.18 Mít co kecat

Hovorová varianta frazému *mít co říct* se v korpusových datech příliš často neobjevuje. Pokud spojení vyhledáme včetně vmezeřených pozic⁷⁵, získáme pouze 145 výsledků, to je 0,02 i.p.m., přičemž často se mezi *mít* a *co* objevují další lexémy. Kromě významu odpovídajícímu spojení *mluvit do něčeho* (*Jsou věci, do kterých nemáš co kecat*) se setkáváme i s významem *mít o čem mluvit* (*Aspoň máte o čem kecat.*). Frazém se často objevuje ve formě *do toho nemá co kecat* (*Do toho já nemám co kecat.*)

Ze slovních tvarů je jako obvykle nejčastější 3. os. sg.; s výraznějším odstupem následuje 1. os. sg. Další výsledky jsou již málo frekventované, třetí v pořadí je 3. os. pl. přítentu následovaná frazémy doplněnými o zájmena *nikdo* a *kdo*. Všechny tyto tvary jsou negované, afirmativní tvar je až na šestém místě, a sice 3. os. sg. prez. Po ní vidíme tvar préterita, znovu 3. os. sg. m.

Filtr	word	Freq	i.p.m.	
1	p / n	nemá co kecat	42	0,01
2	p / n	nemám co kecat	19	0
3	p / n	nemají co kecat	12	0
4	p / n	nemá nikdo co kecat	6	0
5	p / n	nemá kdo co kecat	5	0
6	p / n	má co kecat	4	0
7	p / n	neměl co kecat	3	0
8	p / n	nemáte co kecat	3	0
9	p / n	nemáme co kecat	2	0
10	p / n	nemá moc co kecat	2	0

Obr. 52. Frekvence tvarů spojení *mít co kecat*

Nejvíce je frazém zastoupen opět v beletrii, následně v publicistice a oborové literatuře – z hlediska relativní frekvence ovšem mezi posledními dvěma jmenovanými (a vlastně ani první) není výraznější rozdíl.

Filtr	doc.tdtype_group	Freq	i.p.m.	
1	p / n	FIC: beletrie	14	0,08
2	p / n	NMG: publicistika	123	0,02
3	p / n	NFC: oborová literatura	8	0,02

Obr. 53. Zastoupení v textových typech

Podle časové osy použití frazému mírně roste, ovšem dle relativní frekvence i vysokou četnost v několika textech minulého století (nicméně se jedná většinou o jediný doklad v celém roce).

⁷⁵ Použitý CQL dotaz je [lemma="mít"] [lemma="*"] {0,4} [lemma="co"] [lemma="kecat"] within <s/>.

Podobně jako u *mít co říct* i zde po frazému jednoznačně převládá interpunkce. Převážně se používá ve větě hlavní (*Často má o čem kecat.*). Nejčastějším slovním druhem je prepozice, právě ono *do*, které jindy spojení předchází (*Takový člověk mi nemá co kecat do života.*). Jiné slovní druhy se zde objevují pouze v zanedbatelném množství.

	Filtr	pos	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n	Z	117	0,02
2	p / n	R	18	0
3	p / n	N	4	0
4	p / n	A	3	0
5	p / n	J	2	0

Obr. 54. Frekvence slovních druhů po *mít co kecat*

Nakonec se můžeme opět zaměřit na pozice „vložené“ do frazému. Výsledků je v datech bohužel málo na to, aby na jejich základě bylo možné nějaké zobecnění, nicméně kromě samotného *mít co kecat* se v datech často objevují následující: *nemá nikdo/kdo co kecat*, *(ne)mít do toho co kecat*, *mít o čem kecat*, *mít moc co kecat*; dále se na této pozici objevují různá substantiva nebo jednotky, které jsou ovšem pouze hapaxy.

	Filtr	lemma	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n	mít co kecat	95	0,02
2	p / n	mít nikdo co kecat	6	0
3	p / n	mít kdo co kecat	5	0
4	p / n	mít do ten co kecat	4	0
5	p / n	mít o co kecat	3	0
6	p / n	mít chlap co kecat	3	0
7	p / n	mít moc co kecat	3	0
8	p / n	mít nějaký strom co kecat	1	0
9	p / n	mít do co kecat	1	0
10	p / n	mít podle náš ústava nikdo co kecat	1	0
11	p / n	mít ráno co kecat	1	0
12	p / n	mít co do co kecat	1	0
13	p / n	mít zase o co kecat	1	0
14	p / n	mít žádný funkce , tak co kecat	1	0
15	p / n	mít do ten nějaký tetka co kecat	1	0
16	p / n	mít žádný středověký pánbíčkář co kecat	1	0
17	p / n	mít už vůbec co kecat	1	0
18	p / n	mít asi málo co kecat	1	0
19	p / n	mít do on co kecat	1	0
20	p / n	mít Arleta do ten co kecat	1	0

Obr. 55. Frekvence lemmat frazému *mít co kecat*

3.4.19 Nic jiného mu nezbývá

Spojení se v korpusu v různých slovosledných variantách objevuje poměrně hojně, a sice 15 914krát, což je 2,55krát na milion pozic⁷⁶.

Samotné spojení se používá v bezpodmětné větě, tudíž slovesný tvar je použit vždy ve 3. os. sg. Nicméně objektem v dativu již ale je nějaká osoba. Nejčastější v datech je s velkou převahou osobní zájmeno 1. os. pl., po něm 1. os. sg. Po něm následuje pouze jiná slovosledná varianta zahrnující taktéž 1. os. pl. Všechna slovesa jsou v přítomném času, préteritum stojí až na čtvrtém místě, tvar přitom zahrnuje zájmeno pro 1. os. sg.

Filtr	word	Freq	i.p.m.
1	p / n nezbyvá nám nic jiného	1 716	0,28
2	p / n nezbyvá mi nic jiného	671	0,11
3	p / n nám nic jiného nezbyvá	550	0,09
4	p / n nezbylo mi nic jiného	411	0,07
5	p / n nezbyvá jim nic jiného	396	0,06
6	p / n jim nic jiného nezbyvá	365	0,06
7	p / n mi nic jiného nezbyvá	313	0,05
8	p / n nezbylo nám nic jiného	280	0,05
9	p / n nezbyvalo mi nic jiného	278	0,05
10	p / n nezbyvá mu nic jiného	273	0,04

Obr. 56. Frekvence tvarů spojení *nic jiného mu nezbývá*

Spojení se opět nejhojněji vyskytuje v beletrii, ačkoli mezi ní a publicistikou není tentokrát tak výrazný rozdíl. Publicistika z hlediska absolutních čísel opět převládá a nejméně často se frazém používá v oborové literatuře.

Filtr	doc.t xtype_group	Freq	i.p.m.
1	p / n FIC: beletrie	626	3,58
2	p / n NMG: publicistika	14 490	2,62
3	p / n NFC: oborová literatura	798	1,51

Obr. 57. Zastoupení v textových typech

Frazém je znovu častější ve starších textech (do r. 1990), nicméně v současnosti je jeho použití konstantní, nevykazuje větší výkyvy.

Po *nic jiného nám nezbyvá* stojí opět nejčastěji interpunkce, a tentokrát s velkou převahou. Obvykle se objevuje v hlavních větách, samo samozřejmě může tvořit větu (*Nezbývá nám nic jiného, než sníst to horké.*⁷⁷). Může být samozřejmě použito i ve větách vedlejších, např. předmětných (*Nakonec jsem si řekl, že mi nic jiného nezbyvá.*) nebo příčinných (*Oddávali se všichni vyčkávání, protože jim nic jiného nezbylo.*). Nejfrekventovanějším slovním druhem jsou v datech spojky – jednoznačně převažuje *než*, které je proto spojení opravdu typické

⁷⁶ Spojení vyhledáno CQL dotazem ([lemma="nic"] [word="jiného"] [lemma=".*"] [case="3"] [lemma=".*"] {0,3} [lemma="zbývat|zbýt"] | ([lemma="zbývat|zbýt"] [case="3"] [lemma=".*"] {0,3} [lemma="nic"] [word="jiného"] | ([case="3"] [lemma=".*"] {0,3} [lemma="nic"] [word="jiného"] [lemma="zbývat|zbýt"])

⁷⁷ V datech je často čárka i před tvarem s infinitivem.

(*Nezbývalo mu nic jiného než se otočit a zase jít po svém.*), druhé nejčastější je *a* – většinou se jedná o několikanásobný přísudek (*Když mi nic jiného nezbude a povede to k medaili, proč ne?*). Párkrát se v datech objevuje ještě *nežli* (*Nezbylo mi nic jiného nežli pípnout.*), jiné konjunkce se zde používají pouze sporadicky.

	Filtr	pos	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n	Z	10 594	1,7
2	p / n	J	5 165	0,83
3	p / n	N	103	0,02
4	p / n	R	15	0
5	p / n	D	12	0

Obr. 58. Frekvence slovních druhů po *nic jiného mu nezbyvá*

Ani u tohoto spojení nemá význam zkoumat pravostranné substantivní kolokáty, ověříme proto četnost lemmat uvnitř frazému. Vidíme ovšem, že krom lexémů, které jsou ve spojení zahrnuty, se uvnitř něj vyskytuje obvykle osobní zájmeno (v dativu). Párkrát je ale frazém doplněn spojkou *ani*. Vidíme také, že z vidové dvojice *zbýt* a *zbývat* je častější nedokonavé sloveso.

	Filtr	lemma	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n	zbývat my nic jiný	1 887	0,3
2	p / n	zbývat já nic jiný	990	0,16
3	p / n	my nic jiný zbývat	681	0,11
4	p / n	zbýt my nic jiný	615	0,1
5	p / n	zbývat on nic jiný	562	0,09
6	p / n	zbýt já nic jiný	562	0,09
7	p / n	já nic jiný zbývat	538	0,09
8	p / n	on nic jiný zbývat	537	0,09
9	p / n	zbýt on nic jiný	485	0,08
10	p / n	oni nic jiný zbývat	480	0,08
11	p / n	zbývat oni nic jiný	480	0,08
12	p / n	zbýt oni nic jiný	340	0,06
13	p / n	my nic jiný zbýt	247	0,04
14	p / n	já nic jiný zbýt	233	0,04
15	p / n	zbývat vy nic jiný	213	0,03
16	p / n	zbýt vy nic jiný	200	0,03
17	p / n	on nic jiný zbýt	170	0,03
18	p / n	my ani nic jiný zbývat	165	0,03
19	p / n	oni nic jiný zbýt	151	0,02
20	p / n	oni ani nic jiný zbývat	108	0,02

Obr. 59. Frekvence lemmat frazému *nic jiného mu nezbyvá*

3.4.20 Dát/dávat najevo

V tomto případě se jedná o frazém velice častý, korpusové výsledky čítají celkem 147 992 položek, což je 23,72 jednotek na milion pozic⁷⁸. *Dát/dávat najevo* není nijak význačným spojením, mnohdy ale zahrnuje i další lexémy. Jejich použití můžeme ověřit zobrazením seznamu lemmat. Objevují se zde různá adverbia, která jsou příslovečnými určeními způsobu *jasně, hlasitě, jednoznačně, tak, zřetelně, veřejně* nebo *okázale*, ale také času – *včera*. Uvnitř jednotky se taktéž mohou vyskytnout zájmena. Máme zde lexémy *ten (dávát to/tím najevo)*, *on (dávát mu/jí najevo)*, *oni (dávát jim najevo)*. Je také patrné, že dokonavé sloveso je použito častěji.

	Filtr	lemma	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n	dát najevo	45 416	7,28
2	p / n	dávat najevo	33 395	5,35
3	p / n	dát jasně najevo	9 032	1,45
4	p / n	dávat jasně najevo	3 192	0,51
5	p / n	dávát ten najevo	1 601	0,26
6	p / n	dát ten najevo	1 189	0,19
7	p / n	dát tak najevo	730	0,12
8	p / n	dát on najevo	716	0,12
9	p / n	dávát hlasitě najevo	542	0,09
10	p / n	dát včera najevo	495	0,08
11	p / n	dát jednoznačně najevo	484	0,08
12	p / n	dávát on najevo	465	0,08
13	p / n	dávát tak najevo	437	0,07
14	p / n	dát oni najevo	424	0,07
15	p / n	dát zřetelně najevo	393	0,06
16	p / n	dát veřejně najevo	326	0,05
17	p / n	dávát oni najevo	314	0,05
18	p / n	dávát okázale najevo	309	0,05
19	p / n	dát také najevo	290	0,05
20	p / n	dávát zřetelně najevo	277	0,04

Obr. 60. Frekvence lemmat frazému *dát/dávat najevo*

Nejčastějším tvarem je infinitiv, frazému pak předchází modální sloveso, příp. jiné verbum s touto rekcí. Na druhém místě vidíme 3. os. sg. m. préterita, dále touž osobu v přítomnosti. Po ní následují 3. os. pl., a sice v préteritu a přítomnosti. Na desátém místě pak konečně stojí tvar s doplněným o adverbium *jasně*.

⁷⁸ Použitý CQL dotaz je tento: ([lemma="dát|dávát"] [lemma=".*"] {0,4} [lemma="najevo"] within<s/> | ([lemma="najevo"] [lemma=".*"] {0,4} [lemma="dát|dávát"] within<s/>).

	Filtr	word	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n	dát najevo	11 623	1,86
2	p / n	dal najevo	10 265	1,65
3	p / n	dává najevo	9 198	1,47
4	p / n	dali najevo	8 429	1,35
5	p / n	dávají najevo	5 888	0,94
6	p / n	dala najevo	5 624	0,9
7	p / n	dával najevo	3 891	0,62
8	p / n	dávali najevo	3 825	0,61
9	p / n	dávat najevo	3 074	0,49
10	p / n	dal jasně najevo	2 730	0,44

Obr. 61. Frekvence tvarů spojení *dát/dávat najevo*

Podle relativní frekvence jednoznačně převažuje v beletrii, četnost v publicistice je téměř o polovinu nižší. Oborová literatura se od žurnálů již tolik neliší, je nicméně nejméně častá. Podle absolutních čísel znovu vítězí publicistika.

	Filtr	doc.txttype_group	Freq	i.p.m. ▼
1	p / n	FIC: beletrie	8 147	46,62
2	p / n	NMG: publicistika	130 700	23,62
3	p / n	NFC: oborová literatura	9 145	17,26

Obr. 62. Zastoupení v textových typech

Ve srovnání s texty minulého století je použití frazému nižší, ovšem v současnosti nijak nekolísá a stále se vykazuje vysokými čísly.

Ve valné většině případů po frazému následuje interpunkce. Často se objevuje ve větě hlavní (*Ne že bych jim to byl dal najevo.*) či často v hlavní větě následované vedlejší větou předmětnou (*svým chováním dali najevo, že jsme věc překonali*). Tyto jsou, zdá se, nejčastější, ovšem spojení se objevuje i ve větě vedlejší, např. předmětné (*Cybula litoval, že dal své obavy najevo*), účelové (*pokývoval hlavou, aby dal najevo, že všechno chápe*), nebo i přívláskové (*Jordan nebyl z těch, kteří dávají své emoce najevo.*). O mnoho výsledků méně má nejčastější slovní druh na této pozici, substantiva. Ta jsou obvykle objekty popisovaného spojení (*svědomitě jsem dával najevo hněv*), méně často subjekt (*Největší radost z Jegora dávala najevo žena s širokým obličejem.*), občas i objekty v instrumentálu, tedy vyjádření nějakého prostředku (*dávala to najevo jízlivostí*). Druhým nejčastějším slovním druhem jsou pronomina, mezi nimiž převažuje lexém *své*, v datech se vyskytuje i *ten, žádný, náš* nebo *nějaký*. Po nich následují adjektiva, která obvykle rozvíjejí objekt v akuzativu.

	Filtr	pos	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n	Z	104 071	16,68
2	p / n	N	15 854	2,54
3	p / n	P	14 487	2,32
4	p / n	A	4 473	0,72
5	p / n	D	3 296	0,53

Obr. 63. Frekvence slovních druhů po *mít dát/dávat najevo*

Ze substantiv, která jsou objektem tohoto idiomu (resp. která jsou jeho pacientem) a jeho pravostranným jmenným kolokátem, jsou nejčastější lexémy abstrakta označující nějaké emocionální stavy a pochody jako *nesouhlas, nespokojenost, zájem, emoce, ochota, radost obava, podpora* aj. Přívlasky jsou rozvíta substantiva *zájem, postoj, nespokojenost, nesouhlas, názor, vůle, radost, emoce* aj. Tato substantiva jsou ale samozřejmě často v koordinaci s jiným podstatným jménem nebo mohou stát před frazémem, tudíž by bylo možné zkoumat tuto problematiku dále.

3.4.21 Dát/dávat na srozuměnou

Dát/dávat na srozuměnou v korpusu nalézáme 2 352krát, to je 0,38 i.p.m.⁷⁹ Jeho použití je jednoznačné, nesetkáváme se zde s nějakými „nežádoucími“ výsledky jako u jiných slovních spojení. Ačkoli může mnohdy fungovat jako synonymum spojení *dát najevo*, na rozdíl od něj se po něm tak často nepoužívá objekt v akuzativu. U tohoto spojení tedy není smysluplné detailně zkoumat pravostranné jmenné kolokáty, kterých je ostatně poskrovnu. Vhodnější je zaměřit se na pozice uvnitř frazému.

Nejčastější je pouhé *dát/dávat na srozuměnou*, dále ale jednotka zahrnuje adverbia *jasně, jednoznačně, tak, dostatečně* či *již brzy*, často taktéž pronominum v dativu (*dát/dávat mu/jí, mi/mně, jim, nám*; dále *všem, tím, to*) a samozřejmě zde může být v dativu i substantivum (*dát soudci na srozuměnou*). Patrný je taktéž fakt, že je z vidové dvojice četnější dokonavé sloveso.

⁷⁹ Vyhledáno CQL dotazem `[(lemma="dát|dávat" [lemma="*" {0,4} [lemma="na" [word="srozuměnou" within<s/>] | ([lemma="na" [word="srozuměnou" [lemma="*" {0,4} [lemma="dát|dávat" within<s/>]`

	Filtr	lemma	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n	dát na srozuměná	728	0,12
2	p / n	dávat na srozuměná	308	0,05
3	p / n	dát jasně na srozuměná	217	0,04
4	p / n	dávat jasně na srozuměná	79	0,01
5	p / n	dát on na srozuměná	31	0,01
6	p / n	dát já na srozuměná	14	0
7	p / n	dát oni na srozuměná	13	0
8	p / n	dát všechen na srozuměná	13	0
9	p / n	dát jednoznačně na srozuměná	11	0
10	p / n	dávat všechen na srozuměná	11	0
11	p / n	dát on jasně na srozuměná	9	0
12	p / n	dát být on na srozuměná	8	0
13	p / n	dát ten na srozuměná	7	0
14	p / n	dát tak na srozuměná	7	0
15	p / n	dát my na srozuměná	6	0
16	p / n	dát soudce na srozuměná	6	0
17	p / n	dávat jednoznačně na srozuměná	6	0
18	p / n	dát dostatečně na srozuměná	5	0
19	p / n	dát již brzy na srozuměná	5	0
20	p / n	dát veřejnost na srozuměná	5	0

Obr. 64. Frekvence lemmat frazému *dát/dávat na srozuměnou*

Nejčastějším slovesným tvarem je préteritum 3. os. sg. m., po němž následuje 3. os. sg. přítomného času. Třetí nejčastější je opět 3. os. sg. prétéritu, ale v ženském rodě, následuje préteritum 3. os. pl. Na dalších pozicích jsou i tvary zahrnující adverbium jasně a celou desítku uzavírající participium.

	Filtr	word	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n	dal na srozuměnou	260	0,04
2	p / n	dává na srozuměnou	144	0,02
3	p / n	dala na srozuměnou	144	0,02
4	p / n	dali na srozuměnou	105	0,02
5	p / n	dát na srozuměnou	86	0,01
6	p / n	dal jasně na srozuměnou	81	0,01
7	p / n	dávají na srozuměnou	49	0,01
8	p / n	dala jasně na srozuměnou	44	0,01
9	p / n	dává jasně na srozuměnou	42	0,01
10	p / n	dáno na srozuměnou	39	0,01

Obr. 65. Frekvence tvarů spojení *dát/dávat na srozuměnou*

Podle relativní frekvence frazém znovu jednoznačně převažuje v beletrii. Mezi oborovou literaturou a publicistikou podle tohoto kritéria není výraznější rozdíl, ačkoli podle absolutních počtů publicistika jako vždy dominuje.

Filtr	doc.tdtype_group	Freq	i.p.m. ▼
1	p / n FIC: beletrie	359	2,05
2	p / n NFC: oborová literatura	205	0,39
3	p / n NMG: publicistika	1 788	0,32

Obr. 66. Zastoupení v textových typech

Podle časového rozložení je spojení relativně frekventovanější ve starších textech do 90. let., ovšem pro některé roky máme poměrně málo dat a v některých letech se frazém v textech neobjevuje vůbec. V posledním desetiletí jeho použití spíše kleslo, v 90. letech a na přelomu tisíciletí nalézáme značně více výskytů než v současnosti.

Po *dát/dávat na srozuměnou* je zdaleka nejobvyklejší interpunkce. V převážné většině případů je spojení použito ve větě hlavní, po níž často následuje vedlejší věta předmětná uvozená spojkou *že* (*pak jsem jí dal na srozuměnou, že se vracím na správnou cestu*). V datech se samozřejmě objevují ale i jiné případy, samozřejmě ne vždy musí spojení uvozovat vedlejší větu – samo může být v takové větě použito (*Řekněme, že mi to prostě dala na srozuměnou*).

Nejčastěji stojí po zkoumaném spojení substantiva, ačkoli ve srovnání s interpunkcí pouze ve velmi skromném počtu. Mohou být použita jako objekt v akuzativu (*lexémy ochota, odpor, připravenost, souhlas, nelibost, úmysl, nesouhlas*), nebo se může jednat o dativ, tedy recipienta, či nominativ, tedy subjekt dané klauze.

Filtr	pos	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n Z	2 227	0,36
2	p / n N	51	0,01
3	p / n P	18	0
4	p / n D	17	0
5	p / n A	14	0

Obr. 67. Frekvence slovních druhů po *dát/dávat na srozuměnou*

3.4.22 Dát/dávat na sobě znát

Tento frazém je v korpusu použit 2 594krát, to je 0,24 případu na milion výskytů⁸⁰. Není homonymní s jiným spojením, ani nemůže být vykládán doslovně; jeho význam je tedy poměrně jednoznačný. Nejčastěji se používá v záporu (tedy *nedat/nedávat na sobě nic znát*) a je často zahrnuje objekt, např. *nedat/nedávat na sobě nic / vůbec nic / příliš / vůbec / moc / tolik / nijak / cokoli znát*. V mnoha případech spojení předchází sloveso *snažit se* (*Josef je překvapen, ale snaží se na sobě nedat nic znát*.)

⁸⁰ Vyhledáno CQL dotazem ([lemma="dát|dávat"] [lemma="na"] [word="sobě"] [lemma="*"] {0,4} [word="znát"] within<s/>) | ([lemma="na"] [word="sobě"] [lemma="dát|dávat"] [lemma="*"] {0,4} [word="znát"] within<s/>) | ([word="znát"] [lemma="na"] [word="sobě"] [lemma="*"] {0,4} [lemma="dát|dávat"]); slovosled odpovídající posledním závorkám se ale v datech objevil pouze minimálně.

Ze slovesných tvarů jsou nejčastější 3. os. sg. m. přét. Po nich následuje táž osoba v přítomnosti, dále opět jiná slovosledná varianta v préteritu. Až na dva tvary s infinitivy se v první desítce objevují výlučně tvary 3. osob. Všechny tvary jsou negované a bývají doplněny o zájmeno *nic*.

Filtr	word	Freq	i.p.m.
1	p / n na sobě nedal znát	210	0,03
2	p / n nedal na sobě nic znát	142	0,02
3	p / n na sobě nedává znát	126	0,02
4	p / n na sobě nedal nic znát	115	0,02
5	p / n nedal na sobě znát	105	0,02
6	p / n nedat na sobě nic znát	102	0,02
7	p / n nedat na sobě znát	100	0,02
8	p / n na sobě nedala znát	91	0,02
9	p / n na sobě nedával znát	85	0,01
10	p / n nedala na sobě nic znát	72	0,01

Obr. 68. Frekvence tvarů spojení *dát/dávat na sobě znát*

Z textových typů převládá beletrie, publicistika a oborová literatura se podle relativní frekvence příliš neliší, ačkoli poslední jmenovaná je pro frazém opět nejméně typická.

Filtr	doc.txtype_group	Freq	i.p.m.
1	p / n FIC: beletrie	600	3,43
2	p / n NMG: publicistika	1 902	0,34
3	p / n NFC: oborová literatura	92	0,17

Obr. 69. Zastoupení v textových typech

Spojení je dále častější ve starších textech, i texty z 90. let minulého století vykazují vyšší relativní frekvenci než díla současná. Zde je ale frazém čtenější podle frekvence absolutní a je stále používanou jednotkou; použití neroste ani neklesá.

Po *dát/dávat na sobě znát* je jako obvykle nejběžnější interpunkce. Spojení se používá v různých typech vět – nelze patrně říci, že by nějaká dominovalo a že by pro spojení bylo typické nějaké schéma. Objevuje se např. ve větách hlavních (*Snažil se nedat na sobě nic znát.*), z vedlejších např. ve větě účelové (*Sevřela rty, aby to na sobě nedala znát.*), předmětné (*I když vím, bezpečně, že jsem na sobě nedal nic znát.*) či třeba přípustkové (*že její přítomnost vnímá, přestože na sobě nedal nic znát.*)

Ze slovních druhů dominují substantiva, obvykle se jedná o objekt sledovaného zpojení. Druhé nejčastější jsou konjunkce, převládají *a* a *ani*. *A* často spojuje dvě věty hlavní (Navenek však na sobě nedával nic znát a výraz jeho tváře byl zcela neutrální.), ani připojuje předmět (*Nedal na sobě znát ani stín smutku nebo dojetí.*), eventuálně podmět (*Neklid na sobě nedává znát ani trenér.*)

	Filtr	pos	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n	Z	1 776	0,29
2	p / n	N	345	0,06
3	p / n	J	186	0,03
4	p / n	P	171	0,03
5	p / n	A	74	0,01

Obr. 70. Frekvence slovních druhů po *dát/dávat na sobě znát*

Na závěr ještě ověříme pravostranné jmenné kolokáty zkoumaného spojení; substantiva omezíme na akuzativ, abychom vyloučili případy, kdy subjekt stojí až za frazémem. Z těchto lexémů je nejčastější *emoce, nervozita, únava, zklamání, překvapení, rozladění, rozrušení, bolest, slabost* nebo *strach*. Adjektiva v datech na pozici 1R příliš častá nejsou, ovšem i tak můžeme ověřit jimi rozvíjená substantiva: *emoce, vzrušení, zklamání, smutek, tréma, nervozita, nadhled, překvapení, pohnutí* či *lítost*. Lexémy *známka* a *náznak*, které se v obou seznamech objevují, samozřejmě vyžadují doplnění v genitivu (většinou se jedná o výše zmíněná substantiva).

4.3.23 Dát/dávat na vědomí

Další frazém se slovesem *dát se* v datech vyskytuje 5 687krát, to je 0,91 i.p.m.⁸¹ Podobně jako předchozí jednotky zahrnující toto verbum, ani *dát na vědomí* nelze chápat doslovně a konkordance tedy nezahrnují nežádoucí výsledky. Pokud zobrazíme seznam lemmat, lze si povšimnout toho, že spojení může být doplněno o adverbia (zde hlavně *jasně, zřídka* lexém *pouze*), často také o pronomina (*dát/dávat všem/mu/jí/jim/nám*) nebo substantiva v dativu (*dát/dávat lidem/veřejnosti/světú/občanům na vědomí*), eventuálně pronomina v akuzativu (*dát/dávat to na vědomí*) nebo instrumentálu (*dát/dávat tím na vědomí*). Je taktéž zřejmé, že dokonavá varianta slovesa převládá.

Ze slovesných tvarů je nejčastější 3. os. sg. přítomného času, po ní infinitiv. Na následujících třech místech vidíme tvary minulého času Ke konci první desítky nejčastějších tvarů je forma s novým participiem.

⁸¹ Použitý CQL dotaz je ([lemma="dát|dávat"] [lemma=".*"] {0,4} [lemma="na"] [word="vědomí"] within<s/>)| ([lemma="na"] [word="vědomí"] [lemma=".*"] {0,4} [lemma="dát|dávat"] within<s/>)

	Filtr	word	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n	dává na vědomí	459	0,07
2	p / n	dát na vědomí	372	0,06
3	p / n	dal na vědomí	345	0,06
4	p / n	dala na vědomí	258	0,04
5	p / n	dali na vědomí	257	0,04
6	p / n	dávají na vědomí	98	0,02
7	p / n	dalo na vědomí	96	0,02
8	p / n	dáno na vědomí	91	0,02
9	p / n	dáváme na vědomí	73	0,01
10	p / n	dával na vědomí	69	0,01

Obr. 71. Frekvence tvarů spojení *dát/dávat na vědomí*

Podle relativní frekvence je opět nejvíce zastoupena beletrii, ačkoli nejvíce příkladů pochází tradičně z publicistiky. V obou případech je nejméně černá oborová literatura.

	Filtr	doc.tdtype_group	Freq	i.p.m. ▼
1	p / n	FIC: beletrie	267	1,53
2	p / n	NMG: publicistika	4 972	0,9
3	p / n	NFC: oborová literatura	448	0,85

Obr. 72. Zastoupení v textových typech

V čase frazém poměrně dost kolísá; vyšší relativní frekvenci má ve starších textech, po roce 2000 se tento ukazatel spíše snižuje, avšak s patrnějšími výkyvy.

Po zkoumané jednotce opět nejčastěji stojí interpunkce. Typicky se používá ve větě hlavní následované vedlejší větou předmětnou, která je uvozena spojkou *že* (*Je čas dát ji na vědomí, že tímhle mě neoblažne.*) nebo ve vedlejší větě účelové následované opět touto konjunkcí (*Usmál se a přisedl k nim, aby jim dal na vědomí, že se nad ně nevyvyšuje.*). Méně často se objevuje v jiných typech vedlejších vět, např. ve větě přívlastkové (*Obřad je událost, která dává na vědomí, že se děje něco zvláštního a důležitého.*)

Nejčastějším slovním druhem na pozici 1R jsou substantiva – převažují tvary v dativu, objekty, které jsou příjemci sdělení (*Svůj úmysl dala dokonce na vědomí řidičům formou vylepeného letáku.*). Méně zastoupen je akuzativ, tedy předmět sdělení (*vedení pekáren dalo na vědomí úmysl odstoupit od kupní smlouvy*) nebo nominativ – subjekt celé klauze (*oficiálně to dal na vědomí tým odborníků*). Třetí nejpoužívanější jsou pak adjektiva (často se jedná o objekt v dativu, např. *svůj názor dal jasně na vědomí vlivným osobnostem a politikům*), na čtvrté pozici nalzáme pronomina – často v dativu (*a také to dát na vědomí všem účastníkům*) či akuzativu (*abychom dali na vědomí svou nespokojenost*).

	Filtr	pos	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n	Z	3 997	0,64
2	p / n	N	620	0,1
3	p / n	P	292	0,05
4	p / n	A	286	0,05
5	p / n	J	151	0,02

Obr. 73. Frekvence slovních druhů po *dát/dávat na vědomí*

Na závěr podkapitoly můžeme opět ověřit, které pravostranné jmenné kolokáty se s frazémem nejčastěji pojí. Zde se omezujeme výlučně na předmět v akuzativu. Nejčastějšími lexémy na této pozici pak jsou *záměr, konec, nespokojenost, přítomnost, úmysl, nesouhlas, informace, výsledek, termín, zpráva* a jiné. Rozvité objekty ověřovány nebyly – i přes omezení vyhledávání na *case = 4* bylo v datech mnoho chybných anotací.

Nicméně substantiva v akuzativu se na pozici 1R objevují 126krát, zatímco vedlejší věta předmětná uvozená spojkou *že* 2 972krát. Objekt, tedy to, *co se dává na vědomí*, je obvyklejší (a z dat vyplývá, že mnohdy přirozenější) vyjádřit vedlejší větou.

4.3.24 Mít daleko k dokonalosti

Spojení *mít daleko k dokonalosti* je méně frekventované než předchozí frazém, v korpusu je zastoupeno 770krát, což je 0,12 případů na milion pozic⁸². Může být, podobně jako předchozí případy, doplněno o různá adverbia, např. *mít k dokonalosti hodně / ještě / dost / ještě hodně / stále / také / poměrně daleko*.

Slovesných tvarů potažmo různých slovosledných kombinací je v korpusu poměrně mnoho, převažuje však 3. os. sg. prez., která je i na druhé pozici, pouze s jiným slovosledem. Následuje 3. os. pl. prez., po ní již préteritum 3. os. sg. m. Ve frekvenční špičce je taktéž frazém doplněný o adverbium *hodně*.

	Filtr	word	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n	má k dokonalosti daleko	113	0,02
2	p / n	má daleko k dokonalosti	54	0,01
3	p / n	mají k dokonalosti daleko	51	0,01
4	p / n	měl k dokonalosti daleko	37	0,01
5	p / n	mají daleko k dokonalosti	28	0
6	p / n	měla k dokonalosti daleko	27	0
7	p / n	k dokonalosti má daleko	20	0
8	p / n	měly k dokonalosti daleko	17	0
9	p / n	má k dokonalosti hodně daleko	16	0
10	p / n	měla daleko k dokonalosti	15	0

Obr. 74. Frekvence tvarů spojení *mít daleko k dokonalosti*

⁸² Byl použit CQL dotaz ([lemma="mít" [lemma=".*" {0,3} [lemma="daleko" [word="k" [word="dokonalosti"] | ([lemma="mít" [word="k" [word="dokonalosti" [lemma=".*" {0,3} [lemma="daleko"] | ([word="k" [word="dokonalosti" [lemma="mít" [lemma=".*" {0,3} [lemma="daleko"] within<s/>

V rozložení uvnitř různých textových typů tentokrát nejsou zásadní rozdíly, taktéž jejich pořadí je ve srovnání s jinými frazémy neobvyklé. Podle relativní frekvence je zkoumaná jednotka totiž nejčastější v oborové literatuře, poté v beletrii a dále v publicistice; hodnoty pro jednotlivé žánry se ale příliš neliší.

Filtr	doc.tdtype_group	Freq	i.p.m. ▼
1	p / n NFC: oborová literatura	96	0,18
2	p / n FIC: beletrie	26	0,15
3	p / n NMG: publicistika	648	0,12

Obr. 75. Zastoupení v textových typech

Podle relativní frekvence je frazém častější v textech z 90. let, tento jeho ukazatel s různými výkyvy spíše klesá. Ve starších textech z minulého století, které jsou v korpusu zahrnuty, *mít daleko k dokonalosti* použito není.

Spojení stojí opět nejčastěji na konci věty, jiné jednotky, snad až na konjunkce, se po něm vyskytují pouze v zanedbatelném množství. Objevuje se v různých typech vět, a sice ve větách hlavních (*Po stránce účinnosti mají k dokonalosti daleko.*), z vedlejších je to nejednou věta přívlastková (*On sám považuje ale za umění vzhled, který má k dokonalosti daleko.*), dále předmětná (*Je jasné, že k dokonalosti mám daleko*) nebo přípustková (*naše ekonomika, byť má k dokonalosti ještě daleko, nepodléhá žádným prudkým výkyvům*). Ze spojek převažuje *a*, spojuje buď několikanásobný přísudek, nebo dvě věty hlavní (*Poslední obrátka měla k dokonalosti daleko a také dohmat měl být lepší.*).

Filtr	pos	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n Z	686	0,11
2	p / n J	59	0,01
3	p / n A	7	0
4	p / n R	6	0
5	p / n N	4	0

Obr. 76. Frekvence slovních druhů po *mít daleko k dokonalosti*

Vzhledem k tomu, že substantiva stojí po frazému pouze výjimečně, je vhodnější zaměřit se na levostranné jmenné kolokáty – tedy na podmět celé věty. Ty ovšem stojí v různé vzdálenosti od přísudku, ověřování pouze bezprostředně předcházející pozice by nebylo dostatečné. Substantiva tedy byla vyhledána pomocí nástroje Kolokace, zvolen byl atribut lemma a kontext -3 až 0. Přesto je ale výsledky vhodné ověřit v příslušných konkordancích – ne vždy se u substantiv jedná o subjekt. Z podstatných jmen, která jsou pro vyhledávání relevantní, jsou pak nejčastější *výkon, hra, systém, zákon, výsledek, defenziva, svět, angličtina, projev, návrh, zařízení, unie* nebo *premiéra*. Je jasné, že lexémy, které mohou mít daleko k dokonalosti,

jsou značně různorodé – nicméně se jedná o jevy, jejichž kvalitu a stav je možné nějak posuzovat.

4.3.25 Mít rezervy

Frazém se v korpusu objevuje 16 961krát, to je ,72 i.p.m.⁸³ Podobně jako jiné popisované jednotky se slovesem *mít* i on může být použit doslovně (např. máme dostatečné rezervy hotovosti), často se v datech objevuje spojení finanční rezervy (prakticky neměl finanční rezervy). Zdá se, že by mohlo být efektivnější vyhledat spojení bez vymezených pozic, tak bychom ale mohli o mnoho relevantních výsledků přijít (např. *I když po milostné stránce měl tenhle list jisté rezervy.*). V konkordancích se vyskytla i jiná ustálená spojení, např. *mít něco do rezervy.*

Samotné spojení může být rozvíto adjektivy *velký, obrovský, finanční, dostatečný, žádný, určitý, značný, nějaký, dostatečný finanční* nebo *žádný finanční*; dále adverbii *ještě, pořád* či kombinací obojího – *ještě velký a ještě nějaký*. Je patrné, že některé výrazy se vztahují spíše k frazému vyjadřujícímu nedostatek nějaké vlastnosti, něčeho abstraktního, resp. synonymu spojení *mít nedostatky (velký, obrovský, určitý, značný, ještě, pořád, ještě velký a ještě nějaký)*, jiné naopak evidentně ukazují k dostatku/nedostatku něčeho materiálního a financím (*finanční, dostatečný, dostatečný finanční, žádný finanční*), některé lexémy samozřejmě mohou odkazovat k obojímu.

Nejpoužívanějším slovesným tvarem je 1. os. pl. prez., po ní 3. os. sg. v témže čase. Další v pořadí jsou 2. a 3. os. pl. prez. Později se setkáváme i s formami doplněnými o lexémy *velký a ještě*, příp. jinými slovoslednými variantami.

	Filtr	word	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n	máme rezervy	1 425	0,23
2	p / n	má rezervy	873	0,14
3	p / n	máte rezervy	581	0,09
4	p / n	mají rezervy	509	0,08
5	p / n	mám rezervy	452	0,07
6	p / n	máme velké rezervy	366	0,06
7	p / n	rezervy má	326	0,05
8	p / n	máme ještě rezervy	317	0,05
9	p / n	má ještě rezervy	285	0,05
10	p / n	rezervy máme	256	0,04

Obr. 77. Frekvence tvarů spojení *mít rezervy*

Jak z hlediska frekvence relativní, tak absolutní vítězí mezi textovými typy publicistika. S nevelkým rozdílem v relativních počtech následuje oborová literatura; beletrie, jinak většinou

⁸³ Vyhledáno CQL dotazem ([lemma="mít" [lemma=".*"&pos!="V" {0,3} [word="rezervy"]]) | ([word="rezervy" [lemma=".*"&pos!="V" {0,3} [lemma="mít"] within<s/>.

žánr pro frazémy typický, je poslední, a to s výrazným odstupem. Je tedy patrné, že mít rezervy je běžné spíše v publicistických textech než krásné literatuře.

Filtr	doc.txtype_group	Freq	i.p.m. ▼	
1	p / n	NMG: publicistika	15 611	2,82
2	p / n	NFC: oborová literatura	1 311	2,48
3	p / n	FIC: beletrie	39	0,22

Obr. 78. Zastoupení v textových typech

Použití tohoto frazému v čase postupně roste (s několika výkyvy); v současnosti je značně frekventovanější než v textech z minulého století.

Nejčastěji po něm stojí opět beletrie. *Mít rezervy* nepřevažuje v konkrétním typu vět, často se objevuje ve větě hlavní (*V tomto má vláda rezervy.*). Hojně se používá ve vedlejší větě předmětné, kde bývá uvozeno lexémy *kde* (*abychom si ujasnili, kde máme ještě další rezervy*) a *že* (*znamená to, že máte ještě rezervy*), vyskytuje se také ve větě přívlastkové (*většina to vidí jako pozitivní trend, který má ještě určité rezervy*) nebo přípustkové (*i obsluha je o něco plynulejší, byť má pořád obrovské rezervy*).

Mezi slovními druhy dominují prepozice – především *v*, která se týká jak nedostatku něčeho abstraktního (*mají výrazné rezervy ve finanční gramotnosti*), tak naopak existence rezerv nějakého materiálu (*mají rezervy v průměru ještě na sedm měsíců*). Dále se zde objevuje předložka *na*, která se opět většinou týká existence nějaké zásoby (*banky nemají dostatečné rezervy na krytí nevymahatelných dluhů*), ale nemusí tomu tak být vždy (*slyšitelné rezervy v intonaci měla na premiéře druhá dvojice*). Pro se taktéž týká většinou nějaké hmotné jistoty (*nemá dostatečné rezervy pro případ ekonomického poklesu*). Třetí nejčastější jsou konjunkce, hlavně *a* a *i* (*V tom máme rezervy a musíme s tím určitě něco dělat.*). Na dalším místě pak vidíme substantiva – převládá nominativ, tedy subjekt věty (*Velké rezervy má centrum Prahy.*), druhý nejčastější je genitiv, objekt (*ve skutečnosti má lidstvo ohromné rezervy tvořivosti a invence*) a dále akuzativ (zde je použití frazému velmi různé a výsledky mnohdy nejsou relevantní, neb se jedná o objekt slovesa *mít*, např. *při správném vytváření dlouhodobé rezervy mám možnost si vybrat*).

Filtr	pos	Freq ▼	i.p.m.	
1	p / n	Z	10 259	1,65
2	p / n	R	2 962	0,48
3	p / n	J	1 388	0,22
4	p / n	N	722	0,12
5	p / n	D	482	0,08

Obr. 79. Frekvence slovních druhů po *mít rezervy*

Nakonec je záhodno ověřit, v čem je možné *mít rezervy* (subjekt, tedy kdo ony *rezervy* má, ponecháváme stranou. To lze vydělením prepozice *v* a následně pozitivním vyfiltrováním

substantiv na pozici 2R. Z nich jsou nejčastějšími lexémy souvisejícími s frazémem *technika, obrana, oblast, kondice, hra, defenziva, taktika, propagace, proměňování* či *komunikace a rychlost*. Vidíme, že některá vyžadují doplnění v genitivu (např. *oblast, proměňování*) a mnohá jsou typická pro oblast sportu – projevuje se zde tedy jasně vliv publicistiky. Na druhém místě v seznamu je ještě lexém výše odkazující k financím (*rezerva ve výši zhruba dvaceti miliard*). Ověříme-li i výrazy po adjektivech, jsou na pozici 3R nejčastějšími substantivy *činnost, fáze, kondice, hra, komunikace, gramotnost, souboj, oblast, příprava, připravenost* a jiná. V obou seznamech se tedy objevují výlučně abstrakta.

4.3.26 Mít mnoho nedostatků

Poslední popisovanou jednotku lze spíše než za frazém pokládat za ustálenou kolokaci. V podobě s adverbium *mnoho* je v korpusu použita 132krát, což je 0,02 výskytu na milion pozic⁸⁴. Pokud bychom spojení takto nespécifikovali a zůstali pouze u spojení *mít nedostatky*, výsledků by bylo nesrovnatelně mnohem více⁸⁵.

Mezi slovními tvary dominuje 3. os. sg. prez., po ní s větším odstupem následuje 3. os. pl. prez. Dále vidíme tvary préterita, opět 3. os. sg. Na pátém místě je spojení použito v záporu, ovšem těchto dokladů je již velmi málo. Další kolokace, obsahující ještě adjektiva *velký* a *formální*, jsou již spíše hapaxy.

Filtr	word	Freq	i.p.m.
1	p / n má mnoho nedostatků	68	0,01
2	p / n mají mnoho nedostatků	13	0
3	p / n měla mnoho nedostatků	10	0
4	p / n měl mnoho nedostatků	7	0
5	p / n nemá mnoho nedostatků	4	0
6	p / n měly mnoho nedostatků	4	0
7	p / n mít mnoho nedostatků	3	0
8	p / n mám mnoho nedostatků	2	0
9	p / n nemá mnoho velkých nedostatků	2	0
10	p / n má mnoho formálních nedostatků	1	0

Obr. 80. Frekvence tvarů spojení *mít mnoho nedostatků*

Podle relativní frekvence se spojení nejhojněji objevuje v oborové literatuře. Na druhém místě je publicistika a nejméně častá pak beletrie – ovšem rozdíly mezi všemi třemi žánry jsou podle tohoto ukazatele pouze nepatrné.

⁸⁴ Byl použit CQL dotaz ([lemma="mít" [word="mnoho" [lemma="*" {0,3} [word="nedostatků"]]) ([word="mnoho" [lemma="*" {0,3} [word="nedostatků" [lemma="mít" within<s/>.

⁸⁵ Např. dotaz ([lemma="mít" [lemma="*" {0,3} [lemma="nedostatek"]]) ([lemma="nedostatek" [lemma="*" {0,3} [lemma="mít" within<s/> zobrazí 31 108 konkordancí.

Filtr	doc.txttype_group	Freq	i.p.m. ▼
1	p / n NFC: oborová literatura	20	0,04
2	p / n NMG: publicistika	109	0,02
3	p / n FIC: beletrie	3	0,02

Obr. 81. Zastoupení v textových typech

Změny v čase se při takto nízké četnosti výsledků sledují špatně; nejstarší texty, v nichž je spojení v korpusu použito, pocházejí z 90. let; směrem k dnešku relativní frekvence výskytu spíše klesá.

V převážné většině případů stojí po spojení interpunkce. Tehdy se objevuje v různých typech vět, často ve větě hlavní (*To mu ale ještě stále nepatří a navíc má mnoho nedostatků.*), z vedlejších např. ve větě přívlastkové (*výsledkem je dobře navržené auto, které nemá mnoho velkých nedostatků*), přípustkové (*Hodina nebyla nejhorsí, soudruhu, i když měla mnoho nedostatků.*) nebo příčinné (*přesto ji nedoporučuji, protože má mnoho nedostatků*).

Nejčastějším slovním druhem po sledované kolokaci jsou spojky, vždy se jedná o a (*tato republika měla mnoho nedostatků a vad*). Pro další slovní druhy není dostatek dat.

Filtr	pos	Freq ▼	i.p.m.
1	p / n Z	113	0,02
2	p / n J	12	0
3	p / n R	4	0
4	p / n N	2	0
5	p / n T	1	0

Obr. 82. Frekvence slovních druhů po *mít mnoho nedostatků*

Z toho, že substantiva jsou coby pravostranný kolokát použita pouze dvakrát (přičemž v obou případech se jedná o chybu, o chybějící interpunkci), vidíme, že podmět spojení v různé vzdálenosti předchází. Výsledků je bohužel málo na to, aby bylo možné vyvozovat, kdo či co má obvykle nedostatky – můžeme ale zkusit použít vyhledávání kolokací. Nastaven byl kontext -5-0, nejčastějšími relevantními výsledky jsou lexémy *člověk, zákon, dům, hra, představení, město* nebo *system*. Ovšem pro každý výraz je v korpusu jen několik málo dokladů. Zdá se ale, že substantiva pojící se s *mít mnoho nedostatků* mohou být značně různá.

SHRNUTÍ

Frazémy, které jsou textovými protějšky polských jednotek, by samozřejmě bylo možné zkoumat mnohem podrobněji – zajímavé by bylo např. srovnání jejich použití v diachronním korpusu češtiny nebo v mluveném korpusu. Tato kapitola má ovšem za cíl toliko ilustrovat jejich typické použití v češtině, tudíž nezachází do větších detailů, byť by tyto byly samozřejmě zajímavé. Nabízelo by bylo např. srovnání jednotlivých významů frazému (např. u *mít co dělat*), na to zde ovšem není prostor.

Ne vždy je z dat možné vyvozovat jasné výsledky – frazémy jsou často víceznačné, mohou být použity doslovně a samozřejmě se kvůli korpusovému dotazu v konkordancích objevují i nežádoucí výsledky, kdy se zkoumané lexémy objevují za sebou pouze náhodou. Pro přesnější práci by frazémy, eventuálně pouze specifické použití frazému, musely být vyděleny ručně, to by bylo ovšem časově velmi náročné – tudíž jsou pro potřeby práce do výsledků zahrnuty i ty případy, které nejsou zcela relevantní. Někdy by také mohl být CQL dotaz rozšířen a upřesněn, to by ale mohlo znamenat zvýšení nežádoucích výsledků na úkor několika málo adekvátních jednotek. Statistiky a uváděné počty je tedy nutné považovat pouze za ilustrační.

I přes to je však patrné, že se zkoumané jednotky značně se liší co do frekvence. Ta ale nemusí být přímo úměrná „množství“ významů – častější je významově jasně vymezené *jít o něco* než víceznačné *mít co dělat*. Frazémy se liší i co do „počtu významů“ (byť pochopitelně je těžké určit, co je jeden význam a co již druhý, nicméně někdy jsou rozdíly v použití skutečně výrazné).

Z výsledků také vyplývá, že čím širěji je frazém pojat, tím hůře se v korpusových datech vyhledává. Některá spojení, která je snad výhodnější chápat jako metafory (např. *stát před*, kde je rozhodujícím aspektem vlastně objekt), by bylo nutné procházet ručně, resp. oddělit doslovné použití od přeneseného významu. Ani tak by ale nebylo vždy jednoduché rozhodnout, kdy se jedná o použití doslovné a kdy metaforu. Další komplikací samozřejmě může být aktualizace frazému či pozměněný slovosled. Složitější CQL dotazy zpomalují vyhledávání v korpusu a někdy je tedy dotaz zadán tak, že nevyhledá všechny jednotky. Pokud bychom tedy detailně zkoumali pouze české frazémy, bylo by šikovné dotazy zadávat jednotlivě a nežádoucí jednotky postupně třídit.

V datech také platilo, že čím méně lze subjektivně jednotku označit za „frazém“, tím větší vykazuje slovoslednou variabilitu (jako např. *stát před něčím* | *před kterým stojíme*, *mít před sebou* nebo *mít proti sobě*), zatímco prototypické frazémy jako *mít tu čest* tolik dalších pozic a slovosledných modifikací nemají.

U většiny frazémů platilo, že mohou být dále rozvity např. atributy, objekty nebo zesilovacími částicemi. U několika ale vmezeřené jednotky nenacházíme, jedná se např. o *mít před sebou* nebo *mít proti sobě*.

Je jasné, že z hlediska typického použití je podle typu frazému vhodné zaměřit se na něco jiného – u spojení jako *mít co dělat*, *mít tu čest* apod. spíš na pravostranný jmenný kolokát, zatímco u *mít co vyprávět* nebo *mít co kecat* je vhodnější zkoumat vnořené pozice.

Často je nejpoužívanějším tvarem 3. os. sg. – samozřejmě sem spadají tvary všech tří osob, čímž se frekvence zvyšuje. Může tomu tak být i proto, že mnoho z popisovaných frazémů se používá v bezpodmětných větách. Ne vždy je tomu ale tak – např. u *mít co říct* dominuje tvar 1. os. sg.

Frazémy se dále pochopitelně liší svou stylovou příslušností – některé jsou stylově neutrální (jako *mít co dělat*, *mít co do činění*, *mít co říct*, *jít ruku v ruce*), jiné jsou příznakové z časového hlediska (*mít co činit*), jiné jsou naopak příznakem nižšího stylu (*mít co kecat*,

udělat to někomu). Takoveto obecněšeské jednotky také byly v psaných textech nejméně frekventované.

Typické frazémy, tedy jednotky, které bychom za frazém subjektivně jednoznačně označili, většinou převažují v beletrii. Toto ale samozřejmě platí pouze pro tato vybraná spojení, nikoli pro frazémy obecně (pro to by byla potřeba daleko více dat). Jen málokdy jsou podle relativní frekvence nejčastější v publicistice, ale nacházíme i takové případy, např. *mít rezervy*. Nejméně časté jsou zkoumaná spojení v oborové literatuře, ovšem někdy je na posledním místě publicistika (např. *dát/dávat na srozuměnou*). Jiné jednotky v oborové literatuře ale naopak převažují, např. *jít o* nebo *jít ruku v ruce*.

Z časového hlediska bývá jejich použití v současných textech konstantní, obvykle frazémy vykazují vyšší relativní frekvenci v textech do 90. let (to ale může být způsobeno i mnohem menším zastoupením těchto textů). Existují ale výjimky s většími výkyvy, např. *mít co činit* je značně používanější ve starších textech. Jistě by bylo zajímavé srovnání i s texty z diachronního korpusu nebo např. s korpusy mluvenými.

Je vidět, že frazémy se v textech chovají různě – některé vyžadují pravostranný jmenný kolokát, jiné typicky stojí v hlavních větách, jiné v některém typu věty vedlejší a jiné bývají naopak různě rozvíty.

Pokud je ve frazému použito jako dokonavé, tak nedokonavé sloveso, dokonavé je ve všech případech častější (jedná se o konkurenci sloves *dát* a *dávat*).

U frazémů, které lze zároveň použít jako jednotky doslovné, kde máme význam jednotek za sebou a nikoli takový, který je možné složit teprve celým spojením, je problematické tato spojení vydělit; musí se to dělat ručně, navíc není vždy jasné, zda je spojení metaforické, nebo doslovné. Výsledky a uváděné statistiky jsou tak v těchto případech zkreslené – pokud se jedná o spojení, které doslovně chápat nelze a význam získáme pouze z celkových jednotek, nikoli jeho částí, jsou výsledky samozřejmě přesnější. Frekvence frazémů pak není přesná. Podobně je tomu i tehdy, je-li frazém víceznačný – tehdy zase zkoumáme všechny jeho významy naráz, nikoli pouze ten, na který se zaměřujeme.

3.5 Beletrie vs. Europarl – srovnání na základě zkoumaných frazémů

U srovnání těchto textových typů, tedy krásné literatury a v podstatě řečnického stylu, se projevuje i rozptýl frazémů v rámci různých žánrů. Zkoumané jednotky často (jak se ukazuje např. i na datech z českého synchronního korpusu) převládají v beletrii. V jiných druzích textů nemusejí být zastoupeny natolik, aby bylo možné z nich vyvozovat, jakým způsobem se překlad frazému liší zde a v krásné literatuře.

U vybraných frazémů toto není možné u *dać/dawać do zrozumienia* – to se v datech v části Europarl vůbec neobjevuje. Podobně je tomu i u *mieć do powiedzenia*, které se v Europarlů objevuje pouze jednou. Srovnání je tedy nasnadě u spojení *mieć do czynienia*, které je zastoupeno v obou textových typech, a *pozostawiać wiele do życzenia*, jež jako jediné v Europarlů převládá.

3.5.1 Mieć do czynienia

Beletrie

V beletristické části subkorpusu je nejčastějším překladovým ekvivalentem *mít co dělat* – toto spojení zde nalezneme 45krát. Protějšek *mít co činit* byl použit 20krát, *mít co do činění* 19krát. *Mít (tu) čest* nalezneme 8krát, překlad pomocí plnovýznamového slovesa *být* 6krát. Ekvivalent *jít o* se objevuje 5krát. Jako *mít (něco) společného* je *mieć do czynienia* přeloženo taktéž 5krát. Následují slovesa *setkat se*, *setkávat se* a *stýkat se*, ta se v překladech objevují dohromady 6krát. *Mít styk* zde nalezneme dvakrát, stejně tak překlad pomocí *jednat (se)* a *zabývat se*. Po jednom se objevují slovesa *starat se*, *pracovat*, *rokovat*, *začít si*, *týkat se*, *obchodovat*, *bojovat*, *udělat to*. Po jedné se objevují i konstrukce se slovesem *mít*, tedy modální *mít hovořit*, dále *mít před sebou*, *mít proti sobě* a *mít zkušenosti*. Konstrukce se slovesem *být* nalézáme tři: *muset být*, *být v přítomnosti* a *být svědkem*.

Již na výčtu překladových ekvivalentů lze pozorovat, že ačkoli způsoby překladu jsou poměrně různorodé, ustálená slovní spojení či frazémy (zejména *mít co dělat s někým/něčím*) zde převažují. Je patrné, že někdy se překladatel až příliš urputně snaží zastoupit frazém frazémem, což je nejednou spíše na škodu. Je tomu tak právě u nejčastějšího překladového ekvivalentu. Počet nepřírozených způsobů překladu je až zaskakující vzhledem k tomu, že se jedná o profesionální překlad.

Zvláštní je i použití frazému *mieć do czynienia* v sexuálním významu – vzhledem k tomu, že je z 10 případů 9krát použit v jednom díle, nemůžeme na tomto základě říci, že se tak daný frazém obecně používá. Rozhodně se jako frazém *mít co činit* (= *mít s někým styk*) nepoužívá v češtině.

Europarl

Zajímavé výsledky přináší i analýza části Europarl. Zde se ekvivalent zmiňovaný ve slovnících, tedy *mít co dělat*, neobjevuje ani jednou. Navíc nelze říci, že by nějaký z českých protějšků jednoznačně převládal; naopak jsou překladatelská řešení velmi rozmanitá a značně odlišná od beletristické části.

Nejčastějším ekvivalentem je plnovýznamové *být*, objevuje se zde 8krát; k němu se přidávají ještě sponová *být – být svědkem* (dvakrát) a *být výsledkem* (jednou). *Zabývat se*, spolu se dvěma modálními verzemi (*muset se zabývat* a *mít se zabývat*), se v korpusu objevuje celkem 8krát. Teprve za ním stojí frazém *mít co do činění*, v Europarlenu jej nalzáme 6krát. Následují slovesa *setkávat se* a *potýkat se*, obě jsou v textech zastoupena 5krát. Ve stejném počtu případů je český protějšek vynechán, resp. je zvoleno jiné překladatelské řešení. Překlad pomocí *stát před něčím* nacházíme třikrát, třikrát se setkáváme i s ekvivalentem *řešit*. Po dvou se objevují slovesa *jednat se*, *vypořádat se* a *vidět*. Po jednom jsou použity protějška *nastat*, *ocitnout se*, *vyvíjet*, *vnímat*, *probíhat*, *vzniknout*, *platit*, *zažívat*, *těžít*, *disponovat*, *nacházet se*, *představovat* a kanonické *mít*.

Po jednom se objevují i substantiva *situace* a *oblast*. Jednou se setkáváme i s frazémem *jít ruku v ruce*.

Zmiňované protějšky lze, až na jednu výjimku, považovat za vhodně zvolené – což se o beletristické části rozhodně říci nedá. Ona výjimka se týká frazému *mieć do czynienia*, přeloženého pomocí slovesa *zabývat se*, což bylo popsáno v příslušné podkapitole⁸⁶. *Zabývat se* skandálem může být pro některé mluvčí nepřirozené – kvůli sémantické preferenci.

Zároveň v překladu nepřevažují frazémy, byť se zde taktéž objevují

3.5.2 Mieć do powiedzenia

Tento frazém se ve zkoumaných datech nachází téměř výlučně v beletristické části, v Europarlenu se objevuje pouze jednou (a zde je přeložen jako sloveso *nepřispět*). Překladatel tedy dal přednost nedoslovnému vyjádření. Nicméně jeden výskyt je příliš málo na to, abychom mohli usoudit, že se jedná o typický způsob překladu. Zarážející je spíše to, že se spojení v této části subkorpusu nepoužívá častěji – nezdá se, že by bylo typické pro nějaký konkrétní textový žánr.

⁸⁶ Jedná se o následující: *Mamy do czynienia ze skandalem, ale skandal to za malo powiedziane.*, česky *Paní předsedající, zabýváme se skandálem, ale nazývat celou situaci skandálem je příliš mírné pojmenování*

3.5.3 Pozostawiać (wiele) do życzenia

Frazém je častěji použit v části Europarl – z 10 výskytů v subkorpusu celkem 7krát. Jak jsme mohli sledovat i u jiných příkladů, v tomto typu textu (tedy texty *written to be spoken*) se překladatelé nesnaží o přehnanou doslovnost, tudíž výsledky většinou nejsou nepřirozené či negramatické. Na druhou stranu je tomu tak dost možná proto, že frazém nemá jasný český protějšek a překladatelé se tak uchylují k řešením silně závislým na příslušném kontextu, včetně těch neidiomatických.

Beletrie

V beletrii je frazém přeložen jednou jako frazém (*mít daleko k dokonalosti*) a dvakrát jako sloveso se sponou (*být stoprocentní* a *nebýt zdaleka dokonalý*).

Europarl

V části Europarl nalézáme taktéž protějšky v podobě ustáleného spojení (*mít rezervy* a *mít mnoho nedostatků*), dále jednou sloveso se sponou (*nebýt zdaleka uspokojivý*), vedlejší větu (*kteřá zůstává daleko od žádoucího stavu*) a posléze dvě obtížně kategorizovatelná, nezařazená řešení (*lze skutečně ještě ledacos vytknout a je třeba učinit mnoho dalšího*, tedy bezpodmětné věty). Překlady v tomto subkorpusu jsou poněkud různorodější, a zatímco v beletristické části se překladatelé spíše uchylují k nějaké schematičnosti (tedy buď frazému, nebo predikátu sponově-jmennému), zde nalézáme i překlady zcela volně hledící spíše na příslušný kontext.

3.5.4 Dać/dawać do zrozumienia

Poslední frazém se objevuje výlučně v beletrii, srovnání způsobu překladu v závislosti na textovém typu tudíž není možné.

SHRNUTÍ

Typ textu, tedy beletrie vs. řečnický styl, má v tomto případě vliv i na způsob překladu – styly jsou ostatně odlišné již samy o sobě. Lze to ovšem pozorovat v podstatě pouze u spojení *mieć do czynienia*, eventuálně *pozostawiać wiele do życzenia*; ostatní jednotky nejsou v daných subkorpusech dostatečně zastoupeny. Stojí ovšem za zmínku, že ne vždy jsou znaky typické pro daný styl přeneseny i do cílového jazyka – např. opakování výrazů běžné v rétorice je v Europarlů v obou nalezených příkladech redukováno.

Z výsledků pozorovaných v obou částech korpusu lze říci, že v případě beletrie se překladatelé snažili o větší doslovnost, tedy zastoupit sledovaný frazém odpovídajícím českým protějškem jako *mít co dělat*, *mít co do činění* nebo archaičtějším *mít co činit*. Oproti tomu v korpusu Europarl žádný z ekvivalentů výrazněji nepřevažuje a je patrné, že překladatelé k textu přistupovali spíše funkčně a pokoušeli se dojem, který vyvolává výpověď ve výchozím jazyce, přenést i do jazyka cílového.

Nicméně porovnáme-li obě části korpusu, v Europarlu téměř nemáme co do činění s nepřírodními českými verzemi, které se naopak objevují v beletrii.

I na tomto příkladu se ukazuje, že není vždy vhodné striktně se držet originálního textu a frazém zastupovat obdobným frazémem či se „omezovat“ na překlad pomocí stejného slovního druhu. U zkoumaného slovního spojení sice dochází spíše k substituci slovesem, nicméně všude, kde byl použit jiný slovní druh, byl ekvivalent zvolen adekvátně. Zároveň vidíme, že je při překladu možné sáhnout i po zcela jiném frazému, pokud danému kontextu vyhovuje. Pokud se překladatel snaží o co největší věrnost originálu, děje se tak někdy na úkor přirozenosti výpovědi.

Ne vždy je tedy u zkoumaných verbálních substantiv možné srovnávat způsob překladu v textových typech – některé jasně převažují pouze v jedné části (*mieć do powiedzenia* a *dać/dawać do zrozumienia*).

Porovnávat překlad podle textového typu je zajisté zajímavé – různé žánry se pochopitelně liší již samy o sobě, nicméně pokud v nich nalzáme shodné konstrukce (byť odlišně distribuované), je možné, že se alespoň v některých případech budou překládat odlišně.

Závěr

Diplomová práce se zabývala verbálními substantivy po prepozici *do* v češtině a polštině, zejména pak těmi, která tvoří slovesné frazémy. Verbální substantiva jsou běžné a produktivní jednotky v obou zmíněných jazycích, jejich frekvence a způsob použití ovšem není identický, tudíž se nabízejí jako zajímavý materiál pro kontrastivní korpusovou studii.

V teoretické části byla definována verbální substantiva spolu s popisem termínů, které se pro tyto jednotky používají. Těch je vícero, terminologie je ovšem dobře ustálená. Následně byl popsán jejich historický vývoj, hláskové změny, které u těchto tvarů proběhly, spolu se současným způsobem tvoření. V obou jazycích mají stejný základ (tedy n-ové a t-ové participium), ovšem netvoří se od stejných sloves. Byť se v obou jazycích tvoří paradigmaticky, existují jistá omezení, resp. jednotky, od nichž nevznikají a od kterých se nepoužívají. Dále byly popsány pojmy související s frazémou – kolokace, ustálená slovní spojení a již zmíněné frazémy. Důležitým faktem je, že tyto kategorie nelze zcela striktně vymezit – jedná se o škálu, resp. víceslovné jednotky jsou ustálené a anomální v různé míře. Nelze tedy udělat jasnou čáru mezi frazémou a kolokacemi.

Druhá část práce popisuje použitou metodologii. Práce je založená na jazykových korpusech, pro srovnání češtiny a polštiny využívá korpus paralelní, pro ověření českých frazémů synchronní korpus SYN v12.

Třetí a nejdelší část praktická má vícero podkapitol. První podkapitola popisuje slovesa, od nichž se verbální substantiva tvoří, z hlediska sémantického – nejdříve v polštině a následně v češtině. Polskou částí začíná i podkapitola druhá, analýza formální. Zde se práce třídila konstrukci s verbálním substantivem dle toho, jaké slovní druhy jí předcházejí. Třetí oddíl se soustřeďuje na překlad frazémů *mieć do czynienia*, *mieć do powiedzenia*, *dać/dawać do zrozumienia* a *pozostawiać wiele do życzenia*. Podává zevrubný popis různých způsobů překladu spolu s tím, jaké problémy se zde vyskytují. Dále jsou ověřeny česká ustálená spojení / frazémy v synchronním korpusu. Nakonec je srovnán způsob překladu ve dvou textových typech, a sice (převážně) beletrii a korpusu Europarl, což jsou výpovědi z Evropského parlamentu.

Co se týče sémantické klasifikace sloves, vidíme, že se mnohdy oba jazyky ve vymezených skupinách sloves shodují. Oba ale mají svá specifika – výrazným rozdílem je např. to, že v češtině existuje verbální substantivum od slovesa *mít* (*k máni*), zatímco v polštině nikoli.

Z formální klasifikace jednotek je patrné, že v InterCorpu nalézáme značné množství ustálených či lexikalizovaných spojení, taktéž relativně vysoký počet frazémů. Pokud se jedná o slovesné frazém, verbum nemusí konstrukci bezprostředně předcházet.

Analýza způsobu překladu vybraných frazémů poskytuje množství poměrně různorodých výsledků. Frazémy je sice mnohdy vhodné zastoupit obdobnou ustálenou jednotkou, nicméně v cílovém jazyce může být přirozenější nahradit je jednotkou jinou. Právě

uvědomění, že zastoupení víceslovné jednotky jednoslovnou může výpovědi nejednou prospět, zatímco snaha zachovat frazém v cílovém jazyce i tam, kde se jinak běžně nepoužívá, může překladatelům či studentům pomoci vyhnout se neobvyklým konstrukcím ve výsledném textu. V této práci byly zkoumány frazémy slovesné, proto i ve způsobech překladu dominovaly slovesné tvary. Kritériem rozhodujícím o výběru vhodného ekvivalentu by ale nemělo být to, že frazém je třeba zastoupit frazémem, ale spíše příslušný kontext a obvykle také běžný kolokát.

Je nutné konstatovat, že i v profesionálních překladech zůstává poměrně hodně interferencí z výchozího jazyka, což způsobuje, že je výsledek v menší či větší míře nepřirozený, někdy dokonce nepřijatelný.

Paradoxně neplatilo to, že čím je frazém podobnější češtině (tedy pokud má svůj přímý protějšek v jazyce překladu), tím je překlad „jednodušší“ a výsledky jsou vhodnější. Naopak – mnohdy lépe působily vzdálenější ekvivalenty než doslovné protějšky. U frazémů *mieć do czynienia* a *dać/dawać do zrozumienia* nalézáme mnoho nepřirozených a často až zaskakujících překladatelských řešení (zvláště právě těch doslovných), zatímco u pro češtinu vzdálenějšího *pozostawiać wiele do życzenia* tento problém není. U *mieć do powiedzenia* překladatelé častěji sahají po jiné, neidiomatické slovesné konstrukci, a bývá to ku prospěchu věci.

Frazémy, které jsou ekvivalenty polských jednotek, často převládají v beletrii, není tomu tak ovšem vždy – některé obraty jsou naopak typické spíše pro publicistiku. Problematické bylo ověřování jednotek, které mohou být použity doslovně – výsledky není možné třídit jinak než ručně. Ukazuje se tedy, že čím širě frazém vymežíme, tím je práce s korpusovými daty komplikovanější.

Co se týče odlišného překladu v závislosti na textovém typu, u většiny vybraných frazémů není možné dojít k uspokojivým závěrům. Dva z nich, *mieć do powiedzenia* a *dać/dawać do zrozumienia* nejsou vůbec nebo téměř vůbec zastoupeny v části Europarl; *pozostawiać wiele do życzenia* má v datech celkově málo výskytů. Rozdíl je tedy možné ověřit prakticky jen u *mieć do czynienia*, kde je ovšem výrazný. V beletristické části se vyskytuje značně více nepřirozených variant překladu a také poměrově více frazémů vůči ostatním slovním druhům; v části Europarl pak převládají slovesa a překlady jsou povětšinou přijatelnější.

Použité zkratky

VS – verbální substantivum

BEL – převážně beletristická část korpusu InterCorp v15

EU – subkorpus Europarl, součást korpusu InterCorp v15

Bibliografie

BAUER, Jaroslav, LAMPRECHT, Arnošt, a ŠLOSAR, Dušan (1986). *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

BENINI, Tytus, ŁOŚ, Jan, NITSCH, Kazimierz, ROZWADOWSKI, Jan a UŁASZYN, Henryk (1923). *Gramatyka języka polskiego*. Kraków: Polska Akademia umiejętności.

BĚLIČOVÁ, Helena (1998). *Nástin porovnávací morfologie spisovných jazyků slovanských*. Praha: Karolinum.

BOGOCZOVÁ, Irena (2006). *Typologicky relevantní rozdíly mezi polštinou a češtinou jako zdroj jazykové interference*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě.

cnk:intercorp (2023). *Příručka ČNK*. Dostupné z: <https://wiki.korpus.cz/doku.php/cnk:intercorp> [citováno 2024-6-30].

cnk:syn:verze12 (2023). *Příručka ČNK*. Dostupné z: <https://wiki.korpus.cz/doku.php/cnk:syn:verze12> [citováno 2024-6-30].

cnk:intercorp:verze16 (2024). *Příručka ČNK*. Dostupné z: <https://wiki.korpus.cz/doku.php/cnk:intercorp:verze16> [citováno 2024-7-2].

cnk:intercorp:verze15 (2024). *Příručka ČNK*. Dostupné z: <https://wiki.korpus.cz/doku.php/cnk:intercorp:verze15> [citováno 2024-7-2].

CVRČEK, Václav (2017). *Kolokace*. Online. In: KARLÍK, Petr, NEKULA, Marek, PLESKALOVÁ, Jana (ed.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/KOLIGACE>. [citováno 2024-7-3].

ČERMÁK, František (2017). *Kolokace*. Online. In: KARLÍK, Petr, NEKULA, Marek, PLESKALOVÁ, Jana (ed.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/KOLIGACE>. [citováno 2024-7-3].

ČERMÁK, František (2010). *Lexikon a sémantika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

ČERMÁK, František (2007). *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*. Praha: Nakladatelství Karolinum.

ČERMÁK, František, a BLATNÁ, Renata (1995). *Manuál lexikografie*. Jinočany: H&H.

DVOŘÁK, Věra (2017). *Dějové substantivum*. Online. In: KARLÍK, Petr, NEKULA, Marek, PLESKALOVÁ, Jana (ed.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/D%C4%9AJOV%C3%89%20SUBSTANTIVUM>. [citováno 2024-7-3]

DVOŘÁK, Věra (2017). *Verbální substantivum*. Online. In: KARLÍK, Petr, NEKULA, Marek, PLESKALOVÁ, Jana (ed.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/VERB%C3%81LN%C3%8D%20SUBSTANTIVUM>. [citováno 2024-7-3].

ERHART, Adolf a VEČERKA, Radoslav (1981). *Úvod do etymologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

EVANS, Nicholas a LEVINSON, Stephen C. (2013). Mýtus jazykových univerzálií: Jazyková diverzita a její význam pro kognitivní vědy. In CHROMÝ, Jan a LEHEČKOVÁ, Eva (eds.). *Teoreticko-metodologické výhledy současné lingvistiky*, 2013.

GRZEGORCZYKOWA, Renata (1979). *Zarys słowotwórstwa polskiego. Słowotwórstwo opisowe*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

HAVRÁNEK, Bohuslav a JEDLIČKA, Alois (1981). *Česká mluvnice*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

CHARCIAREK, Andrzej (2019). Korpus równoległy InterCorp w leksykografii przekładowej – możliwości i ograniczenia. *Roczniki Humanistyczne*, 79-92.

HEJDOVÁ, Tereza, a VAJDLOVÁ, Miloslava Vajdlová (2020). Deverbativnost versus deadjektivnost: k možnostem interpretace substantiv s dějovým příznakem (se zaměřením na období staročeské a středněčeské), *Slovo a slovesnost*.

HOFMAŇSKI, Wojciech (2014). *Transfer ujemny a kompetencja językowa. Język polski w nauczaniu Słowian*. Praha: Karolinum.

HORÁLEK, Karel (1955). *Úvod do studia slovanských jazyků*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.

JELÍNEK, Milan (1967). Jména dějová. In DANEŠ, František, DOKULIL, Miloš, KUCHAR, Jaroslav et al. *Tvoření slov v češtině 2. Odvozování podstatných jmen*. Praha: Academia.

JURKOWSKI, Marian, KAROLAK, Stanisław, LASKOWSKI, Roman, LEWICKI, Andrzej Maria et al. (1993). *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich.

KARLÍK, Petr (2002). Ještě jednou k českým deverbálním substantivům. *Čeština – univerzália a specifika*, 13–23.

KOCKOVÁ, Jana (2017). Substantiva mezi slovesem a jménem. Substantiva na -ní (-tí) / -ние (-тие) v češtině a ruštině ve světle paralelního korpusu. *Časopis pro moderní filologii*, 55–64.

KOLÁŘOVÁ, Veronika (2010). *Valence deverbativních substantiv v češtině*. Praha: Karolinum.

KOVÁŘÍKOVÁ, Dominika (2017). *Kvantitativní charakteristiky termínů*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

KŘÍŽKOVÁ, Helena (1968). Substantiva s dějovým významem v ruštině a v češtině. In *Kapitoly ze srovnávací mluvnice ruské a české III. O ruském slovese*. Praha: Academia.

LOTKO, Edvard (2009). *Srovnávací a bohemistické studie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

LOTKO, Edvard (1986). *Čeština a polština v překladatelské a tlumočnické praxi*. Ostrava: Profil.

LOTKO, Edvard (1981). *Polština a čeština z hlediska typologického*. Olomouc: Univerzita Palackého.

NEJEDLÝ, Petr, a kol. (2019). *Slovotvorný vývoj deverbálních substantiv ve staré a střední češtině*. Praha: Academia.

NOTOVNÝ, Jiří (1980). *Valence dějových substantiv v češtině*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

PLESKALOVÁ, Jana (2001). *Stará čeština pro nefilology*. Brno: Masarykova univerzita v Brně.

pojmy:paralelni (2019). *Příručka ČNK*. Dostupné z: <https://wiki.korpus.cz/doku.php/pojmy:paralelni> [citováno 2024-6-30].

pojmy:referencni (2021). *Příručka ČNK*. Dostupné z: <https://wiki.korpus.cz/doku.php/pojmy:referencni> [citováno 2024-7-4].

pojmy:reprezentativnost (2022). *Příručka ČNK*. Dostupné z: <https://wiki.korpus.cz/doku.php/pojmy:reprezentativnost> [citováno 2024-6-30].

PÖSINGEROVÁ, Kateřina (2001). *Problematika negativních transferů při výuce polského jazyka*. Praha: Nakladatelství Karolinum.

STEHLÍKOVÁ, Lucie (2010). *Morfosyntaktické vlastnosti deverbálních jmen na -ní-/-tí-*. Brno. Disertační práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta.

SKALIČKA, Vladimír (1951). *Typ češtiny*. Praha: Slovanské nakladatelství.

SVĚTLÁ, Jindra (2005). *Nová abstraktní pojmenování. Neologizmy v dnešní češtině*.

ŠEVČÍKOVÁ, Magda (2021). *Bezpříponová substantiva a vyjadřování vidového protikladu u příbuzných sloves. Slovo a slovesnost*.

ŠLOSAR, Dušan (2012). *Slovotvorba*. In GREPL, Miroslav, HLADKÁ, Zdeňka, JELÍNEK, Milan, KARLÍK, Petr et al. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

ŠLOSAR, Dušan (1979). *Vývoj dějových jmen v češtině. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná*, 141–48.

TRÁVNÍČEK, František (1951). *Mluvnice spisovné čeština. Část I. Hláskosloví, tvoření slov, tvarosloví*. Praha: Slovanské nakladatelství.

TRÁVNÍČEK, František (1935). *Historická mluvnice československá. Úvod, hláskosloví a tvarosloví*. Praha: Melantrich.

VEČERKA, Radoslav et al. (2006). *K pramenům slov. Uvedení do etymologie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

VERTANOVÁ, Silvia (2023). Frazéma ako jazykový znak a jazykotvorný činiteľ. *Časopis pro moderní filologii* 105, č. 2, 221–38.

VESELOVSKÁ, Ludmila (2001). K analýze českých deverbálních substantiv. *Čeština: Univerzália a specifiká*, 11–28.

Elektronické zdroje a korpusy

BAŇCZYK, Łucja, DYBALSKA, Renata, VAVŘÍN, Martin, ZASINA, Adrian Jan (2023). *Korpus InterCorp – polština*, verze 16 z 12. 10. 2023. Ústav Českého národního korpusu FF UK. Dostupné z: www.korpus.cz.

BAŇCZYK, Łucja, DYBALSKA, Renata, VAVŘÍN, Martin, ZASINA, Adrian Jan (2022). *Korpus InterCorp – polština*, verze 15 z 11. 11. 2022. Ústav Českého národního korpusu FF UK. Dostupné z: www.korpus.cz.

CVRČEK, Václav, ČAPKA, Tomáš, HNÁTKOVÁ, Milena, JELÍNEK, Tomáš et al. (2023). *Korpus SYN*, verze 12 z 29. 12. 2023. Ústav Českého národního korpusu FF UK. Dostupné z: www.korpus.cz.

HAVRÁNEK, Bohuslav et al. (2011). *Slovník spisovného jazyka českého*. Ústav pro jazyk český. Dostupné z: ssjc.ujc.cas.cz.

LOPATKOVÁ, Markéta et al. (2022). *Vallex 4.5*. Ústav formální a aplikované lingvistiky MFF UK. Dostupné z <https://ufal.mff.cuni.cz/vallex/4.5/>.

ROSEN, Alexandr, ŠIMČÍK, Bohumil, VAVŘÍN, Martin, ZASINA, Adrian Jan (2023). *Korpus InterCorp – čeština*, verze 16 z 12. 10. 2023. Ústav Českého národního korpusu FF UK. Dostupné z: www.korpus.cz.

ROSEN, Alexandr, ZASINA, Adrian Jan (2022). *Korpus InterCorp – čeština*, verze 15 z 11. 11. 2022. Ústav Českého národního korpusu FF UK. Dostupné z: www.korpus.cz.

ŽMIGRODZKI, Piotr et al. (2021). *Wielki słownik języka polskiego*. Instytut języka polskiego PAN. Dostupné z: wsjp.pl.